

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Информционе технологије и криминалитет насиља
(мастер рад)

Ментор

Проф. др Миомира Костић

Студент

Милутин Ћирић

Број индекса: М003/22-ИТ

Ниш, 2024

САДРЖАЈ

УВОД	5
I. МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ У СУЗБИЈАЊУ КРИМИНАЛНИХ РАДЊИ КОРИШЋЕЊЕМ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА	12
1. Међународни документи ОУН у области информационих технологија и кажњивих радњи	14
1.1.Резолуције ОУН о борби против злоупотребе информатичких технологија	14
1.2.Међународна телекомуникациона унија (ITU).....	19
2. Међународни документи Савета Европе у циљу заштите од напада коришћењем информационих технологија.....	20
2.1.Конвенција о високотехнолошком криминалу Савета Европе.....	20
2.2.Додатни протокол уз Конвенцију о високотехнолошком криминалу	23
2.3.Конвенција о заштити права појединца у вези са аутоматском обрадом личних података	25
2.4.Конвенција о заштити деце од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања	27
2.5.Директиве Савета Европске заједнице о правној заштити компјутерских програма	27
3. Директиве Европске уније у циљу сузбијања кажњивих радњи у области информационих технологија.....	29
3.1.Директива 2013/40/ЕУ о нападима на информационе системе	29
II. КРИМИНОЛОШКЕ ТЕОРИЈЕ ДИФЕРЕНЦИЈАЛНЕ АСОЦИЈАЦИЈЕ И ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ У СВЕТЛУ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА.....	31
1. Теорија диференцијалних асоцијација	32
2. Теорија диференцијалних идентификација.....	36
3. Значај теорија диференцијалних асоцијација и идентификација.....	37

III. ПРАВНИ ОКВИР КРИВИЧНОПРАВНЕ ЗАШТИТЕ ОД ЗЛОУПОТРЕБЕ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА У ДОМАЋЕМ ЗАКОНОДАВСТВУ	40
1. Устав Републике Србије.....	42
2. Кривични законик Републике Србије	44
3. Законик о кривичном поступку	46
4. Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала	48
5. Закон о електронским комуникацијама	49
IV. КОРИШЋЕЊЕ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА ЗА ИЗВРШЕЊЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА ТРГОВИНА ЉУДИМА	51
1. Забрана трговине људима као међународни принцип	51
2. Врбовање и експлоатација жртава трговине људима коришћењем информационих технологија.....	52
3. Кривично дело трговина људима у домаћем кривичном праву.....	56
3.1. Основни облик кривичног дела трговина људима	57
3.2. Кривично дело трговина људима извршено према малолетном лицу	60
3.3. Тежи облици кривичног дела трговина људима	63
4. Студија случаја кривичног дела трговина људима извршеног успостављањем ропског односа.....	64
4.1. Анализа случаја кривичног дела трговина људима	65
4.3. Личности окривљених који су извршили кривично дело трговина људима довођењем оштећеног у ропски однос	70
4.4. Закључна разматрања студије случаја са аспекта коришћења информационих технологија за извршење кривичног дела трговине људима	73
V. КРИВИЧНО ДЕЛО ЗЛОСТАВЉАЊЕ И МУЧЕЊЕ ИЗВРШЕНО КОРИШЋЕЊЕМ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА	75
1. Забрана злостављања и мучења као међународни стандард	76

2. Законска обележја кривичног дела злостављање и мучење	79
3. Студија случаја кривичног дела злостављање и мучење коришћењем информационих технологија.....	83
3.1.Анализа случаја кривичног дела злостављање и мучење.....	83
3.2. Личност окривљеног и оштђеног у поступку који је вођен због кривичног дела злостављање и мучење	86
3.3.Оцена законитости доказа - видео записа објављених на друштвеним мрежама...	87
3.4.Закључна разматрања студије случаја са аспекта коришћења информационих технологија.....	90
VI. КРИВИЧНО ДЕЛО УВРЕДА ИЗВРШЕНО КОРИШЋЕЊЕМ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА.....	92
1. Основна обележја кривичног дела увреда у домаћем кривичном праву	93
2. Студија случаја кривичног дела увреда коришћењем информационих технологија	95
2.1.Анализа случаја кривичног дела увреда учињеног коришћењем мобилног телефона	96
2.2.Доказна радња увиђај над мобилним телефоном.....	98
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	100
Л И Т Е Р А Т У Р А.....	103
ПОПИС ОСТАЛЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ГРАЂЕ.....	109
САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ.....	112
БИОГРАФИЈА АУТОРА	116

УВОД

Развој модерних технологија у великој мери је унапредио савремено друштво, допринео његовом развоју и напретку. Грађанско друштво, у својој основи, подразумева: друштвено ангажовање; политичку једнакост; солидарност, поверење и толеранцију; снажан друштвени живот.¹ Информационе технологије и електронски начини комуникације доприносе да се друштвени живот динамично одвија, комуникација убрзава и шири и добија нове димензије.

Иако се често користе као синоними и наизмезнично, појмови информационе и дигиталне технологије имају одређене разлике. Основна разлика је у томе да се дигиталне технологије углавном користе за обраду података у дигиталном формату, док информационе технологије обухватају шире подручје, самим тим и обраду информацијама у свим облицима, а не само дигиталним.

Разлике између ова два појма се могу објаснити и ако би се информационе технологије замислиле као кућа, зграда или било који други објекат, а дигиталне технологије као начин на који се исти користи². У реалном смислу, информационе технологије обухватају сву инфраструктуру; физички хардвер преко оперативног софтвера за напајање рачунарских система. Ту спадају нпр. компјутери и телефонски системи, као и подршка која је овим системима потребна за рад (рачунарски програми и софтвер, сигурносни и антивирусни софтвер). С друге стране, дигиталне технологије представљају начин коришћења информационих технологија, односно начин на који се живи живот у „кући“ информационих технологија. Дигиталне технологије су нпр. вебсајтови, апликације, друштвене мреже.

Информационе технологије носе са собом и одређени ризик. Сама чињеница да је личне податке могуће сакупљати, чувати, дистрибуирати, умножавати, објављивати и чинити доступним широком кругу људи, створила је несигурност и осећај недовољне

¹ М. Костић, Појава и развој паметних градова у контексту криминолошке и криминалнополитичке визуре, у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, број 82, година LVIII, 2019, стр. 119-138, 124.

² Primary Goal, *What's The Difference Between IT and Digital?* преузето: 25.03.2024, <https://primarygoal.ac.uk/blog/whats-the-difference-between-it-and-digital/>

заштићености. Развојем информационих технологија, омогућено је повезивање различитих база података, што је, пред свих позитивних страна у области комуникација и привредног пословања, повећало ризик од нарушавања приватности њихових корисника, довело до разноврсних злоупотреба и нових облика кривичних дела, које раније друштво није познавало.

Друштво постаје зависно од нових технологија јер без њиховог функционисања, основне полуге и механизми једног друштва – рад јавних служби, обављање послова од општег интереса, пружање услуга и вршење делатности привредних субјеката – не би могли да остварују своју намену.

У дигиталном друштву, чак иако дигиталне технологије пружају нове могућности и користи људима свих генерација, такође представљају значајне изазове за њих. Довољно је поседовати рачунар, одговарајући софтвер и приступ интернету, да учинилац може деловати са било које тачке у свету.³ С друге стране, постоје различите категорије учинилаца компјутерског криминалитета, с обзиром да постоји мноштво различитих дела која чине, али и имајући у виду мотиве који их покрећу у вршењу ових активности. Извршиоци кривичних дела дигиталног криминалитета, као и корисници који злоупотребљавају друштвене мреже и њихове жртве су из различитих националних, верских, расних, политичких група, из разних социјалних окружења, различитог су социјалног и правног статуса, различитог пребивалишта.⁴

У почетку примене компјутерске технологије компјутери нису били подобни за веће злоупотребе, јер њихова примена није била масовна, тако да се њима бавио само узак круг корисника – информатичких стручњака. С обзиром да су први извршиоци компјутерског криминала поседовали посебна знања и вештине за коришћење компјутерских система, овај облик криминалитета се сматрао делом криминалитета „белог оковратника“.

³ С. Радуловић, Претње високотехнолошког криминала и домаћа законодавна регулатива, *Ревизија за безбедност – стручни часопис о корупцији и организованом криминалу*, 2008, Центар за безбедносне студије, Београд, стр.18.

⁴ Вида Вилић, Повреда права на приватност злоупотребом друштвених мрежа као облик компјутерског криминалитета, Докторска дисертација, Универзитет у Нишу, Правни факултет, 2016, Ниш, стр.18.

Оно што је отворило врата ширењу могућности да се компјутерска технологија злоупотреби у различите сврхе, и што је истовремено проширило круг могућих извршиоца дела, јесте њен брз развој, поједностављење њене употребе, као и доступност широком кругу корисника.⁵С обзиром на број појавних облика и феноменолошке карактеристике компјутерског криминалитета, али и мотиве извршења кривичних дела не може се говорити о јединственом профилу извршиоца. Према подели у криминолошкој теорији, може се извршити систематизација извршилаца у три основне групе: аматере, професионалне извршиоце и хакере⁶

С обзиром на то да ове технолгоије настављају да се унапређују,могућности за вршење криминала у сајбер простору ће се увећавати и утицај ће се осетити широм света, а како су главне карактеристике информационих технологија брзина, ефикасност, приступачност и анонимност, стварају се прилике за нове облике криминала, али и вршење традиционалних облика на нов начин.⁷

Озбиљан проблем коришћења информационих технологија, а посебно друштвених мрежа представља велика изложеност корисника разним облицима злоупотребе, као што су: крађа идентитета, преваре, дигитално насиље (полно насиље и узнемиравање, вршњачко насиље, прогањање, сајбер мобинг, говор мржње), тероризам, вандализам, трговина људима и људским органима, пиратерија, и др.

Злоупотребе информационих технологија некада се тичу извршења одређених врста кривичних дела и представљају кажњиве радње са аспекта кривичног права и кривичноправне заштите друштва. Честа је појава да су разне врсте учинилаца кривичних дела веома активне када се ради о одређеном начину извршења кривичних дела, а некада је тај начин непосредно повезан са коришћењем нових дигиталних технологија и техничких достигнућа. Сузбијање криминалних радњи, које се врше техничко-технолошким средствима информативне/информатичке природе, као што су интернет и

⁵ С. Недељковић, Б. Форца, Европска стратегија безбедности и сајбер претње – значај за Србију, *Војно дело*, бр. 3, 2015, стр. 140.

⁶ Д. Димовски, Компјутерски криминалитет, *Зборник радова Правног факултетау Нишу*, Вол. LV, Ниш, Правни факултет, 2010, стр.208.

⁷ Д. Јовашевић, Обележја компјутерског криминалитета, *Правни информатор*, Београд, 1998, бр. 3/1998. стр.57.

тзв. друштвене мреже, али и неки други начини који се своде на злоупотребу како рачунарске мреже тако и комуникација другим техничким средствима, попут система преноса података и комуникације, као што су Viber, WhatsApp и сл, има свој јасан законски основ и циљ (*ratio legis*).⁸

Ratio legis кажњивости криминалних радњи извршених коришћењем дигиталних технологија, темељи се како на врсти кривичних дела, која добијају посебну специфичност због начина извршења коришћењем информационих технологија (оштећење рачунарских програма, рачунарска саботажа и др.), тако и великим могућностима злоупотреба које некада проистичу из саме природе кривичних дела (трговина људима, дечија порнографија, прогањање и др.). Са друге стране кривичноправна заштита од злоупотреба дигиталних технологија ради извршења кривичних дела заснива се и на потреби посебне заштите сајбер жртви у оквиру правног система, при чему жртве злоупотреба дигиталних технологија могу бити најрањивије и најосетљивије друштвене групе као што су деца (мушког и женског пола), односно уопште малолетна лица лица, социјално угрожена лица, жене, припадници мањих етничких заједница и др. Исто тако, све је више приватних информација доступно на Интернету, те је и већа забринутост друштва у вези са могућим угрожавањем приватности, преварама, али и у вези са сајбер насиљем.⁹

У основне појавне облике компјутерског криминалитета спадају: 1. противправно коришћење услуга и неовлашћено прибављање информација, 2. компјутерске преваре, 3. компјутерске саботаже и компјутерски тероризам, 4. проваљивање у компјутерски систем и 5. злоупотребе Интернет-а.¹⁰

У раду ће предмет истраживања бити злоупотребе интернета информационих и дигиталних технологија ради извршења различитих криминалних и радњи са елементима насиља. Приликом истраживања у раду се пошло од претпоставке да се информациона и

⁸ М. Шкулић, *Малолетничко кривично право*, Београд, 2022, Правни факултет Универзитета у Београду, стр.17-18.

⁹ А. Ђукић, *Организовани високотехнолошки криминал – појам, развој и основне карактеристике*, *Војно дело*, Вол.3, 2018, стр. 130.

¹⁰ Ж. Алексић, М. Шкулић, *Криминалистика*, Београд, 2011, Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 387.

дигитална средства у све већој мери користе за извршење свих врста кривичних дела а не само кривичних дела из групе кривичних дела против рачунарских података, која су у Кривичном закону Републике Србије предвиђена у глави 27.

Кривична дела која су се вршила деценијама уназад на традиционалан начин, добијају нове облике извршења, јер су мобили телефони, рачунари и друштвене мреже, доступни свим лицима и њихово коришћење не затега више неко специјализовано образовање и посебне вештине. Кроз доступност на друштвеним мрежама, појачава се степен криминалне опасности кривичних дела које се врше употребом информационих технологија, при чему је повећана и јачина последице дела која погађа жртву, посебно ако се ради о кривичним делима против части и угледа, против живота и тела, против полне слободе и др. Наиме, коришћење друштвених мрежа, мобилних телефона, апликација, које су инсталиране на мобилним телефонима и рачунарима, представља нови начин извршења кривичних дела и може бити начин извршења најширег спектра кривичних дела, као што су кривична дела злостављање и мучење, увреда, трговина људима, насиље у породици и других.

Такође, се у раду полази од *претпоставке* да, у најширем смислу, извршилац кривичних дела коришћењем информационих технологија, може бити свако лице, које има основна знања за коришћење мобилних телефона и рачунара, те да то могу били и деца, млађа пунолетна лица, лица у зрелим годинма, неосуђивана и осуђивана лица, образована лица, као и лица која имају низак степен образовања.

Сходно дефинисаном предмету истраживања, *општи циљ истраживања* и обраде конкретне теме, је да укаже на проширени круг кривичних дела која могу бити извршена употребом информационих технологија, тј. на коришћење мобилних телефона, рачунара, друштвених мрежа, апликација, СМС порука и друго, за извршење разних врста кривичних дела, као и на појачани интензитет њихове криминалне опасности. Посебно ће се указати и на појачан степен тежине наступелих последица, које услед таквог начина извршења погађају жртву у једном временски продуженом трајању. Ово стога, јер и након завршене конкретне радње извршења неког кривичног дела, догађај (који је нпр. понижавајући за жртву), може бити и даље приказиван на друштвеним мрежама, неограниченом броју људи и у дужем временском периоду остваривати или понављати последицу дела.

Као главни *истраживачки поступак* је коришћен преглед литературе, анализирање како теоријских, тако и емпиријских радова у поменутој области, а у вези а тим су испитани и најзначајнији резултати до сада спроведених истраживања у разматраној области и међународни документи који регулишу ову проблематику. Такође је истраживање спроведено и непосредним увидом у предмете Општинског суда у Нишу, Вишег суда у Нишу, као и судску праксу Апелационих судова и Врховног суда. У раду су такође извршене три студије случаја извршиоца кривичног дела трговина људима, кривичног дела, злостављање и мучење и кривичног дела увреда у складу са предметом истраживања.

Систематизација рада „Информационе технологије и криминалитет насиља“, поред уводног дела и закључка, обухвата шест целина.

У *првом* делу рада приказана је међународна правна регулатива за борбу против компјутерског криминалитета и различитих криминалних активности коришћењем дигиталних технологија. Дат је преглед најзначајних међународних докумената који су у наведеној области донети од стране ОУН, Савета европе и Европске уније.

У *другом* делу извршен је осврт на одређена теоријска схватања и развој научне мисли о човеку и узроцима криминалног понашања и то са аспекта криминолошких теорија диференцијалне асоцијације и идентификације. Наведене теорије су се бавиле питањима која могу бити од значаја са разумевање утицаја дигиталних технологија на развој криминогеног понашања код појединаца.

Трећи део рада садржи правни оквир кривичноправне заштите од злоупотребе информационих технологија у домаћем законодавству. Дат је приказ заштите права на приватност у Уставу Републике Србије, као и преглед законодавних решења везаних за сузбијање криминалних радњи извршених употребом дигиталних технологија у Кривичном законнику, Закону о кривичном поступку, Закону о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала и Закону о електронским комуникацијама.

У *четвртом* делу разматрано је питање коришћења информационих технологија за извршење кривичног дела трговина људима. Овај део рада садржи четири целине: Најпре је разматрана забрана трговине људима као међународни принцип, а затим врбовање и експлоатација жртава трговине људима коришћењем информационих технологија.

Посебна пажња је посвећена кривичном делу трговине људима у домаћем кривичном праву. Указано је на опште елементе овог кривичног дела у домаћем законодавству, као и на домаћу судску праксу, кроз студију случаја кривичног предмета који је правноснажно пресуђен пред Вишим судом у Нишу. У разматраном предмету су дигиталне технологије коришћене за успостављање ропског односа, тако што је оштећени путем мобилних телефона и СМС порука држан под сталном контролом.

Пети део рада се бави питањем кривичног дела злостављање и мучење које је извршено коришћењем дигиталних технологија. Кроз три целине, указанао је на забрану злостављања и мучења као међународни стандард, законска обележја кривичног дела злостављање и мучење у домаћем кривичном праву и извршена је студија случаја кривичног дела злостављање и мучење коришћењем дигиталних технологијау предмету Основног суда у Нишу. У разматраном предмету је окривљени радњу злостављања и мучења оштећеног снимао путем мобилног телефона, а затим је цео догађај објавио на друштвеним мрежама „Инстаграм“ и „Тик ток“.

У *шестом* делу рада разматрано је кривично дело увреда извршено коришћењем информационаих технологија. Дат је преглед основних обележја кривичног дела увреда у домаћем кривичном праву и извршена студија случаја у правноснажно завршеном предмету Основног суда у Нишу. У конкретном случају кривично дело увреда је извршено коришћењем мобилног телефона, којим су жртви путем друштвених мрежа и СМС порука слате поруке увредљиве садржине. Кроз студију случаја разматрана су општа обележја кривичног дела увреда, као и коришћење мобилног телефона као средства за извршење дела, затим начин извршења, последице дела, али је сагледана и личност учиниоца и положај жртве.

На крају рада је закључак у коме су наведени резултати обрађене теме и сумирана закључна разматрања свих обрађених целина.

I. МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ У СУЗБИЈАЊУ КРИМИНАЛНИХ РАДЊИ КОРИШЋЕЊЕМ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА

Нови облици кривичних дела која се врше употребом информационих технологија свакодневно се развијају у свим земљама света, због чега ова врста криминалитета представља велику опасност, нарочито кроз транснационално криминалноделовање.

Интернационални карактер компјутерског криминалитета захтева координирану међународну сарадњу. Посебно треба нагласити да је употреба дигиталних технологија у криминалне сврхе повезана са најтежим облицима криминалитета, као што су организовани криминалитет и тероризам. Компјутерски криминалитет погађа основне вредности сваког друштва. Кривична дела извршена употребом дигиталних технологија, се врло тешко откривају и још теже доказују и процесуирају, посебно уколико добију транснационални карактер и облик организоване криминалне делатности.

Информациона безбедност, представља саставни део свеукупне безбедности у савременом друштву и у функцији је остваривања, поштовања и заштите права, слобода и интереса грађана, економског система и државе у целини.¹¹Због тога постоји интерес свих држава у свету да се на међународном плану донесу правни документи који би обавезивали државе потписнице да у својим кривично-правним и кривичнопроцесним законима инкриминишу понашања која припадају компјутерском криминалитету и обезбеде доказе за његово откривање. Прихватањем правних стандарда донетих на међународном плану ствара се одговарајући амбијент и правни оквир за сузбијање компјутерског криминалитета у националним оквирима.

На међународном плану је у погледу нормативног регулисања компјутерског криминалитета постигнут значајан напредак, али и даље постоје одређене тешкоће у постављању јединственог правног оквира и глобалних напора за сузбијање ове врсте криминалитета.

Наведено из разлога, јер је код ове врсте криминала, специфично најпре место извршења дела, то је с једне стране, паралелни, виртуелни простор који називамо сајбер

¹¹ Ђ. Ђорђевић, *Кривично право – посебни део*, 2011, Београд, Криминалистичко-полицијска академија, стр.177.

простором, а са друге стране последица дела најчешће да превазилази границе једне државе односно важећег територијалног законодавства.

Неусклађеност националних законодавстава и непостојање општеприхваћених правних стандарда и овлашћења надлежних органа у борби против високотехнолошког криминала може успорити, чак и онемогућити ефикасно откривање извршилаца кривичних дела. Брзина реакције након сазнања да је кривично дело извршено од пресудног је значаја за откривање извршилаца а и за обезбеђење доказа имајући у виду да се трагови извршеног дела лако могу уништити, сакрити или на други начин учинити недоступним или неупотребљивим.¹²

Издваја се неколико проблема који могу да представљају препреку ефикасној међународној сарадњи и глобалним напорима да се сузбије високотехнолошки криминал:

– различито правно дефинисање радњи извршења и опсега ових радњи које представљају кривично дело високотехнолошког криминала;

– недовољна обученост полицијских службеника, тужилаца и судија који поступају у предметима високотехнолошког криминала;

– неусклађеност процесних правила у националним законодавствима у погледу истраге кривичних дела високотехнолошког криминала;

– неусклађеност или одсуство механизма међународне правне помоћи и споразума о екстрадицији.¹³

Поменућемо неке од најзначајних међународних докумената које су области заштите од незаконитих радњи коришћењем дигиталних технологија, донели ОУН, Савет Европе и Европска унија.

¹² А. Ђукић, Организовани високотехнолошки криминал – појам, развој и основне карактеристике, *Војно дело*, бр. (3), 2018, стр. 130.

¹³ Л. Комлен Николић, Р. Гвозденовић, С. Радуловић, А. Милосављевић, Р. Јерковић, В. Живковић, С. Живановић, М. Рељановић, И. Алексић, *Сузбијање високотехнолошког криминала*, Београд, 2010, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, стр. 31-35.

1. Међународни документи ОУН у области информационих технологија и кажњивих радњи

Значајан рад на повезивању држава имала је ОУН. Различита тела ове организације су, у складу са својим овлашћењима, деловала у правцу подизања свести и повезивања чланица у супротстављању претњама које високотехнолошки криминала представља. Генерална скупштина ОУН усвојила је низ резолуција које се односе на борбу против злоупотребе информатичких технологија и међународну интернет сигурност.

1.1. Резолуције ОУН о борби против злоупотребе информатичких технологија

Резолуција бр. 55/2 Генералне скупштине УН од 18. септембра 2000. године, позната и као „Миленијумска декларација“.¹⁴ Међу циљевима за наступајући миленијум наводи безбедно и доступно коришћење нових технологија.

Основно начело које истиче Резолуција бр. 55/2 јесте да би све државе, кроз своја национална законодавства, требало да онемогуће постојање „сигурних подручја“ за извршиоце кривичних дела високотехнолошког криминала. На наведени начин Резолуција заправо у први план истиче потребу за синхронизованом законодавном акцијом на глобалном нивоу.

Даље, наводи се у Резолуцији да мора да постоји координација, односно сарадња између надлежних органа држава чланица, који се баве истрагом и кривичним прогоном у вези са злоупотребом информатичких технологија. Тиме се указује на међународни, односно транснационални карактер високотехнолошког криминала због чега се и ефикасна међународна сарадња поставља у фокус.¹⁵

Затим у Резолуцији бр. 55/2 се наводи да свака држава потписница треба да посвети нарочиту пажњу едукацији, односно савременим методама обуке лица ангажованих на откривању и кривичном прогону извршилаца кривичних дела високотехнолошког

¹⁴ Resolution A/res/55/63, General Assembly of the United Nations, 22. January 2001.

¹⁵ Н. Китаровић, Компјутерски криминалитет, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, Београд, бр. 2-3/1998, стр. 52-56.

криминала. На овај начин указује се на проблем који би могао да настане у спровођењу одговарајућих закона услед недовољне обучености надлежних истражитеља, тужилаца и судија.

Такође се у Резолуцији указује да је потребно правним механизмима заштитити поверљивост, интегритет и доступност рачунарских података и система, од неовлашћеног уништења, измене или брисања. Овим се указује на потребу да се одговарајућа понашања санкционишу, што је већина законодавстава и учинила предвиђајући постојање кривичних дела против безбедности рачунарских података.

У вези са наведеним је и обавеза држава да се правно регулише поступак чувања и брзог приступа електронским подацима који су у вези са актуелним кривичним истрагама (ова обавеза углавном се односи на интернет провајдере).

Указује се и на потребу да се јавност упозна са опасностима које прете из сајбер простора, као и на чињеницу да одговарајуће мере превенције могу спречити извршење многих кривичних дела или барем утицати на њихово благовремено пријављивање а све у циљу ефикасног кривичног прогона.

Коначно, Резолуција упозорава да се у борби против злоупотребе рачунарских технологија мора очувати баланс између индивидуалних права и слобода гарантованих сваком појединцу, са једне стране, и права државе да кривично гони починиоце кривичних дела, са друге стране.

Резолуција је ревидирана 2001. године (Резолуција бр. 55/63 од 22.1.2001) када су се државе чланице ОУН усагласиле око десет мера у борби против компјутерског криминалитета. Као најважније предложене мере могу се издвојити:

1. координација свих заинтересованих држава у вези са сарадњом у истрази и гоњењу међународних случајева злоупотребе информационих технологија;
2. размењивање информација између држава и сарадња приликом решавања проблема везаних за компјутерски криминалитет;
3. едукација и савремени методи обуке лица ангажованих на откривању и кривичном гоњењу извршилаца компјутерског криминалитета;
4. упознавање јавности са опасностима које прете из сајбер простора и указивање на мере превенције;

5. коришћење информационих технологија за откривање криминалних понашања и др.¹⁶

Резолуција Генералне скупштина ОУН¹⁷ усвојена 23. 01. 2002. године указује на потребу да се приликом усвајања закона, као и приликом утврђивања политика кривичног гоњења, узму у обзир резултати рада Комисије запревенцију криминала и кривично правосуђе, као и других релевантних међународних организација.

Још 2001. године Генерална скупштина Уједињених нација указала је на потребу за организовањем Светског самита о информатичком друштву (*World Summit on the Information Society – WSIS*). Пројекат је замишљен тако да се одвија у више етапа, тј. фаза, а неке од њих су већ спроведене у дело, односно предузети су значајни кораци ка остварењу постављених циљева хармонизације националних законодавстава.

Прва фаза пројекта одвијала се у Женеви 2003. године а друга у Тунису 2005. године.

Новембра 2005. године донета је Туниска агенда¹⁸, на Светском самиту УН о информатичком друштву (*World summit on the information society - WSIS*). Тада је Међународној телекомуникационој унији поверен задатак у области јачања међусобног поверења и сигурности у свету информационих технологија.

Као резултат двогодишњег рада Међународне телекомуникационе уније, генерални секретар УН је маја 2007. године представио документ под називом Меморандум о глобалној сајбер безбедности (*A Global Cybersecurity Agenda – GCA*) као оквирни (инструктивни) акт о међународној сарадњи и дијалогу на проналажењу одрживих решења у оквиру глобалне информатичке заједнице. Меморандум је представио седам основних стратешких циљева а међу њима као један од приоритетних и принцип о неопходним законодавним мерама.

Економско социјални савет ОУН донео је 26.07.2007. године Резолуцију 2007/20650 и позвао државе чланице да модернизују национално законодавство новим

¹⁶ М. Ромић, Н. Грбић-Павловић, Међународноправни документи којима се уређује област високотехнолошког криминала, у: Зборник радова, међународна научностручна конференција, Сузбијање криминала и европске интеграције с освртом на високотехнолошки криминал, 2012, стр. 196.

¹⁷ Резолуција Уједињених Нација А/рес/56/121 о борби против злоупотребе информационих технологија.

¹⁸ Туниска агенда бр. WSIS-05/TUNIS/DOC/6 (Rev. 1) за информатичко друштво.

инкриминацијама с обзиром на драматичан пораст транснационалног привредног криминалитета и у вези са тим употребу модерних рачунарских технологија као средства за извршење ових кривичних дела.

Као подршку пројекту утврђивања универзалног легислативног модела за сигурност у сајбер простору, Генерални секретар УН формирао је Посебну групу експерата (*High Level Experts Group – HLEG*) која броји више од 100 чланова и која је 2008. године објавила препоруку о пет главних праваца ка којима би требало усмерити напоре.

Најпре, су у питању мере легислативног карактера, затим техничке и процедуралне мере, мере организационог карактера, мере на јачању капацитета у борби за сајбер сигурност, као и мере које се тичу међународне сарадње.

Рад на легислативи из области компјутерског криминалитета наставила је 2010. године Генерална скупштина Уједињених Нација усвајањем Резолуције 65/230¹⁹, у којој је предложено да се формира међувладина експертска група која би спровела студију о компјутерском криминалитету и о томе како државе реагују на поједине случајеве ове врсте криминалитета.

Генерална скупштина Уједињених нација је 05. децембра 2018. године усвојила Резолуцију 73/27²⁰ којом је као главни циљ постављен развој у области информација и телекомуникација у контексту међународне безбедности. Децембра 2018. године, Резолуцијом 73/27, Генерална скупштина је основала Отворену радну групу (*Open-Ended Working Group -OEWG*) за безбедност и коришћење информационих и комуникационих технологија, која је отворена за све државе чланице. Група је почела са радом 2019. године и одржала је консултативне састанке са привредним и цивилним друштвима, као и са академским круговима.

¹⁹ Resolution A/RES/65/230, General Assembly of the United Nations, 21 December 2010, преузето: 24.02.2024, <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRes%2F65%2F230&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

²⁰ Resolution A/RES/73/27, General Assembly of the United Nations, 5 December 2018, преузето: 24.02.2024. <https://disarmament.unoda.org/ict-security/>

Резолуцију 75/240²¹ усвојила је Генерална скупштина Уједињених нација, дана 31. децембра 2020. године. Овом резолуцијом је, у току 2020. године, Генерална скупштина успоставила нову петогодишњу Отворену радну групу за безбедност и коришћење информационих и комуникационих технологија. Ова Група ће се редовно састајати до 2025.

Рад Отворене радне групе за безбедност и коришћење информационих и комуникационих технологија фокусиран је на следеће опште теме:

1. Постојеће и новонастале претње,
2. Како се међународно право примењује у коришћењу информационих и комуникационих технологија,
3. Норме, правила и принципи одговорног понашања држава,
4. Мере за изградњу поверења
5. Изградња капацитета.

Генерална скупштина усвојила је 07. децембра 2022. године, Резолуцију 77/37²² под називом: „Програм акције за унапређење одговорног понашања државе у коришћењу информационо-комуникационих технологија у контексту међународне безбедности“. Резолуцијом се захтева да се затражи мишљење држава чланица о обиму, структури и садржају програма деловања у области коришћења информационо-комуникационих технологија у контексту међународне безбедности, као и предузетим мерама и модалитетима за постизање међународне сарадње.

Из наведеног би следило да су донете Резолуције и конгреси Уједињених нација о спречавању криминала коришћењем информационих технологија, као главни међувладини форуми, утицали на националне политике и праксу и промовисали међународну сарадњу у области заштите од дигиталног насиља. Такође су у овој области

²¹ Resolution A/PEC/75/240, General Assembly of the United Nations, 31 December 2020, преузето: 24.02.2024, <https://disarmament.unoda.org/ict-security/>

²² Resolution A/PEC/77/37, General Assembly of the United Nations, 7 December 2022, преузето: 25.02.2024. <https://disarmament.unoda.org/ict-security/>

олакшавали размену мишљења и искустава, мобилисање јавног мњења и давали значајне препоруке на националном, регионалном и међународном нивоу.

1.2. Међународна телекомуникациона унија (ITU)

Задатак усаглашавања националних законодавстава у области високотехнолошког криминала и безбедности у сајбер простору Уједињене нације су доделиле Међународној телекомуникационој унији (*International Telecommunication Union - ITU*), својој Агенцији за питање информационах и комуникационих технологија (*IKT*).

Међународна унија за телекомуникације (*ITU*) је једна од највећих и најстаријих глобалних међународних организација. Србија је била међу првим државама које су приступиле *ITU* и од тада, у континуитету, учествује у раду свих међународних тела у области телекомуникација. У Паризу је 1865. године, од стране 20 европских држава, основана Међународна унија за телерафију у циљу дефинисања заједничких стандарда у области телеграфског саобраћаја. Кнежевина Србија била је један од 20 иницијатора и оснивача, а члан је од 09.02.1866. године. У Мадриду је 1932. године формирана јединствена Међународна унија за телекомуникације (*ITU*). *ITU* је 1947. године постала специјализована агенција Уједињених нација за телекомуникације. Од тада, *ITU* је основни форум које дефинише начин и услове развоја телекомуникација у свету.

ITU је маја 2007. године представила документ под називом Меморандум о глобалној сајбер безбедности (*A Global Cybersecurity Agenda – GCA*) у ком су наведени основни проблем и препоруке за побољшање безбедности.

Напори *ITU* усмерени су првенствено на постизање консензуса о оквиру у коме ће се разматрати питања о сајбер сигурности на међународном нивоу како би сви учесници у поступку, на било ком степену економског и друштвеног развитка да се налазе, схватили потребу за акцијом на глобалном нивоу ради супротстављања претњама које долазе из сајбер простора.²³

Указујемо и на то, да Меморандум о глобалној сајбер безбедности, као и многе друге конвенције, резолуције и одлуке, позивају регулаторна национална тела да приликом усвајања законодавних решења у области истраге и кривичног прогона

²³ Л. Комлен Николић, *et al*, *Сузбијање високотехнолошког криминала*, *op.cit.* стр. 40.

високотехнолошког криминала обавезно узму у обзир постојеће правне оквире на међународном нивоу као што су резолуције Генералне скупштине УН 55/63 и 56/121 и регионалне правне инструменте као што је Конвенција Савета Европе о високотехнолошком криминалу.

2. Међународни документи Савета Европе у циљу заштите од напада коришћењем информационих технологија

Регулисање сајбер безбедности на националном и међународном нивоу доприноси ефикаснијем раду надлежних тела на откривању извршених дела и учинилаца, али и превентивном деловању и спречавању вршења инкриминисаних радњи. Да би се државе адекватно супротставиле овој претњи потребно је њихово повезивање и јачање сарадање и размене информација, али и јачање сарадње међу различитим секторима унутар државе. При томе, важно је заштити права појединаца на приватност²⁴. Тек након тога може се приступати откривању извршилаца кривичних дела и изрицању адекватних санкција за одговорне, без обзира да ли се ради о физичким или правним лицима.

Савет Европе у наведеном правцу је донео значајне међународне документе, који су прихваћени и ратификован од стране највећег броја држава чланица.

2.1. Конвенција о високотехнолошком криминалу Савета Европе

Најзначајнији документ у области успостављања међународних стандарда у борби против високотехнолошког криминала је Конвенција о високотехнолошком криминалу, чији је циљ усклађивање националних законодавстава када је реч о материјалним одредбама у области високотехнолошког криминала, затим увођење адекватних инструмената у национална законодавства када је реч о процесним одредбама, као и установљавање брзих и ефикасних институција и процедура међународне сарадње.

Конвенција Савета Европе о високотехнолошком криминалу усвојена је 23. новембра 2001. године у Будимпешти. Ступила је на снагу 1. јула 2004. године. Србија је

²⁴ М. Perović, *Sajber kriminal kao globalna prijetnja u svijetu, Vojno djelo*, br. 3, 2018, str. 157-164

Конвенцију потписала 2005, а ратификовала 2009. године.²⁵ Године 2003. донет је Додатни протокол уз Конвенцију, који се бави инкриминисањем аката расистичке и ксенофобичне природе почињених путем рачунарских система. Додатни протокол је ступио на снагу након што га је ратификовало пет држава, 1. марта 2006. године.

Већ у преамбули Конвенције наглашава се да постоји потреба за кажњавањем починилаца дела везаних за коришћење рачунара и рачунарских мрежа, која су специфична по многим чиниоцима а највише по томе што по правилу имају међународни карактер. Стога је унапређење сарадње полицијских и других релевантних органа међу државама света један од основних задатака развоја механизма сузбијања високотехнолошког криминала.

Конвенција је прописала кривична дела усмерена против поверљивости, интегритета и доступности рачунарских података и система, дајући прецизне дефиниције кривичних дела, које омогућавају вођење кривичних поступака и уклањају опасност од дуплог гоњења у више држава. Први кораци у том поступку су откривање дела и прикупљање и обезбеђење доказа.²⁶ Овим је постављен оквир за поједина национална законодавства да прецизније одреде обележја и карактеристике појединих кривичних дела у вези рачунара и сајбер простора, њиховеосновне, лакше или теже облике, те да пропишу кривичне санкције за њихове учиниоце, без обзира да ли се ради о физичким или правним лицима.

Конвенција се састоји из четири поглавља: Употреба термина; Мере које треба да се предузму на националном нивоу – материјално и процесно право; Међународна сарадња и Завршне одредбе.

Прво поглавље Конвенције има само један члан и даје кратак преглед и дефиниције основних термина који су употребљени у даљем тексту.

Друго поглавље Конвенције подељено је на више делова и покрива различите материјалноправне и процесноправне мере које се државе потписнице обавезују да ће

²⁵ Ж.Бјелајац, Ј. Матијашевић, Д. Димитријевић, Значај успостављања међународних стандарда у сузбијању високотехнолошког криминала, *Међународна политика*, бр. 1146, Институт за међународну политику и привреду, 2012, стр.73.

²⁶ М. Bada, J. Nurse, Developing cybersecurity education and awareness programmes for small- and medium-sized enterprises, *Information and Computer Security*, Vol. 27(3), 2019, pp. 393–410.

увести у национално законодавство. Сврха материјалноправних одредаба је да унапреди средства превенције и кажњавања кривичних дела која су извршена употребом савремених технологија, односно повезана са употребом рачунара и рачунарских мрежа.²⁷

Друга група инкриминисаних дела у Конвенцији обухвата два дела: фалсификовање и превару.

Фалсификовање се односи на умишљајно, неовлашћено убацавање, брисање, измену или сакривање рачунарских података, које резултира измењеним садржајем тих података, без обзира на то да ли они на овај начин добијају другу сврху и смисао, или постају неупотребљиви.

Превара је дефинисана као умишљајно, неовлашћено убацавање, брисање, измена или сакривање рачунарских података, као и свако друго мешање у рад рачунарског система, у циљу да се прибави противправна имовинска корист за себе или треће лице.

Трећи сегмент другог поглавља Конвенције бави се делима која су везана за садржај комуникације на рачунарској мрежи, али он такође има један члан посвећен великом проблему интернет комуникације – дечјој порнографији.

Државе потписнице се обавезују да као кривично дело у домаћим законодавствима инкриминишу следеће активности: производњу дечје порнографије у циљу њеног дистрибуирања кроз рачунарски систем; нуђење или чињење доступним дечје порнографије кроз рачунарски систем; дистрибуцију или слање дечје порнографије кроз рачунарски систем; набављање дечје порнографије за себе или другог путем рачунарског система; поседовање дечје порнографије на рачунарском систему или на медијуму за пренос рачунарских података.

Дакле, инкриминисано је, свако понашање везано за дечју порнографију, укључујући и прибављање и поседовање, што чини значајну разлику у односу на бића сличних кривичних дела везаних за кршење ауторских права путем рачунарске мреже.

Четврти сегмент овог поглавља посвећен је делима кршења ауторских и сродних права и садржан је члану 10 Конвенције.

У три става, кршење ауторских права се не инкриминише самостално, већ путем дефиниција садржаних у већ постојећим међународним уговорима.

²⁷ Л. Комлен Николић *et al*, *Сузбијање високотехнолошког криминала*, *op.cit.* стр. 41.

Коначно, чланови 11-13 другог поглавља Конвенције који говоре о материјалном праву груписани су у пети поднаслов и баве се инкриминацијом покушаја извршења, помагања и подстрекавања за наведена дела, одговорности правних лица и прописивањем санкција за почињена дела из Конвенције.

Други део другог поглавља под називом „Процесно право“ бави се процесним овлашћењима државних органа приликом истраживања кривичних дела везаних за нове технологије.

Трећи део Конвенције се бави међународном сарадњом држава на сузбијању високотехнолошког криминала, и то пре свега на начин који би требало да превазиђе практичне препреке при спровођењу националног законодавства за кривична дела која по правилу прелазе државне границе, а често и подразумевају учешће појединаца из неколико земаља широм света.

Према члану 31 Конвенције, свака држава потписница може тражити од друге да спроведе одређене истражне радње на својој територији, ако је то неопходно за вршење истраге у вези са неким од дела предвиђених Конвенцијом. Укупно гледано, Конвенција предвиђа различите видове сарадње држава, прилагођене технологији вршења истрага и процесуирања ове врсте кривичних дела. Такође, државама је остављено доста простора да у пракси, или у додатним билатералним споразумима, даље прецизирају оне врсте сарадње за које имају посебан интерес.

2.2.Додатни протокол уз Конвенцију о високотехнолошком криминалу

Додатни протокол уз Конвенцију о високотехнолошком криминалу се односи на инкриминацију дела расистичке и ксенофобичне природе извршених преко рачунарских система донет је 2003. и ступио је на снагу 1. марта 2006. године.²⁸

Као што назив овог документа каже, основна сврха његовог доношења јесте да се инкриминишу понашања која нису обухваћена Конвенцијом, а која се тичу ширења мржње, нетолеранције и нетрпељивости према расним, националним, верским и другим

²⁸ Закон о потврђивању Додатног протокола уз Конвенцију о високотехнолошком криминалу који се односи на инкриминацију дела расистичке и ксенофобичне природе извршених преко рачунарских система *Службени гласник РС*, бр. 19/2009.

групама и заједницама, коришћењем рачунара као средства комуникације и ширења пропаганде.

Развој рачунарских мрежа, а нарочито пораст доступности и популарности интернета, учинили су рачунар моћним средством ширења различитих идеја које могу бити корисне и едукативне, али исто тако могу бити, нпр. уперене на бојкотовање, или отворени позив на омаловажавање појединаца или група које се разликују по својим личним карактеристикама од других група у својој средини. Ови акти су веома опасни јер се њихово ширење не може адекватно контролисати – свако има право мишљења и изражавања мишљења, а када се то право злоупотреби на интернету или некој другој мрежи, коришћењем рачунара, често се не може правовремено и адекватно реаговати како би се злоупотреба спречила.²⁹

Протокол је пре свега усмерен на инкриминацију и кажњавање оваквих испада, без обзира на то да ли се њима шири мржња, или се историјске чињенице представљају на неистинит начин, или се неким другим средствима дискриминише или ниподаштава одређена етничка, расна, верска група или организација која их представља.

Аутори Протокола се још у преамбули позивају на 1. Европску конвенцију о људским правима и основним слободама, 2. Протокол 12 уз Европску конвенцију којим се забрањује сваки вид дискриминације појединаца или група на основу њихових заштићених личних својстава и 3. Конвенцију о елиминацији свих облика расне дискриминације, донету 1965. у оквиру Уједињених нација.

Република Србија је ратификовала Конвенцију Законом о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу и Законом о потврђивању Додатног протокола уз Конвенцију о високотехнолошком криминалу који се односи на инкриминацију дела расистичке и ксенофобичне природе извршених преко рачунарских система од 18. 03. 2009. године. Чињеница да је Конвенција ратификована пружа могућност за потпуну имплементацију одредаба које предвиђа у домаће кривично право, у циљу што успешније борбе против високотехнолошког криминала.

²⁹ T. Woschke, H. Haase, J. Kratzer, Resource scarcity in SMEs: effects on incremental and radical innovations, *Management Research Review, Emerald Group Publishing Limited*, Vol. 40(2), 2017, pp 195-217,

2.3. Конвенција о заштити права појединца у вези са аутоматском обрадом личних података

Конвенција је отворена за потписивање државама чланицама 28. јануара 1981. године а на правну снагу је ступила 1. октобра 1985. године. Основни циљ усвајања ове конвенције јесте јачање правне регулативе на пољу заштите података о личности у светлу пораста употребе рачунарске технологије у административне сврхе.

Основано се пошло од претпоставке да је у модерним друштвима доношење многобројних одлука које се тичу остваривања права појединаца базирано на информацијама и подацима који су похрањени у рачунарима и рачунарским системима (социјална и медицинска заштита, подаци о здравственом стању појединаца, подаци неопходни за обрачун и исплату зарада итд.). Стога, указује се као неопходно да се лицима која имају приступ овим информацијама ускрати и онемогући злоупотреба или било каква незаконита употреба ових података. Коначно, уочено је да национална законодавства држава чланица не пружају довољан ниво заштите грађанима у овој области а нарочито када су у питању механизми који би омогућили ефикасну контролу грађана личним подацима које о њима прикупљају и користе државни органи и друга правна лица.³⁰

Даље, дошло се и до сазнања да постоји проблем у тзв. „прекограничном протоку информација“ па се поставило и питање заштите права појединца и у овим случајевима. Са једне стране, развој рачунарских технологија и телекомуникационих уређаја омогућава лакши и бржи проток електронских података и релативизује чиниоце као што су раздаљина, време, језик и цена, који су раније представљали препреку у ефикасном протоку података. У појединим областима пословања и живота као што су пружање банкарских услуга, туризам или употреба кредитних и платних картица, ефикасан прекогранични проток електронских података показује се као неопходан. Са друге стране, квалитет заштите података о личности слабијег је квалитета како се посматрани простор шири у географском смислу.³¹

³⁰ С. Недељковић, Б. Форца, Европска стратегија безбедности и сајбер претње – значај за Србију, *Војно дело*, бр. 3, 2015, стр.135-155.

³¹ Ж.Бјелајац, *et al*, *Међународна политика*, *op.cit.* стр. 75.

Због свега наведеног, а у циљу ефикасне заштите података о личности који се аутоматски обрађују, усвојена је Конвенција која се састоји од три основна поглавља.

Најпре, дефинисан је опсег важења Конвенције у смислу да се ова конвенција односи на личне податке прикупљене како у јавном, тако и у приватном сектору.

Централни и суштински део Конвенције јесте друго поглавље у коме су садржане материјалне одредбе у форми основних принципа који се тичу: 1) квалитета података који се прикупљају (законитост у прикупљању података, прикупљање у сврхе које су законом дозвољене, тачност и ажурност података, као и чување у форми и облику који омогућава идентификацију, члан 5 Конвенције); 2) посебних категорија података (подаци о расној и политичкој припадности, религијским уверењима, као и подаци који се тичу здравственог стања, сексуалног опредељења и раније осуђиваности не могу се аутоматски прикупљати и чинити доступним осим уколико закон не предвиђа посебне мере заштите у погледу наведених података, члан 6 Конвенције); 3) безбедности прикупљених података (обавеза да се примене одговарајуће мере безбедности које би онемогућиле случајно или неовлашћено уништење прикупљених података, као и губитак, неовлашћени приступ, измену или дистрибуцију аутоматски прикупљених података, члан 7 Конвенције); 4) додатних мера сигурности за лица о којима се подаци аутоматски прикупљају; 5) изузетака и одређених ограничења.

У трећем поглављу налазе се одредбе које се тичу прекограничног промета аутоматски прикупљених података о личности. Суштина ових одредаба јесте да се обезбеди да проток информација између држава чланица буде слободан, односно да буде лишен било каквих специјалних контролних механизма или да буде подвргнут каквом режиму дозвола или одобрења

Коначно, у четвртој и петом поглављу Конвенције предвиђени су механизми сарадње држава уговорница како у појединачним случајевима који се односе на сарадњу надлежних тела и помоћ лицима која имају пребивалиште у држави уговорници која није њихова матична држава.

2.4. Конвенција о заштити деце од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања

Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања³² је усвојена 25. октобра 2007. године и потписале су је земље чланице Савета Европе. У питању је врло важан међународни документ који ће, након што га земље потписнице ратификују, довести до тога да кривични поступци у којима се деца појављују као жртве сексуалне експлоатације и злостављања буду ефикаснији. Такође, са аспекта борбе против високотехнолошког криминалитета овај правни акт представља легислативни искорак ка хармонизацији националних законодавстава у погледу материјалног кривичног законодавста у свим оним случајевима, у којима се рачунарске технологије и мреже користе у циљу дистрибуције, размене и складиштења недозвољених садржаја.

Тематски, Конвенција је подељена на више поглавља као што су: превентивне мере, специјализована тела за координацију, мере заштите и подршке жртвама, материјално кривично право, истрага, кривични прогон и процесне одредбе, обједињена евиденција о осуђеним лицима као и међународна сарадња.

2.5. Директиве Савета Европске заједнице о правној заштити компјутерских програма

Ради хармонизације прописа својих чланица који се односе на заштиту софтвера, чиме би се обезбедиле одговарајуће мере против његовог неовлашћеног умножавања, Европски парламент и Савет Европске заједнице о правној заштити компјутерских програма, дана 23. априла 2009. године, усвојили су Директиву број 24/2009 о правној заштити рачунарских програма.³³ Ова Директива донета је у циљу појашњења

³² Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, *Сл. гласник РС - Међународни уговори*, бр. 1/2010.

³³ Д. Прља, М. Рељановић, Директива 24/2009 Европског парламента и Савета о правној заштити рачунарских програма, *Европско законодавство*, год VIII, бр. 29–30, 2009, стр. 97.

ирационализације постојеће Директиве број 250/1991 од 14. маја 1991. године о правној заштити софтвера.³⁴

У складу са одредбама Директиве, државе чланице заштићују ауторским правом компјутерске програме као књижевна дела, и то у смислу одредаба Бернске конвенције за заштиту књижевних и уметничких дела, а појам „рачунарски програм“ обухвата и припремни материјал за конципирање програма (чл.1.ст.1.).

Рачунарски програми се могу штитити на више начина – као патент, као жиг и као ауторско право. Најчешћи вид правне заштите компјутерских програма је ауторско-правна заштита.³⁵ Овај вид заштите се може добити ако се ради о оригиналном објављеном делу. Аутору припадају морална и имовинска права (да забрани трећим лицима коришћење или располагање, право да искоришћава дело, да га пусти у промет, да добије накнаду).³⁶

Према Директиви, аутором компјутерског програма сматра се како физичко лице или група физичких лица која су створила програм, тако и правно лице уколико законодавство државе чланице предвиђа да ова лица могу бити титулари ауторског права. Правна заштита пружа се сваком физичком и правном лицу које потпада под одредбе националних законодавстава у области ауторског права примењивог на књижевна дела.

Директива предвиђа и обавезу да се као недозвољена правно санкционишу тачно наведена понашања, и то:

- стављање у промет копије компјутерског програма, знајући да је копија недозвољена или имајући разлога за основану сумњу у њену недозвољеност;
- држање из комерцијалних разлога копије компјутерског програма, знајући да је копија недозвољена или имајући разлога за основану сумњу у њену недозвољеност;
- стављање у промет или држање у комерцијалне сврхе сваког средства чија је једина сврха да олакша недозвољено уклањање или неутрализацију сваког техничког механизма евентуално направљеног у циљу заштите компјутерског програма.

³⁴ Directive (EC) No 250/1991. EEC on the legal protection of computer programs, *Official Journal of the European Communities*, L 122, 17. 05. 1991, p. 42.

³⁵ С. Шарбох, Десет година малог патента у нашем праву индустријске својине, *Правни живот: лист за правна питања и праксу*, Вол. 54, бр. 11, 2005, стр. 1026.

³⁶ С. Шарбох, Заштита софтвера патентима у Сједињеним Америчким Државама и земљама Европске уније, *Правни живот: лист за правна питања и праксу*, Вол. 53, бр. 11, 2004, стр. 846.

Прописана је и обавеза да се заплени свака недозвољена копија компјутерског програма у складу са поцедуром која је прописана процесним правилима националних законодавстава.

3. Директиве Европске уније у циљу сузбијања кажњивих радњи у области информационих технологија

Европска унија се први пут бавила питањем, нежељене електронске поштом у својој Директиви 2002/58/ЕС о обради личних података и заштити приватности у сектору електронских комуникација (Директива о приватности и електронским комуникацијама)³⁷, наводећи да јединствено тржиште захтева усклађен приступ у овој области, јер обим нежељене поште може изазвати потешкоће за електронске комуникационе мреже и опрему.

Паралелно са заштитом података и борбом против преваре и фалсификовања безготовинских средстава плаћања, Европска унија се бори против сексуалне експлоатације деце и дечије порнографије објављене коришћењем информационих система и против било ког облика расизма и ксенофобије.

3.1. Директива 2013/40/ЕУ о нападима на информационе системе

Један од најзначајнијих инструмента ЕУ је Директива о нападима на информационе системе (2013/40/ЕУ)³⁸ од 12. августа 2013. године којом се потенцира безбедност мрежа и

³⁷ Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications),

преузето: 25.02.2024, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32002L0058>

³⁸ Directive 2013/40/EU of the European Parliament and of the Council of 12 August 2013 on attacks against information systems and replacing Council Framework Decision 2005/222/JHA, преузето: 25.02.2024, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0040>

информација (НИС) и уводи обавеза извештавања о инцидентима за приватни сектор (укључујући оператере основних услуга и дигиталних услуга).

Директива прописује мере за осигурање високог заједничког нивоа мрежне и информационе безбедности широм Уније, којим се од земаља чланица захтева израда националне стратегије за мрежну и информациону безбедност (*NIS*), као и кооперациони план којим се омогућава спровођење *NIS*. Чланице су у обавези да формирају стручне националне тимове, пре свега тим надлежан за компјутерске инциденте (Computer Emergency Response Team – CERT) који по успостављању сарађују са полицијским агенцијама на превенцији, откривању и одговору на сајбер нападе, али и задатком да развију националне планове за непредвиђене ситуације.

II. КРИМИНОЛОШКЕ ТЕОРИЈЕ ДИФЕРЕНЦИЈАЛНЕ АСОЦИЈАЦИЈЕ И ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ У СВЕТЛУ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА

Тежња за објашњењем криминалитета уопште и његових криминогених фактора, заокупљује пажњу људске мисли.³⁹ Наиме, о узроцима криминалитета водили су полемике најзначајнији мислиоци из свих људских епоха. С развојем криминологије као самосталне науке крајем XIX века, чији је циљ објашњење и сузбијање криминалитета, кроз његове феноменолошке и етиолошке карактеристике, јављају се разне теорије које својим учењем теже да „открију“ узроке криминалитета.⁴⁰ Емпиријска истраживања показују да се криминалитет и делинквенција повећавају с процесом урбанизације.⁴¹

Ради потпунијег схватања утицаја информационих технологија на криминалне радње и личност учиниоца кривичних дела, потребно је извршити осврт на одређена теоријска схватања и развој научне мисли о човеку и узроцима криминалног понашања. Тако је, на пример, антички филозоф Платон, у свом делу „*Номої*“, пишући о кажњавању људи, који су починили крађу и убиство, на посредан начин означио и узроке ових кривичних дела. Ако је једно од ових кривичних дела почињено из слабости или незнања, учиниоца је потребно блаже казнити. Платон је, такође, сматрао да приликом кажњавања за убиство треба водити рачуна о томе да ли је оно почињено са предумишљајем или из срџбе, на окрутан начин, у гневу или из непромишљености, због унутрашњег немира или из неких других разлога.⁴²

Криминолошке теорије диференцијалне асоцијације и идентификације могу бити од значаја са аспекта разумевања утицаја масмедија, рачунара, интернета, друштвених

³⁹ М. Милутиновић, *Криминологија*, Београд, 1990, Савремена администрација, стр.33.

⁴⁰ Д. Димовски, Етиолошке карактеристике убиства - биолошке теорије, *Зборник радава правног факултета у Нишу, Тематски број „Савремене тенденције у развоју правног система Републике Србије“*, Универзитет у Нишу Правни факултет, Вол. LX, 2012, стр.2.

⁴¹ М. Костић, Појава и развој паметних градова у контексту криминолошке и криминалополитичке визуре, *op.cit.* стр.120.

⁴² М. Костић, *Превенција као средство политике сузбијања криминалитета (појам, развој, основна начела, поделе)*, Право на приступ правосуђу – инструменти за имплементацију европских стандарда у правним систем Републике Србије, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2010. стр. 303

мрежа и уопште дигиталних технологија на развој криминогеног понашања код појединаца.

1. Теорија диференцијалних асоцијација

Теорија диференцијалних асоцијација настала је у оквиру учења криминолога Едвина Х. Садерланда (1883-1950). То је једна од криминолошких теорија које криминално понашање објашњавају кроз процес социјализације и контакте између чланова друштвених група којима припада одређени делинквент.

Садерланд је представио своју теорију диференцијалних асоцијација 1939. године у свом раду под називом Принципи криминологије (*Principles of Criminology*). Теорија је два пута допуњена до 1947. године, да би се касније извршиле многе измене.

Неки аутори⁴³, сматрају да теорија диференцијалних асоцијација припада скупу криминолошких теорија које се називају теоријама симболичке интеракције. Ови теоретичари бране тезу говорећи да симболи које учимо служе за разумевање стварности. Суштина симболичке интеракције је да људи ступају у различите односе у којима утичу једни на друге. За сваког од нас није својствена само слика коју имамо о себи или о ствари, већ је карактеристична и за оно што други мисле о нама.

Едвин Садерланд дефинисао је теорију диференцијалних асоцијација.

Садерландова теорија диференцијалних асоцијација се, базира на схватању да се криминално понашање учи. Његова теорија се другим именом може назвати теоријом разноврсних контаката, при чему се делинквент дистанцира од конформистичког понашања, а повезује се са криминалним понашањем.⁴⁴

Према овој теорији, појединац учи делинквентно понашање, прихвата га од других, а учење тече кроз процес комуникације. Појединац постаје делинквент, ако прихвата вредности које подржавају кршење закона, а не вредности конвенционалне културе.

⁴³ В. Petrović, G. Meško, *Kriminologija, sa kraćim komentarom Zakona o izvršenju krivičnih sankcija*, Sarajevo, 2004, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, стр.103.

⁴⁴ М. Костић, Д. Димовски, Криминалитет „белог оковратника“ (криминолошки осврт), *Социјална мисао*, Београд, 2010. година, стр. 31.

Процес учења делинквентног понашања укључује све механизме који су важни за учење уопште.

Теорија диференцијалних асоцијација даје објашњење на два нивоа: на нивоу појединца и на нивоу друштва.

На нивоу појединца Садерланд разликује две врсте научног објашњења криминалног понашања: 1) повезано са деловањем фактора који утичу на криминално понашање делујући на стварање одређеног животног искуства, 2) факторима који делују у моменту реализације криминалног понашања. Претпостављајући да свака особа може бити истренирана да усвоји и прати одређено понашање, сматрао је да се криминално понашање учи у интеракцији са другим људима у процесу комуникације. Он је своје учење представио у девет тачака.⁴⁵ Поменућемо централне тезе теорије диференцијалне асоцијације:

1. Криминално понашање се учи. Из овог става произилази да такво понашање није наследно. Садерланд је као пример за своју тврдњу навео случај човека, који да би изумео нешто у области механике, мора прво да прође кроз процес учења у вези механике. Иста аналогија се може повући и за криминалца. Да би неко извршио било које кривично дело, мора да „тренира“ за једно такво понашање.
2. Криминално понашање се учи кроз интеракцију са другим људима путем комуникације.
3. Главни део учења криминалног понашања се дешава у примарним групама. Другим речима, неперсонална комуникација, попут масмедија, не игра значајну улогу у генези криминалног понашања.
4. Учење криминалног понашања обухвата савлађивање технике вршења кривичних дела.
5. Начин усмеравања мотив се учи и зависи од тога да ли је појединац у контакту са онима који имају позитвне дефиниције односно са онима који одобравају криминално понашање или који имају негативне дефиниције, који га осуђују. Начин усмеравања нагона и мотива се учи у зависности од људи којима је окружен. Наиме, уколико је појединац окружен особама које имају негативни став према

⁴⁵ Д. Димовски, *Криминолошко одређење убиства*, Докторска дисертација, Ниш, 2012, Правни факултет, Универзитета у Нишу, стр.182.

криминалитету, он неће вршити кривична дела. Међутим, окруженост особама које одобравају криминално понашање, доводи до вршења истих.

6. Појединац постаје криминалац зато што прима више дефиниција које одобравају криминално понашање, а мање дефиниција које га не одобравају. У овом ставу се огледа суштина ове теорије.
7. Контакти са онима који одобравају односно осуђују криминално понашање разликују се по учесталости, трајању, значају и интензитету. Број диференцијалних контаката може варирати у трајању, интензитету, приоритету и фреквенцији. Другим речима, асоцијација са криминалним понашањем, као и асоцијација са антикриминалним понашањем варира у овим аспектима. Конформистичко понашање научено у детињству вероватно ће трајати током целог живота дате особе. Интензитет се не може прецизно одредити, али се може повезати са престижом особе, која представља узор криминалног, односно конформистичког понашања, као и са емотивном реакцијом у вези те асоцијације.
8. Процес учења криминалног понашања обухвата све оне механизме који су део сваког учења.
9. Криминално понашање не може се објашњавати општим потребама и вредностима. Иако је криминално понашање израз општих потреба и вредности, оно се не може објашњавати тим истим потребама и вредностима, јер се оне користе ради објашњења антикриминалног понашања.⁴⁶

Садерланд је претпоставио да људи уче деликвентно понашање кроз дружење са људима који крше друштвене норме. Криминално понашање је последица учења, у случају када се појединац дружи са припадницима делинквентних група, услед чега се приближавају и усвајају њихове навике. Дружећи се са таквим особама, појединац се понаша у супротности са важећим друштвеним нормама. Узима злочиначке вредности и одбацује оне које су доследне.⁴⁷

Дакле, када појединци сматрају да се закон мора кршити, а не поштовати, у том случају долази до културног сукоба. између друштва и појединца.

⁴⁶ E. H. Sutherland, *Principles of Criminology*, Philadelphia, 1939, J.B. Lippincott, pp. 6-7.

⁴⁷ М. Милутиновић, *Криминологија*, op.cit. стр.127.

Међутим, Садерланд је убрзо увидео да нису сва лица, која су била изложена контактима са људима који одобравају криминално понашање, постала делинквентна. Због тога је морао у своју теорију да уведе и деловање таквих фактора који имају утицај на криминално понашање у моменту реализације.

Он је један од првих криминолога који је увидео значај ситуационих околности на јављање криминалитета. Да би једно лице постало криминалац потребно је, поред тога што је претходно било изложено негативним дефиницијама, чија је основа одобравање криминалитета, да се нађе у таквој ситуацији која је, по његовом мишљењу, погодна да се изврши одређено кривично дело.⁴⁸ Истовремено, потребно је да за њега у том моменту не постоје алтернативни начини за остварење жељеног циља.

Потенцијални делинквент не мора да се дружи са делинквентима већ је довољно да је често у ситуацији да чује ставове који одобравају криминалиет или га приказују у позитивном светлу.⁴⁹ Сходно томе, криминално понашање се не мора нужно научити само кроз контакт са другим људима, већ и кроз читање књига, штампе или гледање филмова. Да би појединац постао девијантан, потребно је да већину дефиниција и образаца понашања са којима је у контакту одобри или чак пронађе кршење норми.⁵⁰

На нивоу друштва односно групе Садерланд сматра, да је висока стопа криминалитета условљена социјалном дезорганизацијом за коју предлаже термин „диференцијална социјална организација“. Групе могу бити организоване за криминално понашање или против њега. До временских колебања стопе криминалитета у групи или друштву долази услед промена у односу организација за и против криминалитета. Када расте стопа криминалитета па се самим тим криминална понашања увећавају бројчано и по тежини последица, конвенционалне групе се организују против криминалитета иницирајући програме за контролу криминалитета и медијску кампању против њега. То утиче на увећавање дефиниција против криминалитета, смањује број погодних ситуација за

⁴⁸ Д. Димовски, *Криминолошко одређење убиства*, *op. cit.* стр.183.

⁴⁹ С. Константиновић-Вилић, В Николић-Ристановић, М.Костић, *Криминологија*, 2012, Ниш, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, стр.298.

⁵⁰ В. Ристановић – Николић, *Криминологија*, Београд, 2018, Издавачко-графичко предузеће „Прометеј“, стр.300-301.

вршење кривичних дела и повећава алтернативне дозвољене начине за остварење циљева што има за последицу смањивање стопе криминала.

Неки аутори⁵¹ третирају теорију диференцијалних асоцијација као једну од такозваних америчких социолошких теорија криминалитета. Према овим схватањима, узроке криминалитета, у складу са постулатима наведених теорија, треба тражити у групама као специфичним друштвеним системима, како би се релевантни појединци формирали као делинквенти. Ово значење је засновано на социолошкој концепцији која је преовлађујућа у америчкој социологији и криминологији.

2. Теорија диференцијалних идентификација

Садерландова теорија диференцијалних асоцијација је базирана на међусобној „лице у лице“ интеракцији.

У време настанка теорије, утицај масовних медија на криминалитет се није посебно изучавао било због тога што се сматрало да је такав утицај минималан, било што неки садашњи облици масовних медија нису постојали. Ово је довело до тога да се његова теорија подвргне ревизији. Криминолог Даниел Глејзер је, тежећи да превазиђе овај проблем развио теорију диференцијалних идентификација.

Ова теорија заснива се на схватању да се појединац упушта у криминално понашање у оној мери у којој самога себе идентификује са стварним или измишљеним особама из чије перспективе његово криминално понашање изгледа прихватљиво. Другим речима, према теорији, диференцијалних асоцијација „појединац се бави криминалним понашањем у мери у којој се идентификује са стварним или фиктивним лицима, из чије перспективе се његово криминално понашање чини прихватљивим“.⁵² За разлику од теорије диференцијалних асоцијација, прематеорији диференцијалних идентификација, потенцијални делинквент се не везује за апстрактне дефиниције и моделе већ за конкретну личност, иако она може бити измишљена.⁵³

⁵¹ Р. Млађеновић, *Криминологија*, Сарајево 1997, Правни факултет, стр.152.

⁵² R. Matsueda, *The current state of differential association theory*, 1988, Crime and delinquency, pp. 284.

⁵³ С. Константиновић-Вилић, В Николић-Ристановић; М.Костић, *Криминологија, op. cit.* . стр.300.

Према теорији диференцијалних идентификација, интеракција „лице у лице“ је само један начин да деца науче делинквентно, односно конформистичко понашање. Наиме, према Глејзеру деца могу научити одређене социјалне улоге гледајући одређене ликове на телевизији.⁵⁴ Ова тврдња је више пута доказивана спровођењем различитих истраживања о агресивности деце због утицаја телевизије од стране неких професора попут Томаса Робинсона са Стенфорд Универзитета.⁵⁵

Обе теорије (диференцијалних асоцијација и идентификација) разматрају тему о „учењу“ криминалног понашања⁵⁶. На основу ових истраживања могуће је пронаћи паралелу између негативног утицаја и сазнања до којих се долази не само путем масовних медија, већ и путем Интернета и рачунарске технологије и стопе криминалног понашања коришћењем информационих технологија.

3. Значај теорија диференцијалних асоцијација и идентификација

Едвин Садерланд је, са својим разумевањем криминалног понашања, дао вредно и добро утемељено објашњење за појаву девијација у понашању. Теорија диференцијалних асоцијација, суштински објашњава појаву криминалног понашања у младој популацији, односно код младих људи јер од адолесценције ступају у интеракцију са својом околином и показују склоност ка криминалном понашању, па и сами постају делинквенти.

Даниел Глејзер је теоријом диференцијалних идентификација даље развио теорију диференцијалних асоцијација у складу са новим друштвеним кретањима. Значај поменутих теорија постаје још већи из перспективе криминалне политике и превенције криминала уопште, јер ова научна објашњења узрочности злочина дају основу за превентивно деловање у образовним установама и у раду са младима, како би се они дестимулисали од девијантног понашања.

Посебно је познато да феномен криминалитета у својим развојним облицима има карактеристике такозване „криминалне каријере“, што значи да млади који у периоду развоја личности постану делинквентни, касније чине много тежа кривична дела, од оних

⁵⁴ R. Regoli, J. Hewitt, M. DeLisi, *Delinquency in Society*, Jones and Bartlett Publishers, London, 2011, pp. 185.

⁵⁵ Д. Димовски, *Криминолошко одређење убиства*, *op. cit.* стр.184

⁵⁶ В. Ристановић – Николић, *Криминологија*, *op. cit.* стр.300.

која не испољавају делинквентно понашање у младим годинама. Наравно, боравак и контакти у криминалном окружењу нису једина варијабла која искључиво доприноси настанку девијантног понашања код младих. Девијантном понашању младих могу допринети и поремећени породични односи, претходни ставови о криминалу, итд. У овом случају можемо рећи да оно на чему је Садерланд инсистирао има значајан утицај на криминално понашање.⁵⁷

Посматрајући наведене теорије у светлу информационих технологија, може се уочити да се преко информационих технологија повезују различите друштвене групе, почев од нижих породичних група, до глобалних група које укључују друштво, државу, као и неограничен број лица која припадају различитим државама и културама. Ове групе имају различите погледе на свет, норме и културне вредности. С друге стране, погледи и схватања неке друштвене групе могу бити у супротности са општим нормама понашања. Унутар сваке друштвене групе постоји снажна тенденција поштовања унутрашњих погледа на свет, правила и норме понашања, из тог разлога група је у стању да испољава снажан утицај на своје чланове.

Ако се теорија диференцијалних асоцијација и њен став да се криминално понашање учи кроз контакте са људима који крше друштвене норме, повеже са становиштима теоретичара да узроке криминалитета, треба тражити у групама, као специфичним друштвеним системима, који су распоређени на различите начине према хоризонталном и вертикалном начину, те да су појединци на различитим тачкама њиховог пресека изложени различитим утицајима,⁵⁸ може се поставити питање утицаја информационих технологија на развој криминалног понашања.

Тачка пресека, место где се срећу све друштвене групе, у савременом свету је управо Интернет, који је доступан неограниченом броју лица коришћењем дигиталних технологија. У сајбер свету на тзв. тамним сајтовима, губи се граница дозвољеног и

⁵⁷ A. R Wright, M. J. Miller, *Encyclopedia of criminology*, Published in Great Britain by Routledge, 2005, An Imprint of the Taylor and Francis Group, p.396.

⁵⁸ Р. Млађеновић, *Криминологија*, *op. cit.* стр. 160.

недозвољеног, јер нису све активности на мрачном вебу незаконите, али се исто тако, без ограничења, тргује децом, људима, оружјем, украденим дигиталним валутама.⁵⁹

Путем друштвених мрежа, објава на сајтовима и профилима, комуникација путем видео линкова, видео и аудио позива, СМС и ММС порука, размене мишљења и ставова на различитим сајбер платформама итд. поједници и друштвене групе се повезују на плантерном нивоу у једну групу и могу имати најразличитије врсте контакта, те управо информационе технологије могу утицати на учење, копирање и стварање услова за криминално понашање или пак, супротно, на учење да се усвоје друштвено прихваћене вредности.

⁵⁹ S. Foley, J.R. Karlsen, T.J. Putniņš, Sex, Drugs, and Bitcoin: How Much Illegal Activity Is Financed through Cryptocurrencies?, *The Review of Financial Studies*, Vol. 32, 5, 2019, p 1840.

III. ПРАВНИ ОКВИР КРИВИЧНОПРАВНЕ ЗАШТИТЕ ОД ЗЛОУПОТРЕБЕ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА У ДОМАЋЕМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Масовно коришћење компјутера, компјутерских система и мрежа, као и примена информационих технологија у свим аспектима савременог живота, поред неспорних предности, показала је и негативне последице кроз различите облике злоупотреба технологије и угрожавања права корисника.

Рачунари и информациона технологија су са једне стране постали средство за лакше или ефикасније вршење одређених кривичних дела, или су са друге стране, сами постали објект напада.⁶⁰

Поједини облици кажњивих радњи извршених коришћењем дигиталних технологија директно су везани за рачунаре. Рачунари могу бити предмет напада, али исто тако и средство извршења дела. На пример, рачунар постаје предмет напада, ширењем опасних електронских вируса или покретањем *DoS* напада (енгл. *Denial of Service Attack*) који онеспособљавају рачунарски систем тако да он одбија да изврши било коју услугу овлашћеног корисника. С друге стране, код других облика дигиталног криминала који могу бити преваре, расна и друга дискриминација, злостављање и мучење, трговина људима, кривична дела против интелектуалне својине и др., рачунарски уређаји (рачунари, мобилни телефони и др.) и интернет (друштвене мреже, апликације и др.) постају средство извршења дела.

Правни оквир за борбу против коришћења информационих технологија у криминалне сврхе и компјутерског (високотехнолошког) криминала у Србији постоји од 2005. године, када су, након потписивања Конвенције о високотехнолошком криминалу Савета Европе (Будимпештанска конвенција)⁶¹, посебним законом дефинисани појам и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала.

Легитимност кривичноправне заштите подразумева да кривичноправна репресија и кривично право у целини морају у суштинском смислу бити оправдани и нужни. У том

⁶⁰ З. Стојановић, Кривичноправни експанзионизам и законодавство Србије, у: Игњатовић, Ђ. (ур.), *Тематска монографија: Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, Београд, 2010, Библиотека Стимен, стр.906.

⁶¹ Закон о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу, *Службени гласник РС*, бр. 19/2009.

смислу, заштита човека и других основних друштвених вредности представља основ и границе за одређивање кривичних дела, прописивање кривичних санкција и њихову примену, а кривично право треба да буде *ultima ratio* у сузбијању друштвено опасних понашања.⁶²

Посматрајући домаће кривично законодавство, све већи је број кривичних дела за чије процесуирање није надлежно Тужилаштво за борбу против високотехнолошког криминала и нису прописана у глави 27 Кривичног законика, а која се врши путем средстава комуникације, путем интернета коришћењем друштвених мрежа, као и коришћењем мобилних телефона, слањем СМС и ММС порука, фотографија, слика, путем видео позива и сл.

Поред кривичних дела која су усмерена против безбедности рачунарске технологије и елемената информационог система, постоји велики број традиционалних кривичних дела која се врше уз помоћ коришћења рачунара и рачунарских компоненти.⁶³ Криминалитет који се реализује коришћењем компјутера, мобилних телефона и др, може имати облик било ког од традиционалних видова криминалитета, а подацима који се неовлашћено прибављају злоупотребом информационог система може се на разне начине манипулисати.⁶⁴

Законодавна решења везана за сузбијање криминалних радњи извршених употребом информационог технологија, у законодавству Републике Србије могу се разврстати у четиринајважније групе:

Прву групу чини Устав Републике Србије⁶⁵ као највиши правни акт којим се штити право на приватност, као и право на информисаност, а која права су директно повезана са употребом информационог технологија.

⁶² З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2016, Службени гласник, стр. 40.

⁶³ Ј. Матијашевић, М.Петковић, *Кривична дела против безбедности рачунарских података – анализа позитивноправних решења и значај у контексту сузбијања високотехнолошког криминала*, у: *Зборник радова са међународне научно-стручне конференције Криминалистичко-форензичка истраживања*, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, 2011, Вол. 4, Број 1, стр. 598–609.

⁶⁴ В. Вилић, *Прогањање путем интернета – ко су извршиоци и жртве?*, Годишњак Правног факултета, бр. 2/2012, стр. 124.

⁶⁵ Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

Другу групучине прописи материјалноправне природе (пре свега Кривични законик), којима је предвиђено које радње представљају друштвено неприхватљиво понашање којимсе нарушавају или повређују одређени заштитни објекти и као такве се по мишљењу законодавца сматрају кривичним делима или основом за прекршајну одговорност или одговорност за привредне преступе.

Трећу групучине одредбе Законика окривичном поступку, који успоставља процесноправне оквире којима су предвиђени механизми и овлашћења државних органа у поступцима откривања, прикупљања доказа, кривичног гоњења и суђења учиниоцима кривичних дела високотехнолошког криминала.

Четврту групу чини Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала,⁶⁶ пропис статусног карактера којим се врши успостављање организације и надлежности државних органа у борби против високотехнолошкогкриминала.

1. Устав Републике Србије

Полазећи од општих правних принципа, када је у питању коришћење дигиталних технологија и заштита људских права у најширем смислу, отвара се питање равнотеже права на инфомисаност и права на приватност.

Устав Републике Србије гарантује право на обавештеност (чл. 51), што значи да свако има право да истинито, потпуно и благовремено буде обавештаван о питањима од јавног значаја и да свако, у складу са законом, има право на приступ подацима који су у поседу државних органа и организација којима су поверена јавна овлашћења.

Према одредбама Закона о јавном информисању и медијима⁶⁷ (чл.1), јавно информисање се остварује путем медија. Правила о јавном информисању обезбеђују и штите изношење, примање и размену информација, идеја и мишљења путем медија у циљу унапређивања вредности демократског друштва, спречавања сукоба и очувања мира,

⁶⁶ Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала, *Службени гласник РС*, бр. 61/2005, 104/2009 10/2023 и 10/2023 - др. закон.

⁶⁷ Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014, 58/2015.

истинитог, благовременог, веродостојног и потпуног информисања и омогућавања слободног развоја личности (чл. 2 – циљ законског регулисања).

Право на приватност, као основно људско право, има посебан значај у корпусу људских права.

Устав Републике Србије у неколико чланова гарантује права која проистичу из права на приватност. Приватност обухвата, између осталог, право на неповредивост стана, право на тајност писама и пошиљки и заштиту података о личности.

Према уставним одредбама стан је неповредив и нико не може без писмене одлуке суда ући у туђи стан или друге просторије противвоље њиховог држаоца, нити у њима вршити претрес. (чл.40).

Уставом се гарантује неповредивост тајности писама и других средставакомуницирања. Одступање од овог правила дозвољено је само на одређено време и на основу судске одлуке ако је то неопходно ради вођења кривичног поступка или заштите безбедности земље (чл.41).

У погледу заштите података о личности, Устав предвиђа да се прикупљање, држање, обрада и коришћење података о личности детаљније уређује посебним законима. Изричито је забрањена и санкционисана неовлашћена употреба личних података која није у складу са сврхом њиховог сакупљања, осим у случајевима када је то посебним законом означено као могуће. Свако лице има право да, уколико сматра да ће се његови подаци злоупотребити, затражи адекватну судску заштиту (чл. 42).

Приватност у дигиталним комуникацијама обухвата прикупљање, обраду и давање информација о кориснику трећим лицима, при чему лица када бележе активности и личне податке сами одређују када, како и у којој мери информације о њиховој приватној сфери треба и могу да буду доступне другима.⁶⁸ Поверљивост информација које корисници деле у дигиталном простору садругима не сме да буде угрожена, а корисници морају да буду сигурни у идентитет пошљаоца, и у то да примљена информација мора да буде идентична послатој.

⁶⁸ С. Јовановић, Приватност и заштита података на интернету, у: *Твининг пројекат ЕУ – зборник Везе сајбер криминала са ирегуларном миграцијом и трговином људима*, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, 2014, стр. 94.

Свако одступање од овог правила доводи до дигиталних злоупотреба и криминалних радњи.

2. Кривични законик Републике Србије

Кривична дела која се односе на компјутерски криминалитет у ширем смислу се односе и на сваку примену информационих технологија у циљу извршења кривичних дела. Кривични законик⁶⁹ садржи 27. главу под називом „Кривична дела против безбедности рачунарских података”, која обухвата кривична дела високотехнолошког криминала.

Сходно наведеном, кривична дела која се врше употребом дигиталних технологија, условно се могу поделити на две групе кривичних дела:

1) кривична дела која се односе само на високотехнолошки криминал и прописана су глави 27 Кривичног законика и

2) кривична дела која имају елементе високотехнолошког криминала, према начину извршења и употреби дигиталних технологија, и прописана су у другим деловима Кривичног законика.

У прву групу спада осам кривичних дела против безбедности рачунарских података. Ова дела у Кривичном законнику Републике Србије обухватају сва кривична дела из главе 27, и то: оштећење рачунарских података и програма (чл.298); рачунарска саботажа (чл.299); прављење и уношење рачунарских вируса (чл.300); рачунарска превара (чл.301); неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података (чл.302); спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи (чл.303); неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже (чл.304), као и прављење, набављање и давање другом средства за извршење кривичног дела против безбедности рачунарских података (чл.304а).⁷⁰

⁶⁹ Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

⁷⁰ З. Грујић, Компјутерски криминалитет: специфичности и савремени изазови, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 80, Вол. LVII, 2018, стр. 329.

Друга група кривичних дела је разноврснија и може обухватати кривична дела против интелектуалне својине (чл.198, чл.199, чл.202), али и појединачна кривична дела, као што су угрожавање сигурности, најчешће путем друштвених мрежа (чл.138); неовлашћено објављивање и приказивање туђег списка, портрета и снимка (чл.145); неовлашћено прикупљање личних података (чл.146); приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију (чл.185); искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичног дела против полне слободе према малолетном лицу (чл.185б); фалсификовање и злоупотреба платних картица (чл.243), као и сва друга кривична дела уколико се као средство или начин извршења користе рачунари или рачунарске мреже, а која не спадају у корпус кривичних дела у чијем поступању су надлежни посебни органи.

Развојем дигиталних технологија појављују се нови облици начина и облика извршења дела, који захтевају кривичноправну заштиту друштва, а још увек нису прописани постојећим казним законодавством. Промене се односе како на нове појавне облике, тако и на обим, структуру, стопу, етиологију криминалитета, начин друштвене реакције и систем кажњавања⁷¹.

Број дела која се могу подвести чак и под најрестриктивније и најуже дефиниције сајбер криминала (*cybercrime*) готово се свакодневно увећава. Класификација таквих понашања је тешка зато што се не могу утврдити критеријуми који ће одређена дела сврстати искључиво у једну категорију, док, са друге стране, појаве нових начина злоупотребе нужно изискују и проширење поменуте листе критеријума. Више је него потребно идентификовати и на систематичан начин раздвојити пожељна и дозвољена понашања од оних која злоупотребом информационе технологије наносе огромну штету појединцима, организацијама и предузећима широм света.

Актуелно је разматрање увођења измена и допуна Кривичног законика Републике Србије, како би се додала поједина кривична из области компјутерског криминала. Постоје предлози да се у домаће кривично законодавство уведе ново кривично дело „осветничка порнографија“, која се у различитим видовима појављује као нова радња

⁷¹Ј. Радуловић, *Криминална политика (политика сузбијања криминалитета)*, Београд, 1999, Центар за публикације Правног факултета, стр.13.

извршења на интернету посебно коришћењем друштвених мрежа. Предлаже се инкриминисање новог кривичног дела у глави 14 – Кривична дела против слободе и права човека и грађанина. Иза члана 145 био би додат члан 145а под називом „злоупотреба снимака полне садржине”.⁷² Предложеним измененама санкционисале би се нове криминалне радње које доноси савремена информациона технологија.

3. Законик о кривичном поступку

У случају извршења кривичних дела коришћењем информационих технологија значајне су и одредбе Законика о кривичном поступку⁷³ који прописује доказне радње, које се могу применити у кривичним поступцима за ова кривична дела.

Законик о кривичном поступку садржи одредбе процесноправног карактера, којима су предвиђени процесни механизми и овлашћења свих учесника у кривичном поступку у погледу откривања учинилаца кривичних дела, прикупљања доказа, процесуирања и суђења.

У оквиру процесних одредаба, посматрано у односу на кривична дела високотехнолошког криминала, посебан значај имају одредбе којима се регулише прикупљање и обезбеђивање доказа. Чињенице значајне за кривични поступак утврђују се кроз доказне радње строго прописане у Законнику о кривичном поступку, који представља процесни оквир којим је регулисано поступање свих надлежних органа и њихова овлашћења.

Према Законнику о кривичном поступку, доказне радње су: саслушање окривљеног – чл. 85 до 90, испитивање сведока - чл. 91 до 112, вештачење – чл. 113 до 132, увиђај – чл. 133 до 136, реконструкција догађаја - чл.137, исправе –чл.138-139, узимање узорака-чл.140-142, провера сумњивих трасакција-чл.143-146, привремено одузимање предмета – чл. 147 до 151, претресање стана– чл. 152 до 160.

⁷² М. Павловић, *Борба против високотехнолошког криминала у Србији*, Београд, 2022, Београдски центар за безбедносну политику, стр.8.

⁷³ Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - одлука УС и 62/2021 - одлука УС- ЗКП.

Законик о кривичном поступку прописује и посебне доказне радње (чл.160-187): тајност надзора комуникација, тајно праћење и снимање, симуловани послови, рачунарско претрживање података, контролисана испорука и прикривени иследник.

Такође су дефинисани изрази који се користе када је реч о високотехнолошком криминалу, попут електронски запис, електронска адреса, електронски документ и електронски потпис (чл. 2, ст.29, ст.30, ст.31, ст.32. Законика о кривичном поступку). Поред тога набрајају се и кривична дела у односу на која се примењују посебне доказне радње (чл. 161 и чл.162. Законика о кривичном поступку).⁷⁴

У вези са извршењем кривичних дела коришћењем дигиталних технологија појављује се посебна врста доказа, за које је опште-прихваћен назив *електронски (дигитални) докази*.

Електронски доказ је у најширем смислу информација или податак значајан за истрагу, који је смештен или пренет путем рачунара. Међутим, оно што се никако не сме губити из вида у погледу електронских доказа јесте специфичност електронских доказа, која произлази из њихове природе, а то је да су веома осетљиви, односно врло лако се могу изменити, обрисати или на било који други начин уништити.⁷⁵Полазећи од тога да само чињенице прикупљене на законом прописан начин могу имати карактер доказа у кривичном поступку и допринети потпуном утврђивању чињеничног стања, јасно је да специфична природа електронских доказа игра велику улогу у прописивању процесних овлашћења и адекватних механизма који би требало да омогуће њихово прикупљање у кривичном поступку.

Законик о кривичном поступку *не познаје термин електронски доказ*. Међутим, познаје израз *електронски запис*, којим означава звучни, видео или графички податак добијен у електронском (дигиталном) облику (чл. 2. ст. 1. тач. 29 ЗКП). Електронски записи се изричито помињу у вези са опремом на којој се чувају или се могу чувати, а која опрема се, као извор електронских записа, може привремено одузети (у смислу чл. 147

⁷⁴ М. Шкулић, Посебне доказне радње у функцији сузбијања тероризма и основни правни аспекти противтерористичког деловања војних снага, *Војно дело*, бр. 6/2016, стр.278.

⁷⁵ Т. Лукић, Дигитални докази, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2012, стр. 182.

ЗКП) и бити предмет претресања (у смислу чл. 152. ст. 3 ЗКП).⁷⁶ Сам по себи рачунарски податак, у складу са Закоником о кривичном поступку, није подобан да служи као доказ у кривичном поступку⁷⁷. Само онај рачунарски податак који се прикупи, обради и анализира у складу са правилима дигиталне форензике а у оквиру правила кривичног поступка може да се користи као (електронски) доказ у кривичном поступку.⁷⁸

Такође, електронски доказимогу бити смештени на појединачном рачунару, рачунарској мрежи или удаљеном серверу ван територијалне надлежности органа који их прикупљају, могу бити видљиви или невидљиви, што, поред поменуте могућности њихове лаке измене или уништења, како намерно, тако и услед нестручног руковања, намеће и низ специфичности у њиховом прибављању.

Управо ове специфичности електронских доказа, које произлазе из њихове природе, могу бити од великог утицаја на потпуно утврђивање чињеничног стања које је, како у фази преткривичног поступка, кроз рад полиције и тужилаштва, тако и у фази истраге којом руководи јавни тужилац, од виталног значаја за исход сваког кривичног поступка.

4. Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала

Након ратификације Конвенције о високотехнолошком криминалу Савета Европе (Будимпештанске конвенције) 2009. године, у домаћем кривичном законодству су извршене измене и допуне Закона о организацији и надлежности државних органа у борби против високотехнолошког криминала, као и измене и допуне Кривичног законика.⁷⁹

⁷⁶ М. Писарић, Прикупљање електронских доказа из мобилног телефона у пракси Врховног касационог суда Републике Србије, *Криминалистичка теорија и пракса*, 2/2020, стр.39.

⁷⁷ М. Писарић, Од електронских записа, као трагова, до електронских доказа, *Криминалистичка теорија и пракса*, 5(8), 37–51, 2018, стр.40.

⁷⁸ М. Писарић, *Електронски докази у кривичном поступку*, Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад 2019, стр.30.

⁷⁹ У складу са Законом о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала, у оквиру Вишег јавног тужилаштва у Београду 2007. године основано је Посебно тужилаштво за борбу против високотехнолошког криминала, које има надлежност на целој територији Србије. До 2009.

Усвајањем посебног Закона о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала утврђена је надлежност државних органа за откривање и сузбијање и других кривичних дела која према начину извршења, употребљеном средству или објекту могу сматрати делима компјутерског криминалитета.

Овај закон примењује се ради откривања, кривичног гоњења и суђења за кривична дела против безбедности рачунарских података одређена Кривичним закоником, као и кривична дела против интелектуалне својине, имовине, привреде и правног саобраћаја, код којих се као објекат или средство извршења кривичних дела јављају рачунари, рачунарски системи, рачунарске мреже и рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику, али и кривична дела против слобода и права човека и грађанина, полне слободе, јавног реда и мира и уставног уређења и безбедности Републике Србије, која се због начина извршења или употребљених средстава могу сматрати кривичним делима високотехнолошког криминала (чл.3. тач.1-3).

Утврђивањем стварне надлежности државних органа за ова кривична дела заокружен је систем инкриминација које се, под прописаним условима, могу проучавати као садржај компјутерског криминалитета.

5. Закон о електронским комуникацијама

Електронска комуникација, као умрежени систем протока информација и електронских комуникационих односа, правно је регулисана Законом о електронским комуникацијама.⁸⁰

Овим законом, први пут су уређени услови и начин за обављање делатности у области електронских комуникација, надлежности државних органа, као и заштита права корисника и претплатника, безбедност и интегритет електронских комуникационих мрежа

године за суђење у споровима у области високотехнолошког криминала било је надлежно специјализовано одељење у Вишем суду у Београду, док је Апелациони суд у Београду био надлежан за одлучивање у другом степену. Како је специјализовано одељење Вишег суда у Београду престало да постоји 2009. године, о предметима високотехнолошког криминала суде све судије овог суда и у жалбеном поступку добијају их и сва већа Апелационог суда у Београду.

⁸⁰ Закон о електронским комуникацијама, *Службени гласник РС*, бр. 44/2010, 60/2013 - одлука УС, 62/2014, 95/2018 - др. закон и 35/2023 - др. закон.

и услуга, тајност електронских комуникација, као и друга питања од значаја за функционисање и развој електронских комуникација у Републици Србији. Закон је усвојен са намером да се заштити приватност корисника од недозвољеног приступа њиховим дигиталним записима и подацима са њихових профила.⁸¹

У Закону је дефинисан низ појмова који сеодносе на електронске комуникације (Значење појединих израза чл. 4) Тако јеинтернет у склопу електронске комуникационе мреже дефинисан као глобалниелектронски комуникациони систем сачињен од великог броја међусобноповезаних рачунарских мрежа и уређаја, који размењују податке користећизаједнички скуп комуникационих протокола (чл. 4 тач. 15).

Законом се преплатнику или кориснику гарантује тајност података и предвиђа да пресретање електронских комуникација којим се открива садржај комуникације није допуштено без пристанка корисника, осим на одређено времеи на основу одлуке суда, ако је то неопходно ради вођења кривичног поступкаили заштите безбедности земље. С тим у вези, предвиђено је законито пресретање електронских комуникација уз обавезу задржавања података изаштиту задржаних података (чл. 126-130).

⁸¹ В. Даријевић, Сајбер криминал као безбедносни ризик на интернету, *Мегатренд ревија*, бр. 2(18), 2021, стр.260.

IV. КОРИШЋЕЊЕ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА ЗА ИЗВРШЕЊЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА ТРГОВИНА ЉУДИМА

У свим државама, трговина људима представља озбиљан друштвени, социјални и правни проблем. Са становишта трговине људима све државе можемо поделити на државе порекла жртве, државе транзита и државе дестинације жртви. Ради се о развијеном облику организоване криминалне активности која се јавља у различитим видовима, и на интерном и на међународном плану, са мноштвом испреплетаних интереса.

1. **Забрана трговине људима као међународни принцип**

Забрана трговине људима данас представља општи правни принцип и заступљен је у свим правним системима у свету. На том принципу су донети бројни међународни документи са циљем забране трговине људима у свим њеним облицима. Дуго времена овај облик савременог ропства није био прецизно дефинисан, иако је био забрањен многим међународноправним документима. Тек доношењем Протокола о трговини људима дата је јасна дефиниција ове појаве. Међународна заједница је у Палерму, 2000. године на челу са Уједињеним нацијама донела три Протокола као додатак Конвенцији против транснационалног организованог криминала. То су: 1) Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, 2) Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом и 3) Протокол против недозвољене производње и трговине ватреним оружјем, њихових компоненти и делова и муниције. Република Србија је ратификовала и ову Конвенцију и Протоколе 2001. године.⁸²

У Протоколу за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом,⁸³ трговина људима се дефинише као врбовање, транспорт,

⁸² Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола, *Службени лист СРЈ-Међународни уговори*, бр. 6/2001

⁸³ Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала (Палермо, 12-15. Децембар 2000. године), *Међународни уговори*, бр. 6/2000, (у даљем тексту Протокол против трговине људима).

пренос или задржавање лица, под претњом или коришћењем силе или других облика принуде, отмицом, преваром, обманом, злоупотребом положаја рањивости или тешког положаја жртве, давањем или прихватањем новца или других бенефиција ради добијања пристанка лица и преузимањем контроле над тим лицем, у сврху експлоатације.

Пристанак жртве на намеравану експлоатацију је ирелевантан у свим случајевима у којима је коришћена било која мера изнета у дефинисању трговине људима. Посебно се појачава заштита најмлађе категорије жртава (деце), експлицитно наглашавајући да је дете свако лице испод осамнаест година.

Члан 3 Протокола против трговине људима појашњава да трговина људима има три саставна елемента: (1) чин (шта је урађено); (2) средства (како је урађено); и (3) намера експлоатације (зашто је урађено).

Поред тога, трговина људима обухвата и једну од следећих радњи: примена силе; претња коришћења силе; изнуда; отмица; превара; застрашивање; злоупотреба моћи или злоупотреба стања рањивости; или давање или примање средстава (користи).

Трећи конститутивни елемент у случају трговине људима је да је учинилац поступао у намери да „експлоатише“ жртву (на начин како је то дефинисано у сваком националном законодавству за борбу против трговине људима).

У домаће кривично законодавство је уведено кривично дело трговина људима у складу са ратификованим међународним документима. Од 2003 године трговина људима је у кривичном законодавству Србије предвиђена као кривично дело, а од 2005 године, поред трговине људима Кривични законик Републике Србије предвиђа и трговину децом у циљу усвојења и кријумчарења људи.⁸⁴

2. Врбовање и експлоатација жртава трговине људима коришћењем информационих технологија

Информационе технологије олакшавају учиниоцима кривичног дела трговине људима да лоцирају, регрутују, принуде и контролишу своје жртве. На интернет платформи, кривично дело трговина људима, добија нове појавне облике, јер дигитално

⁸⁴ С. Константиновић-Вилић, В Николић-Ристановић, М.Костић, *Криминологија*, *op. cit.* . стр.205.

окружење постаје место извршења трговине људима, почев од регрутовања жртви, до експлоатације и остваривања профита дигиталним валутама.

Према поменутом Протоколу за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, кривично дело трговина људима, по правилу садржи један од следећих елемената: регрутовање; транспорт; пребацивање; смештај; или пријем лица.

Технологија и интернет представљају „алат“ компјутерског криминала и јавља се веома различит спектар извршиоца кривичних дела. Извршиоци дела могу да користе дигиталну технологију у свакој фази процеса, од идентификације и регрутовања потенцијалних жртава трговине људима, преко процеса принуде и контроле, до рекламирања и продаје роба и услуга произведених од њихове експлоатације и на крају до остваривања користи. Употреба информационих технологија се може применити на све врсте трговине људима.⁸⁵

Регрутација представља прву фазу у трговини људима. Различити су начини врбовања. Према извршеним истраживањима и анализама, у последњих десет година, најзаступљенији је начин врбовања жртви трговине људима путем интернета. Дигитални простор је погодан за извршиоце кривичног дела трговина људима, којима се пружа могућност да се лажно представе и комуницирају са потенцијалним жртвама.

На основу добијених резултата истраживања Удружења грађана за борбу против трговине људима из 2020. године и испитиваног узорка од 178 жртава трговине људима, које су преживеле и неки облик злоупотребе у дигиталном окружењу, уочено је да је 30% жртава трговине људима било врбовано преко интернета. Од овог процента, 70% девојака и жена је врбовано у сврху даље експлоатације (трговина људима), док је 30% врбовано да би се над њима извршио неки други облик насиља (силовање, разбојништво, физичко насиље).⁸⁶

⁸⁵ M. Latonero, B. Wex, M. Dank, *Technology and Labor Trafficking in a Network Society, General Overview, Emerging Innovations, and Philippines Case Study*, The University of Southern California, 2015, p.30.

⁸⁶ А. Радоичић, *Иза екрана, Анализа злоупотреба жртава трговине људима у дигиталном окружењу*, "Атина" – Удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика насиља над женама, Београд, 2020, стр 29.

Регрутовање жртви трговине људима путем интернет мрежа, представља посебну врсту дигиталног насиља, које је усмерено пре свега према осетљивим члановима друштва: деци, женама, социјално угроженим слојевима, лицима без запослења и др. Крајњи циљ трговине људима јесте остваривање што веће финансијске користи и моћи од експлоатације својих жртава. У правној литератури ропство се дефинише као однос у којем је особа контролисана насиљем, кроз само насиље, претњу насиљем или психолошком принудом, изгубила слободну вољу и слободу кретања, економски експлоатисана и плаћена онолико колико јој је потребно за преживљавање.⁸⁷

Пример за врбовање путем интернета су најчешће лажни огласи, али и упознавање путем интернета, нуђење лажних пословних понуда од стране познаника, помоћи у новцу и слично, које у наредним фазама прелази у експлоатисање жртве ради остваривања користи.

Оно што дигитално врбовање жртава трговине људима разликује од предузимања тих радњи у физичком простору јесте: висок степен анонимности извршиоца и стална доступност жртве. Осим тога, сви садржај на интернету су трајни, те се и компромитујући садржаји и могућност њихове доступности неограниченом броју људи, користе за даље држење жртве под контролом и експлоатацију.

Једна од карактеристика дигиталног насиља јесте чињеница да насилници путем дигиталних уређаја могу да приступе жртви у било које време и с било ког места, тако да циљана особа постаје стална мета виктимизације. Специфичност дигиталног насиља огледа се и у томе да је тешко контролисати број особа које су укључене у насилне инциденте; затим, чињеницу да се информације могу трајно са чувати, односно када се дигитални садржај једном пласира, тешко га је у потпуности уништити; такође, када су у питању жртве, малолетна лица, контрола одраслих чланова породице је минимална.⁸⁸

Интернет омогућава извршиоцима дела трговина људима, приступ већем броју потенцијалних жртава путем телефона, е-поште, тренутних порука, веб локација и

⁸⁷ М. Брадић, *Феноменолошки и етиолошки аспект трговине људима*, Мастер рад, Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш, 2020. година, стр.15.

⁸⁸ А. Радоичић Недељковић, М. Глишић, *Испред екрана - Истраживање о родно заснованом насиљу у дигиталном простору*, Удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика насиља над женама – АТИНА, Београд, 2022, стр.19.

телефонских апликација. Тактике регрутовања укључују (али нису ограничене) на: 1) коришћење емоционалних или психолошких проблема жртве, 2) обећања или претње, 3) одузимање личних докумената, 4) киднаповање.

Свеприсутност мобилних телефона међу популацијом деце и младих довела је до тога да апликације играју све значајнију улогу у регрутацији жртава трговине људима. Апликације често имају могућност *GPS* праћења, омогућавајући извршиоцима дела да прате физичку локацију потенцијалних жртава, а друштвене апликације често подстичу контакте и откривање приватних информација, често без какве провере идентитета друге стране у комуникацији.

Контрола може имати више облика, међу којима су принуда, физичко намамљивање и одвођење жртава из њихових домова, контрола финансија и уцена. Дигитална технологија омогућава извршиоцима дела а избегну физички и лични контакт са жртвама, што додатно отежава истрагу и прикупљање доказа о трговини људима. Међутим, „виртуелна контрола“ постаје најчешће коришћено средство контроле жртава.

Контрола може укључивати праћење жртава кроз проверу телефонских разговора или приступање телефонским апликацијама путем апликација заснованих на примени тајних и тзв. „црних“ софтвера. Чак и након што жртва више није под контролом извршиоца дела трговине људима (на пример, успела је да побегне), може се и даље пратити помоћу апликација за праћење локације на њеном мобилном телефону. Извршиоци дела такође могу да шаљу претеће поруке жртвама које успеју а побегну, у покушају да задрже или поврати контролу.

Извршиоци дела трговина људима који прибављају компромитујуће информације о жртви (као што су слике и видео снимци) могу користити превару, претње и обману као средство за стицање контроле. На пример, обећавањем посла и тражењем фотографија, уз упућене претње. Наведене радње не захтевају контакт „лицем у лице“ између извршиоца дела и жртава, све се може дешавати у виртуелном простору.

Предмет посебне пажње је трговина људима где су жртве деца и њихова експлоатација путем интернета. Фондација за интернет посматрање Уједињеног Краљевства (*United Kingdom's Internet Watch Foundation*) је 2018. године спровела тромесечну студију о дистрибуцији снимака деце преко интернета уживо, која је пратила слике на 78 различитих интернет домена. То укључује сајтове, блогове, форуме, мреже

друштвених медија и сајбер блокаде. Студија је открила да се на 73% слика појавило рекламирање трговине децом.⁸⁹

Експлоатација жртава трговине људима може бити започета путем успоставања најпре електронског а затим и непосредног контакта са жртвом, а затим и њене даље експлоатације, а може путем коришћења жртве за различите облике коришћења путем приказивања садржаја на интернету путем злоупотребе рачуарске мреже или комуникација другим техничким средствима.

Наведени преглед је показао да је коришћење интернет технологија широко заступљено од стране извршиоца дела трговине људима. Активности које спадају у спектар трговине људима попут отмице, присиле, принуде, коришћења силе а потом различитих облика експлоатације указују да се најпре ради о изричитом кршењу људских права а потом и кршењу правног оквира. Са друге стране, ширење утицаја друштвених мрежа не само да је створило нове и појачало постојеће облике кривичних дела већ је створило и нове механизме за вршење већ постојећих кривичних дела, као што је трговина људима.

Информационе технологије у трговини људима се не користе само у фази врбовања жртви већ и у осталим фазма трговине људима, и све чешће и као начин експлоатације. Спроведена истраживања показују да наведена појава, трговине људима коришћењем савремене информационе технологије, захтева и значајну законодавну регулативу, која би објединила компјутерски криминал са радњама које чине облежја трговине људима у кривичноправном смислу. Можемо рећи да трговина људима представља широко распрострањен, комплексан, вишедимензионалан друштвени проблем.

3. Кривично дело трговина људима у домаћем кривичном праву

Указаћемо на опште елементе кривичног дела трговина људима у домаћем кривичном праву, као и на домаћу судску праксу, кроз студију случаја кривичног

⁸⁹ F. De La Luz, M. Fernanda, *Child sex tourism and exploitation are on the rise. Companies can help fight it*, World Economic Forum, 2018, преузето: 25.02.2024. <https://www.weforum.org/agenda/2018/03/changing-corporate-culture-can-help-fight-child-sex-tourism-heres-how/>

предмета који је правноснажно пресуђен пред Вишим судом у Нишу. У конкретном случају дело је било учињено према пасивном субјекту који је, коришћењем информационих технологија, држан у ропском положају.

3.1. Основни облик кривичног дела трговина људима

Кривично дело трговина људима је у свом основном облику прописано одредбом чл.388. ст.1. Кривичног законика. Наведено дело врши лице које силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи, врбује, превози, пребацује, предаје, продаје, купује, посредује у продаји, сакрива или држи друго лице, а у циљу експлоатације његовог рада, принудног рада, вршења кривичних дела, проституције или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављања ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дела тела или ради коришћења у оружаним сукобима.

Радња извршења овог дела је одређена кроз читав низ посебних радњи које могу да се поделе на неколико група:

- 1) радња која има карактер подстицања или подстрекавања пасивног субјекта да „прода“ своју слободу, односно на други начин постане жртва трговине људима;
- 2) радње које се односе на транспорт људи којима се тргује;
- 3) радње које имају директан купопродајни карактер у односу на људска бића;
- 4) радње којима се омогућава или потпомаже реализација купопродаја људи.⁹⁰

Анализом конкретних законом прописаних радњи извршења, може се уочити да је радња извршења вишеструко алтернативно одређена и може се састојати у: а) врбовању, б) превозу, в) пребацивању, г) предаји, д) продаји, ђ) куповини, е) посредовању у продаји, ж) сакривању или з) држању другог лица.⁹¹

Врбовање представља навођење одређеног лица да постане пасивни субјект кривичног дела указивањем на позитивне стране пребацивања у другу земљу, бављења

⁹⁰ Ђ. Игњатовић, М. Шкулић, *Организовани криминалитет*, Београд, 2010, стр. 220.

⁹¹ З. Стојановић, Н. Делић, *Кривично право посебни део*, Београд, 2014, стр. 377.

проституцијом или навођењем на друге радње. То је утицање на вољу пасивног субјекта у смислу доношења одређене одлуке или у смислу њеног утврђивања, учвршћења. Коришћење информационих технологија, злоупотребом друштвених мрежа, интернета, огласа, „причаоница на интернету“, сајтова за упознавање и др., ради извршења кривичног дела трговина људима, управо када је у питању радња „врбовања“, све чешће представља начин извршења овог кривичног дела.

Превожење је транспортовање пасивног субјекта са једног на друго место, било којим превозним средством на копну, води или ваздуху, непосредно или посредно.

Пребацивање представља омогућавање илегалног уласка или изласка из земље.

Предаја значи предузимање активности којима се омогућава стављање пасивног субјекта на располагање другом лицу.

Продаја је отуђење пасивног субјекта уз одређену накнаду у домаћем или страном новцу.

Куповина је стицање права својине на пасивним субјектом уз одређену накнаду.

Посредовање у продаји је довођење у везу, односно стварање контакта (непосредног или посредног) лица која су на одређени начин укључена у предају или продају пасивног субјекта.

Сакривање другог лица је смештај и камуфлирање пасивног субјекта на погодном месту које је непознато широком броју људи.

Држање другог лица представља противправно лишење слободе, а пре свега слободе кретања пасивног субјекта.⁹²

Да би постојало ово кривично дело, радња извршења треба да буде предузета на неки од следећих начина као што су:

- 1) употреба силе – употреба физичке, механичке или друге снаге, као и хипнозе и другог омамљујућег средства, односно другог подобног средства којим се елиминира отпор пасивног субјекта или се спречава очекивани отпор.
- 2) употреба претње – стављање у изглед, најава, наговештавање било каквог зла које ће снаћи, бити нането пасивном субјекту (непосредна претња) или њему блиском лицу (посредна претња) ако не прихвати одређено тражено понашање.

⁹² *Ibid*, стр. 378.

- 3) довођење у заблуду – стварање нове погрешне представе или учвршћивање постојеће погрешне представе код пасивног субјекта у односу на одређене чињенице које се односе на његово предузимање одређене делатности или пропуштање такве делатности,
- 4) злоупотреба овлашћења, поверења, зависности или тешких прилика субјекта,
- 5) задржавање личних исправа пасивног субјекта и
- 6) давање или примање новца или друге користи.

У смислу овог кривичног дела радња извршења се предузима у следећем, алтернативно одређеном циљу:

- 1) експлоатација рада или принудни рад – искоришћавање туђег физичког или психичког рада,
- 2) вршење кривичних дела – предузимање радње извршења било ког кривичног дела, на било којој територији, у својству извршиоца или саучесника,
- 3) вршење проституције или друге врсте сексуалне експлоатације – може се радити о добровољној или принудној проституцији (нуђењу сексуалних услуга за новац, награду или другу корист) или било којој другој сексуалној делатности у коју је укључен пасивни субјект,
- 4) просјачење – захтевање новца или других поклона уз дејство на емоције давалаца,
- 5) употреба у порнографске сврхе – коришћење пасивног субјекта за стварање новог порнографског материјала, његово умножавање или снимање порнографских снимака или порнографске представе,
- 6) успостављање ропског или њему сличног односа – заснивање или одржавање подређеног односа пасивног субјекта према учиниоцу дела или другом лицу,
- 7) одузимање органа или дела тела – добровољно или принудно уступање органа ил делова тела, ткива и сл, са или без накнаде,
- 8) коришћење у оружаним сукобима – ангажовање у домаћим или иностраним војни делатностима, са или без накнаде.⁹³

⁹³ А. Денкић, *Трговина људима – међународни документи и кривично право Србије*, Мастер рад, Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш, 2018, стр.53.

Кривично дело је довршено када је делатност која има карактер радње извршења предузета на неки од предвиђених начина, уз постојање одговарајуће намере (циља), који у конкретном случају не мора бити реализован.

Пасивни субјект основног облика кривичног дела јесте пунолетно лице.

Субјективна страна овог облика кривичног дела претпоставља постојање директног умишљаја и одговарајуће намере учиниоца. Прописана казна за ово дело је казна затвора од три до дванаест година.

3.2.Кривично дело трговина људима извршено према малолетном лицу

Кривични законик је у свему прихватио међународне принципе и стандарде који су постављени у Протоколу за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, у погледу појачане заштите најмлађе категорије жртава трговине људима.

У складу са прихваћеним међународним стандардима, Кривичним закоником је прописан посебан облик кривичног дела трговина људима, када је дело учињено према малолетном лицу, односно лицу млађем од 18 година. Наведено представља квалификаторну околност и кривичном делу трговина људима даје тежи облик, при чему има неколико облика тежег облика дела, зависно од начина извршења дела.

Први тежи облик дела постоји, када је основни облик дела учињен према малолетном лицу али без употребе силе, претње или неког другог од већ поменутих начина извршења (чл.388. ст.2. Кривичног законика). Битно обележје овог облика дела трговине људима је да је пасивни субјект малолетно лице и да су радње предузете без употребе силе и претње или неког другог од прописаних начина извршења дела.

Дело је свршено извршењем неке од алтернативно прописаних радњи извршења према малолетном лицу. Пристанак малолетног лица, чак и кад је праћен иницијативом у том погледу, не искључује постојање овог облика дела трговина људима.

Конкретно дело се може извршити само са умишљајем у погледу старосног доба жртве. Дакле, за постојање умишљаја за овај облик дела, потребно је да је узраст пасивног субјекта познат учиниоцу.

Са становишта судске праксе, бисмо поменули да је увек неопходно са сигурношћу утврдити овај субјективни елемент дела - свест окривљеног о старосном узрасту малолетног оштећеног. Окривљени мора бити свестан да радње кривичног дела трговина људима предузима према малолетном лицу. Стварна заблуда је основ који искључује постојање кривице. Дело које је учињено у неотклоњивој стварној заблуди није кривично дело, јер она представља субјективни основ искључења кривичног дела.⁹⁴ Заблуда о старости пасивног субјекта може бити основ за искључење постојања кривице, ако је учинилац с обзиром на биопсихичку зрелост малолетног лица могао основано веровати да је старије од осамнаест година. У том случају окривљени би био у стварној заблуди (чл.28. Кривичног законика) јер би имао погрешну представу о околности која је обележје конкретног кривичног дела – старосни узраст пасивног субјекта.⁹⁵

Законске одредбе којима се посебно инкриминишу радње учиниоца кривичног дела трговина људима учињене према малолетном лицу, су посебно значајне са становишта пружања кривичноправне заштите малолетним лицима. Овим обликом кривичног дела трговина људима законодавац је желео да појача заштиту малолетних лица, односно деце. За овај облик дела је прописана казна затвора од три до дванаест година.

У том правцу иде и даље санкционисање и инкриминисање радњи кривичног дела трговина људима које су учињене према малолетном лицу. У случају када је пасивни субјект малолетно лице одредбом чл.388. ст.3. Кривичног законика, прописан је други тежи облик кривичног дела трговина људима.

Други тежи облик дела постоји ако је радња извршења, такође, предузета према малолетном лицу. Дакле, и код овог тежег облика кривичног дела трговина људима, квалификаторна околност се односи на узраст пасивног субјекта – старост до 18 година, с

⁹⁴ Д. Јовашевић, *Кривично право општи део*, Досије студио, 2016, Београд, стр.160

⁹⁵ Чл.28.ст.1. Кривичног законика прописује није кривично дело оно дело које је учињено у стварној заблуди. Одредбом чл.14.ст.2. Кривичног законика је предвиђено нема кривичног дела уколико је искључена противправност или кривица, иако постоје сва обележја кривичног дела одређена законом. Појам кривичног дела чине четири основна општа елемента и то: дело човека (радња, последица и узрочна веза између радње и последице), противправност дела, одређеност дела у закону и кривица учиниоца (скривљеност). Уколико недостаје неки ових општих елемената кривичног дела, нема кривичног дела и окривљени се у кривичном поступку ослобађа од оптужбе на основу одредбе чл. 423. тач.1. Законика о кривичном поступку, јер дело за које је оптужен није кривично дело.

тим да је предузета нека од радњи из основног облика дела (чл.388.ст.1. Кривичног законика) укључујући и начин извршења дела (да је дело извршено силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи). Прописана казна за овај облик дела је казна затвора у најмањем трајању од пет година.

Тако је правноснажном пресудом пресудом Вишег суда у Нишу К 27/2021 од 27.07.2022. године⁹⁶, окривљена А.А. оглашена кривом за кривично дело трговина људима из чл. 388 ст. 3 у вези ст. 1 Кривичног законика и осуђена наказну затвора у трајању од 5 (пет) година, зато што је током 2018. године, на територији града Ниша, злоупотребом поверења и односа зависности према својој ћерки, малолетној оштећеној Б.Б. рођеној 16.10.2006. године, која је у време извршења дела имала 12 година, предавала оштећену у циљу сексуалне експлоатације већем броју лица и на име тога примала новац и друге користи. Окривљена је стварала услове за сексуалну експлоатацију малолетне оштећене, тако што су мушка лица долазила до изнајмљене куће где је окривљена становала са малолетном оштећеном, након чега је окривљена напуштала просторије куће и остављала малолетну оштећену са тим лицима, од које је претходно захтевала да са истима има сексуални однос притом јој претећи да ће је убити и показујући јој велики нож.

Поред тога, тежи облик кривичног дела трговина људима из чл.388. ст.4 Кривичног законика постоји, и ако је услед извршења овог дела наступила тешка телесна повреда неког лица. Ако је услед извршења овог кривичног дела наступила тешка телесна повреда малолетног лица, учинилац ће се казнити затвором у најмањем трајању од пет година.

Један од посебних облика кривичног дела трговина људима, предвиђен Кривичним законом, представља сазнање једног лица да је неко лице жртва трговине људима, па оно искористи њен положај или другоме омогући искоришћавање њеног положаја ради неке врсте експлоатације (чл.388. ст.8. Кривичног законика). У вези са наведеним радњама, посебно је инкриминисано и делу је дат тежи облик, уколико су радње предузете према малолетном лицу.

⁹⁶ Предмет Вишег суда у Нишу К272/2021, је заведен у Уписнику Вишег суда у Нишу, кроз компјутерски програм, а извршен је непосредни увид у списе предмета, који су узети из Архиве Вишег суда у Нишу.

Конкретно, уколико је наведени облик дела из чл.388. ст.8. Кривичног законика, учињен према малолетном лицу за које је учинилац знао или је могао знати да је малолетно, казниће се казном затвора од једне до осам година (чл.388. ст.9. Кривичног законика).

Наведеним законским одредбама законодавац у случају кривичног дела трговина људима, пружа посебну и појачану кривичноправну заштиту малолетним лицима.

3.3. Тежи облици кривичног дела трговина људима

Поред, узраста пасивног субјекта, као прве квалификаторне околности, која кривичном делу трговина људима даје тежи облик, уколико се ради о малолетном лицу, Кривични законик прописује још четири тежа облика кривичног дела трговина људима. Тежи значај делу даје, с једне стране, тежина наступеле последице, уколико се ради о тешкој телесној повреди или смртној последици, а са друге стране, начин извршења дела ако је дело учињено од стране групе или организоване криминалне групе.

Дакле, други тежи облик кривичног дела трговина људима из чл.388. ст.4 Кривичног законика постоји, ако је услед извршења овог дела наступила тешка телесна повреда неког лица. Учиниоца ће се казнити затвором од пет до петнаест година.

Као што је поменуто, посебну тежину овом квалификованом облику кривичног дела трговина људима, даје околност, ако је наступила тешка телесна повреда малолетног лица, и прописана је казна затвора у најмањем трајању од пет година.

Трећи тежи облик дела из чл.388. ст.5 Кривичног законика постоји ако је услед извршења кривичног дела трговина људима наступила смрт једног или више лица, под условом да је тежа последица резултат нехата учиниоца. Уколико би смртна последица била обухвћена умишљајем учиниоца, радило би се о кривичном делу убиство из чл.113. Кривичног законика, или неком од облика кривичног дела тешко убиство из чл.114. Кривичног законика, уколико су радњама учиниоца обухваћени елементи овог кривичног дела. Предвиђена казна за учиниоца кривичног дела трговина људима из чл.388. ст.5 Кривичног законика је казна затвора од најмање десет година.

Четврти и пети тежи облик постоји ако је кривично дело трговина људима извршено од стране групе или организоване криминалне групе (чл.388. ст.6 и ст.7. Кривичног законика).

Одредбом чл.112 ст.22. и ст.35. Кривичног законика су дефинисани законски појмови групе и организоване криминалне групе који се примењују и на кривично дело трговина људима. Тако је законом предвиђено да групу чине најмање три лица повезаних ради трајног или повремениг вршења кривичних дела која не мора да има дефинисане улоге својих чланова, континуитет чланства или развијену структуру.

Организована криминална група је група од три или више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, ради непосредног или посредног стицања финансијске или друге користи.

Уколико је кривично дело трговина људима учињено од стране организоване криминалне групе, у првом степену је надлежно за поступање Посебно одељење Вишег суда у Београду за организовани криминал, а по жалби одлучује Апелациони суд у Београду.

За кривично дело трговине људима које је извршено од стране организоване криминалне групе предвиђена је казна затвора од најмање десет година.

4. Студија случаја кривичног дела трговина људима извршеног успостављањем ропског односа

Извршена је студија случаја у предмету Вишег суда у Нишу К 101/2021⁹⁷, у коме се кривични постапак водио због кривичног дела трговина људима из чл.388 ст.1 Кривичног законика у саизвршилаштву у вези чл. 33 Кривичног законика. Кроз студију случаја посебно је извршен осврт на радњу извршења дела, личност учиниоца, и личност пасивног субјекта-оштећеног и начин извршења дела. Дело је извршено коришћењем дигиталних средстава, пре свега мобилних телефона и друштвених апликација, ради држања оштећеног у ропском положају.

⁹⁷ Предмет Вишег суда у Нишу К 101/2021, је заведен је у Уписнику Вишег суда у Нишу, кроз компјутерски програм, а извршен је непосредни увид у списе предмета, који су узети из Архиве Вишег суда у Нишу.

4.1.Анализа случаја кривичног дела трговина људима

Пресудом Вишег суда у Нишу К 101/2021 од 18.11.2022. године, која је потврђена пресудом Апелационог суда у Нишу Кж1 150/202330.05.2023. године, оглашени су кривим окривљени А.А. и окривљена Б.Б. да у извршили кривично дело трговина људима из чл.388 ст.1 Кривичног законика у саизвршилаштву у вези чл. 33 Кривичног законика. Осуђени су на казне затвора у трајању од по 11 (једанаест) година.

Окривљени А.А. и Б.Б. су оглашени кривим зато што су у периоду од марта месеца 2019. године до марта месеца 2021. године, у Нишу, у урачунљивом стању, са умишљајем, заједничким учествовањем у радњи извршења, претњама да ће наудити оштећеном В.В. и његовој породици и силом коју је окривљени А.А. примењивао према оштећеном, држали истог у циљу експлоатације његовог рада и успостављања ропског односа, на тај начин што су озбиљним претњама да ће наудити оштећеном и његовој породици, успоставили ропски однос над оштећеним В.В. како би бринуо о здравственом стању окривљених, издржавао их, давао им сва месечна примања која остварује од пензије и на приватној поликлиници, где је био ангажован као лекар кардиолог и како би поступао по њиховим наредбама.

Окривљени су оштећеном ограничавали слободу кретања и комуницирања са другим људима и приморали га да након одласка у пензију, марта месеца 2019. године, напусти породичну кућу у којој је живео са супругом и ћеркама, у Нишу и започне живот на улици под њиховом контролом, због чега је оштећени током дана стајао испред стана и у холу зграде у којој живе окривљени и поступао по њиховим наредбама, а ноћу је спавао у аутомобилу који они користе, а које је изнајмљивао и плаћао оштећени, и то када му исти дозволе.

У наведеном ропском положају оштећени је држан на тај начин што би га окривљена Б.Б. током ноћи звала са свог мобилног телефона и давала му дозволу када може да уђе у ауто, обраћајући му се при том на понижавајући и увредљив начин, и то дана 15.02.2021. године у 02:38:48 речима: „Ајде куче дођи у кола, није ово казна за тебе, казна за тебе много другачија ће да буде, ајде полако“.

Приликом тих наредби оштећени је молио да му дозволе да се склони у аутомобил када физички не би више могао да издржи напољу што се утврђује увидом у СМС поруке

које је слао окривљенима путем мобилног телефона и то дана 21.01.2021. окривљеном А.А. речима: „Нешо помажи. Отвори мало“, а затим у 04:11:34 СМС поруку: „Нешо претпостављам да си се успавао, а рекао си да ћеш ми откључати кола, па ти шаљем поруку, откључај мало, молим те не могу више“, да би му окривљени А.А. тек у 07:10:25 одговорио поруком: „Трчи у кола одмах“, да би оштећени истог дана у 18:23:26, послао СМС поруку окривљеном: „Нешо молим те да се негде мало склоним, не могу више да издржим напољу, молим те“, а затим и СМС поруку којом тражи дозволу да оде у тоалет „Нешо молим те имам велику потребу не могу да издржим више“, „Дај да одем у пицерију да то решим док има времена“, а дана 07.02.2021. године такође је тражио дозволу да оде у тоалет тако што му је послао СМС поруку „Нешо имам велику потребу да одем до неке пумпе,“ на коју му је окривљени А.А. одговорио: „10 минута.“

Поред тога оштећени је морао да тражи дозволу од окривљених да оде да купи нешто за јело и да седи у пицерији која се налази у близини зграде окривљених.

Оштећени је смео да комуницира само са окривљенима, а комуникацију је одржавао првенствено путем СМС порука, а окривљени су му ограничавали слободу кретања и комуницирања са другим људима.

Окривљени А.А. и Б.Б. су увредама и претњама оштећеном давали инструкције где и како да стоји на улици да не би привлачио пажњу и како да се крије од полиције.

Окривљена Б.Б. му се дана 28.01.2021 у 23:36:39 обратила речима: „Јел теби речено да држиш главу усправно, а не да спушташ главу и да плашиш људе који ту пролазе...“, а када јој је оштећени одговорио „Баш се трудим“, упутила му је претњу „Трудиш се, е сад ћеш да се трудиш, само још једном спусти главу, Неша је рекао да ће да ти поломи кичму истог момента. Па ајде спусти главу, ајде баш бих волела да спустиш главу да ти кичму поломи на пола“.

Окривљени су оштећеном узимали пензију и месечна примања која је остваривао у приватној поликлиници где је радио, као лекар кардиолог, при чему је оштећени морао од окривљеног А.А. да тражи дозволу да оде у наведену поликлинику на заказане прегледе, и да га обавештава о броју заказаних прегледа, што се утврђује из СМС порука које су размењивали.

Окривљени А.А. је држао код себе и користио платну дебитну картицу оштећеног, и са истом је подизао новац са његовог текућег рачуна.

Обавештења о стању на текућем рачуну оштећеног стизала на број телефона који је користио окривљени А.А. на који начин је окривљени А.А. имао увид у сва примања оштећеног и стање на његовом текућем рачуну, с обзиром да је на наведени рачун оштећеном вршена уплата пензије и примања која је остваривао.

Оштећени је по наредби окривљених био обавезан да брине о њиховом здравственом стању, да их свакодневно, и дању и ноћу, кад год би му окривљени наредили, прегледа у стану и аутомобилу, прописује терапију и читава резултате разних тестова из области кардиологије.

Окривљени су упућивали озбиљне претње оштећеном да ће он и чланови његове породице да сносе последице уколико се окривљеном А.А. нешто деси, јер је према речима окривљених, искључиво оштећени одговоран за здравствено стање окривљеног А.А.

Окривљена Б.Б. се дана 17.02.2021. године у 14:40:22 обратила оштећеном са речима: „Не станеш ли са овим стресовима ти и твоја породица сте мртви људи...Таман кад се скупе сви на ручак, таман бацим бомбу да сви одлете у ваздух, немој да се играш са мном нисам нормална ... значи мене много брига за све, није ме брига за своју децу, ће ме буде брига за твоју децу, па ти не знаш колику мржњу гајим према теби и према твојој породици ...више ми се смучило ово све, смучило ми се заклаћу тебе и твоју породицу...Значи ти ћеш да завршиш на гробљу да оплакујеш ћерке...“.

Окривљени А.А. је истог дана претио речима: „Да ли схваташ да ако болујем од нечега да ћу и једну и другу ћерку да му изрешетам на врата“, „И да ме затворе има ко ће други да заврши“, „А после ћу ти ћерке и једну и другу силујем“,

Оштећени је на те речи само одговорио: „Схватам“.

Претњама су оштећеног приморавали и да позајмљује новац од пријатеља и да га њима даје и давали инструкције како да тражи новац од пријатеља, што се утврђује из аудио снимка у мобилном телефону окривљеног А.А.

Окривљени А.А. је такође дана 02.04.2019. године, сачинио признаницу да је оштећеном позајмио новац у износу од 50.000 евра, са обавезом да му оштећени тај новац врати до 02.11.2019. године, и исту оверио код Јавног бележника, иако наведени новац није позајмио оштећеном.

Из образложења наведне пресуде произилази, да су окривљени А.А. и Б.Б., оштећеног држали у ропском односу у циљу економске експлоатације и експлоатације његовог рада.

Наведне чињенице суд је утврдио на основу СМС порука и гласовних порука из мобилних телефона окривљених и оштећеног.

Такође, из СМС порука које су размењивали, утврђује се да је окривљени А.А. оштећеном давао инструкције како и на који начин да тражи већи број пацијената, већи број дана када би обављао прегледе на поликлиници, а све у циљу добијања већих новчаних износа који би на крају завршили код окривљених за задовољење њихових потреба.

Оштећени је од стране окривљених све време био угрожен обзиром да су му окривљени перманентно упућивали озбиљне и реалне претње, на основу којих је оштећени био уплашен за своју и безбедност своје породице што је утврђено из разговора које су водили окривљени и оштећени путем мобилних телефона, а који разговори су презентовани у доказном поступку, као и СМС порука које су окривљени упућивали оштећеном.

Из разговора које су водили путем мобилних телефона, чију су аутентичност потврдили окривљени, утврђује се однос који имали окривљени према оштећеном, и да су претњама упућеним оштећеном успоставили ропски однос а користећи и психичко стање оштећеног манипулисали са њим и експлоатисали га. Наведено произилази и из психичке структуре окривљених која је утврђена на основу налаза и мишљења вештака психолога и психијатра.

У конкретном случају окривљени су употребом свакодневних претњи према оштећеном да ће повредити и лишити живота њега и његову породицу, предузели радњу држања оштећеног и ограничили му ограничили слободу кретања, тако што су држали оштећеног у ограниченом простору, уз забрану комуникације са другим људима, у циљу експлоатације његовог рада и успостављања ропског односа. Окривљени су озбиљним претњама да ће наудити оштећеном и његовој породици, успоставили ропски однос над оштећеним.

4.2. Личност оштећеног који је доведен ропски однос радњама окривљених

Регрутовање жртви трговине људима по правилу је усмерено према нарочито осетљивим члановима друштва: деци, женама, социјално угроженим слојевима, лицима без запослења и др. У конкретном случају, оштећени је био високо-образовано лице, лекар, кардиолог, финансијски независтан и стабилан, уживао је углед у средини у којој живи и ради, имао је породицу, уредне приходе, додатни радни однос и остваривао пензију.

Може се поставити питање, шта је оно што оштећеног у овом случају, уводи у групу нарочито осетљивих чланова друштва и из ког разлога је он представљао личност која је могла бити доведена у ропски однос и експлоатисана од стране окривљених.

Суд је и конкретном предмету Вишег суда у Нишу К 101/2021, на основу налаза и мишљења вештака неуропсихијатра тачније психијатријског вештачења оштећеног од 05.07.2021. године утврдио да је оштећени у време извршења кривичног дела боловао од душевне болести, органског поремећаја са суманутошћу, Ф 06.2, према ICD класификацији и благог когнитивног поремећаја, Ф 06.7, према ICD класификацији. Реч је о трајној психичкој поремећености насталој на терену органског оштећења мозга. Код органског поремећаја са суманутошћу оболели исказује сумануте идеје које доминирају клиничком сликом, а код оштећеног су то биле идеје идеализовања окривљеног А.А., алтруистичке и спаситељске (месијанске), уз подређивање сопствене воље, вољи окривљеног и занемаривање у тешком степену сопственог здравља и интереса.

Такво душевно стање оштећеног је имало утицаја на његово схватање, поступке и однос са окривљеним.

У време извршења дела, оштећени је био сумануто везан за окривљеног А.А., емоцијама и идејама алтруистичким и спаситељским, прихвативши занемаривање и груб однос према њему, истовремено потпуно занемаривши сопствени живот, изглед и здравље, породицу и финансијске прилике, тако да је у том расцепљеном стању изгубио контакт са реалношћу и није био способан да сагледа своју ситуацију и последице које је претрпео.

Личност оштећеног је била осиромашена, његова способност да расуђује и схвати значај и последице својих поступака је била измењена суманутим идејама, са једне стране и органским оштећењем пажње, памћења и схватања, са друге стране.

Вештаци су код оштећеног, након свих предузетих радњи, утврдили органски поремећај личности који се одликовао смањеном способношћу истрајавања у планирању и манифестовао се измењеним емоционалним понашањем и поремећајима у мишљењу у виду параноидних идеја. Као последица преживљеног насиља, код оштећеног се развила идентификација са агресором као део његовог суманутог односа према окривљеном А.А. Тај суманути однос, психолошка фузија са агресором, креира сумануту реалност у којој оштећени доживљава као акте своје воље све радње које чини под утицајем злостављача.

Представник комисије вештака је на главном претресу појаснио, да је комисија вештака, анализом свих чињеница дошла су до закључка да је измењено понашање оштећеног последица психоорганске разградње његове личности.

Можемо рећи да су наведне психолошке карактеристике оштећеног, учиниле оштећеног погодном особом да буде жртва трговине људима довољем у ропски однос, претњама, у циљу експлоатације. Оштећени је, услед примене насиља, претњи насиљем и психолошке принуде коју су према њему спроводили окривљени, а у склопу психичке болести од које је боловао, коју су окривљени такође користили, како би појачали утицај претњи и однос зависности, изгубио слободну вољу и слободу кретања и био је економски експлоатисан.

4.3. Личности окривљених који су извршили кривично дело трговина људима довођењем оштећеног у ропски однос

Личност извршиоца дела трговина људима, може бити значајна са више аспеката. У конкретном предмету је од битног утицаја за разумевање суштине радњи које су окривљени предузели, околности које су довеле до предузимања радњи, оцену мотива али и за оцену целокупног субјективног односа окривљених према предузетим радњама а посебно за оцену њиховог умишљаја.

Окривљени А.А. је рођен 1975. године, живео је у ванбрачној заједници са окривљеном Б.Б., отац је једног детета. Од образовања је завршио основну школу, био је

без запослења и без непокретне имовине. Окривљена Б.Б. је рођена 1989. године, живела је у ванбрачној заједници са окривљеном, није имала пријављено пребивалиште, нити боравиште, неудата је, мајка двоје малолетне деце. Окривљена Б.Б. је завршила средњу школу, била је лице без запослења и без непокретне имовине. Окривљени нису раније осуђивани.

Стални судски вештаци обавили су прегледе окривљених и дали своје стручне налазе и мишљења.

Вештаци психолог и неуропсихијатар су навели да код окривљеног А.А. у време извршења кривичног дела за које се терети није постојала душевна болест, привремена душевна поремећеност, заосталост у душевном развоју или друга тежа душевна поремећеност и сметња. Окривљени А.А. се презентује као особа просечног интелекта која функционише на нивоу доњег просека.

Окривљени А.А. има наглашене параноидне црте личности које се пре свега манифестују, кроз наглашено осећање сопствене важности и егоцентричан став, ратоборност и инсистирање на сопственим правима које је непримерено актуелној ситуацији, уз тенденцију неговања старих увреда и повреда, те показује претерану осетљивост на осујећење и одбацивање. Његов експанзивни став и специфична врста социјалне интелигенције могли су да утичу на квалитет односа које остварује нарочито са особама мање експанзивним, пасивним или компромитованог расуђивања из било ког разлога. У критичном периоду окривљени је испољавао измене у склопу параноидног поремећаја личности – Ф 60.0 наведених карактеристика и био је способан да схвати значај свог дела и да управља својим поступцима, односно његово стање свести и стање целокупне психичке активности, у временском периоду на који се односи радња извршења конкретног кривичног дела, није било компромитовано.

Вештаци су такође навели да имајући у виду све карактеристике личности окривљеног А.А., ако се пре свега узме у обзир психичко стање оштећеног, а с обзиром на манипулативност, која је део поремећаја личности окривљеног А.А., он је могао свесно и вољно, да искористи психичко стање оштећеног.

У односу на окривљену Б.Б., по мишљењу вештака психолога, окривљена је особа чији је интелектуални потенцијал на горњој граници просека. Код исте је наглашена манифестна религиозност а увредљиво, агресивно, претеће понашање према оштећеном

објашњава страхом за супруга те да у таквим ситуацијама не зна шта прича. Љубав и бригу стално понавља и исту пренаглашава. Окривљена Б.Б. је добрих интелектуалних способности, бољих од оног колико их је реализовала, свесна је тога шта је пожељно понашање и у складу са тим она је манипулативна и неаутентична. Њена пренаглашена брига за лично здравље постоји и она је израз дубоког егоцентризма, и та брига јој служи као оправдање за потпуно некритичне захтеве које поставља.

Религиозност окривљене Б.Б. је такође декларативна и служи одржавању фасаде, а брига за породицу, децу, супруга је пренаглашена и театрална. Њена брига за супругово здравље и понашање је проистекла из те пренаглашености и нису одраз страха и служиле су злостављању и реализацији снажних агресивних осећања према оштећеном, који није имао капацитет да им се одупре.

По закључку вештака неуропсихијатра, код окривљене Б.Б. у време извршења кривичног дела за које се терети није постојала душевна болест, привремена душевна поремећеност, заосталост у душевном развоју или друга тежа душевна поремећеност и сметња. У критичном периоду окривљена је била способна да схвати значај свог дела и да управља својим поступцима, односно њено стање свести, целокупне психичке активности, критичном приликом, у временском периоду на који се односи радња извршења кривичног дела, није било компромитовано.

Имајући у виду утврђене психолошке карактеристике окривљених а у склопу свих конкретних околности, као и психичке болести оштећеног, суд је утврдио да су окривљени свесно довели оштећеног у ропски однос, при чему су искористили психичко стање оштећеног, манипулисали са њим и експлоатисали га.

Искоришћавање психичке болести оштећеног лица уз перманентно упућивање озбиљних претњи, које су утицале да је оштећени био уплашен за своју и безбедност своје породице, је у конкретном случају, посебан начин извршења кривичног дела трговине људима. Поред тога дело је извршено, коришћењем савремених информационих технологија, пре свега коришћењем мобилних телефона, СМС порука, гласовних порука и интернета, чиме је олакшан контакт окривљених и оштећених и појачана могућност контроле и без непосредног физичког контакта.

4.4. Закључна разматрања студије случаја са аспекта коришћења информационих технологија за извршење кривичног дела трговине људима

Када је у питању коришћење информационих технологија у циљу трговине људима у литератури се срећу појмови који се односе на дигитално насиље, дигитални садржај и дигитално окружење.

Дигитално насиље се дефинише у литератури као злоупотреба дигиталне технологије (интернета или мобилних телефона) са циљем да се друга особа узнемири, повреди, понизи или да јој се нанесе нека врста штете.

Дигитални садржај је заправо све оно што се може објавити путем дигиталних средстава. Посматрајући на наведени начин произилази да СМС поруке, гласовне поруке, фотографије на мобилном телефону, између осталог представљају дигитални садржај. Уколико се под дигиталним садржајем подразумева све што је објављено, то опет значи и да свако ко је присутан на интернету, има одређени дигитални садржај.

Дигитално окружење подразумева информационе, дигиталне и комуникационе технологије, укључујући интернет, мобилне и повезане технологије и уређаје, као и дигиталне мреже, базе података, садржаја и услуге.⁹⁸

Посматрајући конкретан случај може се уочити да је оштећени путем мобилних телефона и СМС порука држан под сталном контролом, те да су управо информационе технологије коришћене за успостављање ропског односа.

Окривљени су путем позива са мобилних телефона, слањем СМС порука и гласовних порука снимљених у мобилном телефону, проверавали где се оштећени налази, у сваком тренутку захтевали да буде доступан и пратили његово кретање. На наведени начин, окривљени су оштећеном, свакодневно (и више пута дневно), издавали наредбе и дозволе да предузме одређене радње, али такође упућивали претње и увреде, уколико не поступи по њиховим наредбама, при чему су окривљени били свесни и психичких проблема оштећеног, које проблеме су такође користили у циљу успостављања ропског положаја и односа зависности оштећеног.

Поред тога, окривљени су коришћењем мобилних телефона и интернета, вршили експлоатацију оштећеног, тако што су коришћењем интернет апликација и мобилних

⁹⁸ M. Eileen, *What is Digital Content?*, E-Content Magazine, Information Today Inc, 2011. p.30

телефона контролисали средства на рачуну оштећеног. Окривљени су знали све приходе оштећеног (приход остварен на приватној клиници, јер је оштећени било лекар - кардиолог, приход од пензије, и др.) и пребацивали новац на своје рачуне или подизали са рачуна новац оштећеног.

Можемо рећи да се наведено понашање окривљених према оштећеном, може означити као облик дигиталног насиља, при чему су коришћени дигитални садржаји - СМС поруке, гласовне поруке и друго, у дигиталном окружењу мобилне технологије и на интернет платформи.

Комплексност проблема дигиталног насиља, са аспекта трговине људима, је у томе што, је усмерено најпре на успостављање контакта са жртвом, стицање њеног поверења или успостављања односа зависности или страха а затим долази до различитих облика злостављања, које се може огледати између осталог у томе што лице са којим је успостављен контакт постаје жртва психичке или физичке (или оба) тортуре и експлоатације.

У посматраном случају код оштећеног се развио осећај страха за свој живот и живот своје породице, али и осећај зависности од окривљених због психичких проблема које је имао оштећени а које су окривљени такође користили у сврху експлоатације, коришћењем дигиталних средстава.

V. КРИВИЧНО ДЕЛО ЗЛОСТАВЉАЊЕ И МУЧЕЊЕ ИЗВРШЕНО КОРИШЋЕЊЕМ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА

Забрана злостављања и мучења има посебан статус у међународном праву и домаћем кривичном праву и третира се као *jus cogens* тј. као императивна, обавезујућа норма општег међународног права. У међународном праву забрана сваког облика насиља, мучења (тортуре) је апсолутна.⁹⁹ То значи да ни под којим условима не може бити укинута, ограничена или суспендована. Забрана тортуре позитивна је обавеза држава које су дужне предузимати све потребне мере како би је спречиле без обзира на околности у којима се примењује.

Према међународно признатим стандардима, право на живот, право на слободу, а тиме и забрана тортуре, нечовечног или понижавајућег поступања су неодвојиво повезани, међусобно се преплићу и представљају скуп основних и неотуђивих људских права.¹⁰⁰

Кривично дело злостављање и мучење добија нове појавне облике, коришћењем дигиталних технологија и јавним објављивањем радњи злостављања и мучења преко друштвених мрежа. Специфичност феномена компјутерског криминалитета представља и масовна изложеност виктимизацији не само корисника компјутера, компјутерских мрежа, интернета и других информационо-комуникационих уређаја¹⁰¹, већ долази до појачане виктимизације и жртава извршења дела, уколико су радње мучења, понижавања, претњи и увреда, доступне најширој јавности.

⁹⁹ К. Ambos. „May a State Torture Suspects to Save the Life of Innocents?“, *Journal of International Criminal Justice* 6, Oxford University Press, 261-287, 2008, p.263.

¹⁰⁰ А. Благојевић, *Људска права у контексту тероризма и антитероризма*, Правни факултет Свеучилишта у Осijekу, Osijek, 2010, str.142.

¹⁰¹ З. Грујић, Компјутерски криминалитет: специфичности и савремени изазови, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр.80, Вол. LVII, 2018, стр. 325-346.

1. Забрана злостављања и мучења као међународни стандард

Забрана тортуре, нечовечног и понижавајућег поступања или кажњавања садржана је као апсолутна забрана (која не допушта и не познаје одступања и ограничавања) у: 1) Конвенцији Уједињених нација против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака¹⁰², 2) Међународном пакту о грађанским и политичким правима¹⁰³, 3) Конвенцији Уједињених нација о правима детета, 4) Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода¹⁰⁴ и другим међународним и регионалним инструментима, али и у домаћем законодавству.

Конвенција Савета Европе о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих поступака и кажњавања из 1987. године са допунским протоколима¹⁰⁵ посебно истиче обавезу држава потписница да „нико не сме бити подвргнут мучењу или нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању“. Међутим, њен се највећи значај огледа у успостављању посебног наднационалног органа за превенцију тортуре (мучења) – Европског комитета за спречавање мучења, нечовечних или понижавајућих казни или поступака који своју делатност у првом реду реализује кроз сталне или периодичне посете местима и лицима која су лишена слободе, те у испитивању њиховог стварног положаја у погледу поштовања слобода и права гарантованих међународним и европским стандардима како би се кроз савете, мишљења или упозорења у појединим државама подигао ниво заштите свих ухапшених, притворених или осуђених лица.¹⁰⁶

¹⁰² Усвојена и отворена за потпис, ратификацију и приступање Резолуцијом Генералне скупштине УН бр. 39/46 од 10. децембра 1984. године. Ступила на снагу 26. јуна 1987. године у складу са чланом 27 (1). Наша земља је донела Закон о ратификацији конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 9/91.

¹⁰³ Међународни пакт о грађанским и политичким правима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 7/71 и *Службени лист СРЈ* бр. 4/2001.

¹⁰⁴ Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, „*Службени лист СЦГ*“ бр.5/05, у даљем тексту - Европска конвенција.

¹⁰⁵ Конвенција Савета Европе о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих поступака и кажњавања, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 9/91 и 16/2005.

¹⁰⁶ Д. Јовашевић, Тортуре у савременом кривичном праву и европски стандарди. *Војно дело*, 2/2018, 193-202, стр.195.

Ако се посматра пракса Европског суда за људска права може се констатовати да је Европски суд за људска права више пута утврдио, да члан 3. Европске конвенције, штити једну од најосновнијих вредности демократског друштва и да он у апсолутном смислу забрањује мучење или нечовечно или понижавајуће поступање или кажњавање, без обзира на околности и понашање жртве.¹⁰⁷ У многим предметима Европски суд за људска права је увео стандард да се, и онда када се злостављање односи и на треће лице (најчешће сведока или саокривљеног), а не директно на окривљеног, као и у случају када је признање или инкриминишући исказ дат у оправданом страху од каснијег злостављања, може радити о повреди члана 3 Конвенције.¹⁰⁸

У пресуди *Al-Hawsawi* против Литваније¹⁰⁹, представка бр. 6383/17, Европски суд за људска права је нашао да је, током притвора у Литванији, подносилац представке био подвргнут изузетно оштром притворском режиму, укључујући практично потпуну сензорну изолацију од спољашњег света и да је патио од трајног емоционалног и психолошког стреса и анксиозности такође изазваних искуством тортуре и окрутног поступања. Према пракси Европског суда за људска права, члан 3. Конвенције не односи се искључиво на наношење физичког бола, већ и на психичку патњу, која је узрокована стварањем стања тескобе и стреса и другим средствима осим телесним нападом.

Међутим, у сваком случају тврдње о постојању злостављања морају бити поткрепљене одговарајућим доказима.¹¹⁰

Осим тога, злостављање мора имати минимални ниво тежине да би било разматрано у оквиру члана 3. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.

Постављене стандарде Европског суда за људска права је у попуности прихватило и домаће законодавство.

¹⁰⁷ Case 23692/09, *M.C. v. Poland*, para 82-84. Пресуда *M.C. v. Poland*, у ставу. 82-84 садржи коментаре треће стране која је интервенисала у овом предмету – Хелсиншке фондације за људска права – о обезбеђивању хуманог поступања и поштовања достојанства особа лишених слободе.

¹⁰⁸ Case 26088/06, *Stanimirovic v. Serbia*, para 52.

¹⁰⁹ Case 6383/17, *Al-Hawsawi v. Lithuania*, 16.1.2024, para 213.

¹¹⁰ P. Gaeta, May Necessity Be Available as a Defence for Torture in the Interrogation of Suspected Terrorists?, 2 *Journal of International Criminal Justice*, 785-794, 2004, стр.786.

Највиши правни акт у Републици Србији, Устав Републике Србије, јемчи забрану мучења, нечовечног или понижавајућег поступања. Наиме, члан 25. Устава Републике Србије односи се на неповредивост психичког и физичког интегритета, те је другом ставу наведено да нико не може бити изложен мучењу, нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању, нити подвргнут медицинским или научним огледима без свог слободно датог пристанка.¹¹¹

Са становишта примене међународних стандарда у Републици Србији, у погледу забране тортуре, нечовечног и понижавајућег поступања, посебно је значајна одлука Уставног суда Републике Србије Уж.бр.4100/2011.¹¹²

Уставни суд Републике Србије је одлуком Уж.бр.4100/2011 године, усвојио уставну жалбу и утврдио да је подносиоцу уставне жалбе у Казнено-поправном заводу Пожаревац-Забела и током трајања притвора, повређено право на неповредивост физичког и психичког интегритета зајемчено чланом 25. Устава РС. Подносилац уставне жалбе је оглашен кривим због кривичног дела тешко убиство из чл.114.ст.1.тач.3. Кривичног законика и осуђен на казну затвора у трајњу од 40 година. Он је у уставној жалби изнео тврдњу да је био мучен у полицији а што је изјавио и пред истражним судијом тако што је био стављан на електрошокове, завртане су му руке, набијана кеса на главу, стављан му је пендрек у уста. Приликом пријема у притвор од стране лекара су констатовне повреде у виду хематома на левој надлактици, шаци и десном колону, нису констатоване теже повреде нити преломи (извршено је ренгенско снимање). Током трајања притвора подносилац уставне жалбе је такође навео да је био тучен тако што су дванаестак командира у униформама почели да га бију песницма, ногама и гуменом палицом. Након прегледа од стране лекара жалио се да је тучен и лекар је констатовао „видљиво новонастало црвенило у пределу десне стране кука.“ Сачињен је извештај са изјавама стражара који су изјавили да притвореник није физички малтретиран. У више наврата су констативани одрђени сукоби са сражарима и другим притвореницима. Након одвођења на издржавање казне затвора, у неколико наврата је према подносиоцу уставне жалбе примењена мера употребе гумене палице а такође му је одређена и дисциплинска мера упућивање у самицу. Подносилац уставне жалбе је понео притужбу Заштитнику грађана,

¹¹¹ Чл. 25. Устава Републике Србије.

¹¹² Одлука Уставног суда Уж.бр.4100/2011 од 04.10.2013 године.

који је утврдио да му је у затворској установи повређено право на психички и физички интегритет и да је био изложен тортури. Уставни суд је утврдио да су подносиоцу уставне жалбе поврђена права јер је према њему употребљена сила принуде која била прекомерна одосно несразмерна. Стога је Уставни суд закључио да је такво поступање морало код подносиоца узроковати физичку и психичку патњу, која је неспојива са забраном залостављања гарантованом чланом 25. Устава.

Заштита телесног интегритета сваког лица и забрана злостављања и мучења се може посматрати из два угла и то: са аспекта жртве кривичног дела, тј. било ког лица које је трпело одређене последице произашле из конкретног дела и са аспекта лица осумњиченог односно окривљеног или осуђеног за неко кривично дело, коме је од стране државних органа ограничена слобода кретања у одеђеној мери (неки од облика лишења слободе, задржавање, притвор, казна затвора), које не сме бити изложено тортури у току поступка пред државним органима од стране службених лица, без обзира на тежину кривичног дела за које се терети.

Постављени међународни стандарди, који су прихваћени и у домаћем кривичном праву, пружају заштиту у односу на оба аспекта. Кривични законик Републике Србије прописује кривично дело злостављање и мучење одредбом чл. 137. Кривичног законика.

2. Законска обележја кривичног дела злостављање и мучење

Кривично дело злостављање и мучење у основном облику из чл.137. ст.1. Кривичног законика, чини онај ко злоставља друго лице или или према њему поступа са на начин којим се вређа људско достојанство. За ово дело је у закону прописана казна затвора од шест месеци до пет година.

Радња кривичног дела је алтернативно одређена (став1) као злостављање или поступање на начин којим се вређа људско достојанство.¹¹³ Радња злостављања подразумева наносење физичких или психичких патњи. Злостављање је делатност којом се другом лицу наноси физички или психички бол, патња, nelaгодност или страх већег интензитета.¹¹⁴

¹¹³ З. Стојановић, *Коментар кривичног законика*, Службени гласник, 2007, стр.333.

¹¹⁴ Д. Јовашевић, *Кривично право*, Посебни део, Београд 2017, стр.58.

Такве радње могу имати облик деловања на телесни интегритет неког лица, без наношења телесних повреда, као што је шамарање, вучење за косу, гурање и сл. Поред тога друго лице се се може злостављати психичким притиском, као што је предочавање зла које може бити нането жртви или лицима блиским жртви, стварање осећаја страха, напетости, неизвесности и др.

Тако је у решењу Апелационог суда у Нишу Кж1 2952/2010 од 24.05.2011. године, суд био става да се кривично дело злостављање и мучење из чл. 137. ст. 1. КЗ, може извршити наношењем физичких или психичких патњи, као и сваким другим поступањем којим се вређа људско достојанство, што треба ценити у субјективном и објективном смислу, те да чињеница да код оштећеног нису констатоване телесне повреде, сама по себи не искључује постојање овог дела.¹¹⁵

Дакле, радња извршења је свако поступање према другом лицу које је подобно или довољно да повреди његово људско достојанство (овде се ради о последичној диспозицији). Повреда људског достојанства се оцењује на основу објективног критеријума, а не на основу субјективног осећања пасивног субјекта.¹¹⁶

Кривично дело је свршено кад је друго лице злостављано или се према њему поступало на начин којим се вређа људско достојанство. За постојање дела довољна је и једна радња злостављања, али ће постојати једно дело и у случају када су према пасивном субјекту предузете више радњи злостављања, односно вређања.

Последица код овог дела произилази из радњи којима се оно врши и не треба посебно да се утврђује. Уколико је, међутим злостављањем нанета пасивном субјекту и тешка телесна повреда, постојаће стицај кривичног дела злостављање и мучење и кривичног дела тешка телесна повреда, јер злостављање не обухвата и наношење тешке телесне повреде. Међутим, то ће се утврђивати у сваком конкретном случају, под одређеним условима, тешка телесна повреда може да конзумира злостављање, као и што злостављање може да конзумира лаку телесну повреду.¹¹⁷

¹¹⁵ Решење Апелационог суда у Нишу Кж1 2952/2010 од 24.05.2011. године, Билтен Апелационог суда у Нишу, број 2/2011, Интермех, 2011, стр.15.

¹¹⁶ Д. Јовашевић, Љ. Митровић, В. Икановић, Кривично право Републике Српске, Посебни део, Бања Лука, 2017. године, стр. 18

¹¹⁷ Љ. Лазаревић, *Коментар кривичног законика*, Савремена администрација, 2006, стр.428.

Извршилац дела може да буде свако лице, а у погледу кривице потребан је умишљај. За ово је дело прописана казна затвора до једне године.

Први тежи облик кривичног дела злостављање и мучење прописан је одредбом чл. 137. ст. 2. Кривичног законика. Овај тежи облик овог дела се врши:

- наношењем великог бола или велике патње другом лицу
- употребом силе, претње или на други недозвољени начин
- са циљем да се од њега или трећег лица добије признање, исказ или друго обавештење или да се он или треће лице застраши или незаконито казни
- или се то учини из неке друге побуде засноване на било ком облику дискриминације.

За постојање овог кривичног дела је потребно испуњење више квалификаторних околности. То су:

1. дело има тежу последицу у виду наношења великог бола или велике патње.
2. радња извршења се састоји у примени силе, претње или другог недопуштеног начина и
3. радња извршења се предузима у одређеном циљу и намери да се:
 - 1) од жртве или треће особе добије признање, исказ или друго обавештење;
 - 2) жртва или неко треће лице застраши или незаконито казни;
 - 3) жртва „мучи“ из друге побуде засноване на било ком облику.

Дакле, закон прописује да злостава по свом интензитету треба да има реализацију у виду наношења „великог бола или тешке патње.“ Фактичко је питање када је реч о таквој злостави и то суд процењује у сваком конкретном случају, с обзиром на тежину мучења, стања здравља жртве, природу психичког бола и др.

Овим су, заправо, делом обухваћени појам и садржина тортуре у смислу како је схватају релевантни међународни документи из ове области.

Према пракси Европског суд аза људска права, субјективни критеријуми, уз помоћ којих се процењује интензитет претрпљених болова и патњи, односе се на лична својства жртве злостављања, и да ту пре свега спадају пол, узраст и здравствено стање жртве,¹¹⁸ али и верско и полно опредељење, припадност етничкој, националној или некој другој

¹¹⁸ Case 54810/00, *Jalloh v Germany*, 2006, para 67

групи.¹¹⁹ Под објективне критеријуме можемо сврстати средства којима је почињено мучење, трајање и интензитет мучења, тежину последица по физички и психички интегритет жртве и сл.

Такође, према пракси Европског суда за људска права, поступање се сматра „нечовечним“ због тога што је, учињено са умишљајем, примењивано сатима и проузроковало или стварне телесне повреде или интензивну физичку или менталну патњу.¹²⁰ Сматра се „понижавајућим поступањем“ када је поступање било такво да је изазвало у жртвама осећања страха, стрепње и инфериорности подобне да понизе или осрамоте и евентуално разбију њихов физички или морални отпор.¹²¹

Дакле, ради се о материјалним чињеницама које сваки суд пред којим се води кривични поступак против лица окривљеног за злостављање и мучење, мора да утврђује у сваком конкретном случају.

Најтежи облик кривичног дела злостављање и мучење је прописан одредбом чл. 137. ст.3. Кривичног законика, ако су инкриминисане радње из ст.1. и ст.2. учињене од стране службеног лица у вршењу службе. Закон за овај најтежи облик дела предвиђа казну затвора од три месеца до три године (ако службено лице учини основни облик дела – из чл.137. ст.1. Кривичног законика.), односно казну затвора од једне до осам година (ако службено лице учини први тежи облик дела из чл.137. ст.2. Кривичног законика).

Оно што карактерише овај други тежи облик кривичног дела злостављање и мучење је већи степен опасности и тежине код овог облика дела и то су: 1) својство учиниоца дела – службено лице и 2) начин предузимања радње – у вршењу службе.

„Мучење“ од стране службеног лица је дефинисано и кроз чл. 1. Конвенције Уједињених нација против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака и у смислу ове конвенције „мучење“ има 4 основна елемента и то: 1) службено лице као починиоца мучења; 2) тежак физички или психички бол и патњу жртве који наступају као последица мучења; 3) намеру починиоца мучења да изазове такву бол и патњу; и 4) да су радње мучења учињене у циљу добијања од жртве или неког трећег лица

¹¹⁹ И. Јанковић, *Забрана злостављања – приручник за полицију и затворско особље*, Београдски центар за људска права, Београд 2010, стр. 55.

¹²⁰ Case 26772/95, *Labita v. Italy*, ECHR 2000-IV, para 120.

¹²¹ Case 17549/9, *Hurtado v. Switzerland*, 28.1.1994, para 64 ; Case 2293/03, *Wieser v. Austria*, 22.2.2007, para 36.

обавештења или признања или кажњавања жртве или у циљу застрашивања жртве или вршења притиска.

Дакле, када је у питању најтежи облик кривичног дела злостављање и мучење из чл.137. ст.3. Кривичног законика, злоупотреба службене дужности, њено злонамерно искоришћавање или прекорачење јављају се као специфични начини остварења последице. То значи да се радња извршења предузима у току службене радње, у вези са њом или поводом исте, без обзира на временску или просторну повезаност.¹²²

3. Студија случаја кривичног дела злостављање и мучење коришћењем информационих технологија

Извршена је студија случаја у предмету Основног суда у Нишу К 1042/2021¹²³, извршиоца кривичног дела злостављање и мучење из чл.137. ст.1 Кривичног законика, анализом судског предмета у коме је окривљени оглашен кривим за извршење наведеног кривичног дела, при чему је предузимање радњи извршења кривичног дела злостављање и мучење снимано путем мобилног телефона, а затим је догађај објављен на друштвеним мрежама „Инстаграм“ и „Тик ток“.

Кроз студију случаја окривљеног А.А. извршена је анализа конкретног догађаја који је био предмет кривичног поступка, затим анализа личности учиниоца, начина извршења дела, начина на који су коришћена дигитална средства, тежина последице дела, као и законитост доказа у виду извршених објава на друштвеним мрежама.

3.1.Анализа случаја кривичног дела злостављање и мучење

Пресудом Основног суда у Нишу К 1042/2021 од 24.01.2023. године, која је потврђена пресудом Вишег суда у Нишу Кж1 170/2023 од 18.07.2023. године, окривљени

¹²² Д. Јовашевић, *Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром*, Београд, 2007, стр. 162.

¹²³ Предмет Основног суда у Нишу К 1042/2021, је заведен је у Уписнику Основног суда у Нишу, кроз компјутерски програм, а извршен је непосредни увид у списе предмета, који су узети из Архиве Основног суда у Нишу.

А.А. је оглашен кривим да је учинио кривично дело злостављање и мучење из чл.137. ст.1. Кривичног законика.

Окривљени А.А. је оглашен кривим зато што је у Нишу, у парку „Чаир“ у урачунљивом стању злостављао оштећеног Б.Б. и према истом поступао на начин на којим се вређа људско достојанство.

Критичном приликом окривљени А.А. се састао са оштећеним Б.Б. како би попричали о поруци н друштвеној мрежи „Тик ток“ , садржине „Бро та ликуша сада има дечка а пре тога је била са његовим буразером који јој је скинуо невиност са 15-16 година, а онда је прешла на овог другог“. Наведена порука се односила на В.В, бившу девојку оштећеног Б.Б. а садашњу девојку окривљеног А.А.

У конкретном случају окривљени А.А. је током сусрета а са оштећеним Б.Б. више пута од њега захтевао да призна да је он објавио наведену поруку што је исти негирао.

У једном тренутку је окривљени снажно шутнуо оштећеног, својом десном ногом у пределу десне потколенице, након чега је наставио са инсистирањем да оштећени призна да је он написао ову поруку, као и да му исприча шта је све причао о његовој девојци В.В., запретивши речима „Боље да признаш да те ја не бијем, хоћеш у главу да те шутнем. Нисам те шутнуо на чело, ногу ћу ти искршим“.

Оштећени му је предлажио да све пријаве полицији, али окривљени то одбио и упутио му речи „Нећу да пријавимо полицији, ја ћу те ставим у гроб, ја ћу сада да запалим цигару а ти добро разисли да ли ћеш да признаш или да те ја бијем“.

Окривљени је затим затим узео свој мобилни телефон којим је снимао оштећеног како изговара речи које му окривљени наређује и то: „Ја сам највећа п...ка јер сам писао оно на „Тик току“. Највећа сам п...ка. Г...но сам, смрад“.

Потом је окривљени А.А. наредио оштећеном да се сам удара у главу што је оштећени и урадио неколико пута, али му је окривљени затим наредио да се удари јаче, па се оштећени ударио још неколико пута по глави руком, али пошто окривљени није био здовољан јачином ових удараца исти је предао свој телефон сведоку Г.Г., а оштећеном наредио да дође до њега и онда га десном руком стегнутом у песницу ударао у пределу левог ува да би му потом запретио речима „Само ли још једанпут чујем да си нешто ср...о, да си је узео у уста, да ми још неко каже да си нешто причао за њу, исту причу да ми

понове или било шта, главу ћу ти отворим јел ти јасно? Нема ти помоћи ако се то деси. Закалаћу те!“.

Окривљени је након тога поставио снимак на свом „Инстаграм“ профилу под називом „Гаров“, који је преузела и сведок В.В. и исти је поставила преко три клипа, јер се радило о дужем снимку. Затим је снимак послала и поставила на свом профилу на друштвеној мрежи „Тик ток“, након чега су и на наведеним друштвеним мрежама уследили коментари који су били увредљиви за оштећеног.

Према подацима из исказа оштећеног, објављени снимак на коме окривљени предузима конкретне радње према оштећеном, имао је на друштвеној мрежи „Тик ток“ преко 20.000 прегледа.

У образложењу наведне пресуде суд је анализом изведених доказа утврдио, да је сведок Г.Г. сачињавајући предметни видео запис телефон држао више од 18 минута (колико и снимак траје) уперен према окривљеном и оштећеном наизменично, док је окривљени предузимао наведене радње према оштећеном (упућивао му увреде, претио, вређао, ударао га и др), при чему су окривљени и оштећени били у истом кадру.

Закључак је суда да се у конкретном случају у радњама окривљеног стичу сва обележја кривичног дела злостављање и мучење из чл.137. ст.1. Кривичног законика. Суд је утврдио да је у конкретном случају окривљени злостављао оштећеног, тако што је предузимао управо делатности којима му је нанео физичку бол, нелагодност тако што је оштећеног критичном приликом шутнуо у пределу десне потколенице, као и потом ударио руком стегнутом у песницу у пределу левог ува.

Поред тога, окривљени је поступао према оштећеном на начин на који се вређа његово достојанство обзиром да је захтевао од оштећеног да призна да је учинио одређене радње, те ако не призна да ће да га бије, наређивао му да сам за себе говори увредљиве речи, и да се самоповређује, и све то снимао камером мобилног телефона, који снимак је након тога објавио на друштвеним мрежама.

3.2. Личност окривљеног и оштећеног у поступку који је вођен због кривичног дела злостављање и мучење

Из предмета Основног суда у Нишу К 1042/2021 произилази да се догађај одиграо 10.03.2021. године, а да је окривљени рођен крајем марта месеца 2001 године и да је у време извршења дела тек навршио двадест година, те да се ради о млађем пунолетном лицу, неожењеном, без деце. Завршио је средњу школу, није раније осуђиван. Урачунљивост окривљеног током поступка није доведена у сумњу, способан је да схвати значај свог дела и да управља својим поступцима.

Оштећени Б.Б. је узраста окривљеног, и у време извршења дела је био ученик средње школе, живео је са родитељима.

Окривљени и оштећени се познају почев од основне и средње школе и крећу се у истом друштвеном окружењу, живе у истом граду, иду у исту школу. Корисници су истих друштвених мрежа и користе мобилне телефоне. До сукоба између окривљеног и оштећеног је дошло услед објаве на друштвеним мрежама, а тичу се девојке са којом су се виђали најпре оштећени а затим и окривљени.

Окривљени у својој одбрани није негирао да се критичном приликом састао са оштећеним и сведоком Г.Г. Објаснио је да је то урадио јер је чуо у школи да је оштећени ружно причао о његовој девојци В.В., то су му пренели другови и када су се састали тражио је од оштећеног да призна да је објавио садржај наведене поруке на „Тик току“, што је исти одбијао.

Анализом исказа оштећеног суд је у образложењу пресуде утврдио да је оштећени на позив окривљеног и након упућених претећих порука од стране окривљеног преко друштвене мреже „Инстаграм“ отишао да се састане са њим. Тврдио је да спорни снимак на „Тик току“ о увредама упућеним сведоку В.В, својој бившој девојци, није поставио. Он је снимак на коме се виде радње које је окривљени према њему предузео, преузео са друштвене мреже „Инстаграм“ и показао својим родитељима а касније и полицији. Догађај је доживео стресно, осећао се понижено и уплашено, глава га је болела неколико дана без престанка, јавио се лекару. Полицији је поднео пријаву након неколико дана плашећи се да та пријава код окривљеног не изазове још већи бес и да га након тога поново не злоставља.

Суд је у образложењу пресуде, на основу извештаја лекара специалисте неуропсихијатра утврдио, да је оштећени прегледан неколико дана након критичног догађаја да се жалио на тахикардију, стезање у грудима, да је оштећени асматиچار, те да му је преписана одговарајућа терапија.

Начин извшења дела, а посебно објава догађаја на друштвеним мрежама, у конкретном случају вређа достојанство личности оштећеног и представља крајње непоштовање неповредивости људског интегритета оштећеног и непоштовање његове личности, обзиром да је оштећени након предузетих радњи био видно узнемирен, као и данима након тога видно уплашен, лоше је спавао није излазио из куће, био је забринут за свој живот. Осм тога, снимак је био доступан неограниченом броју људи и у оштећеном је то изазвало осећај срамоте.

У овом случају тежина последица које погађају оштећеног је додатно појачана јер је окривљени све радње којима се вређа достојанство личности оштећеног, увреде, и примену силе према оштећеном снимао камером мобилног телефона и након тога видео снимке учинио доступним јавности и неограниченом броју људи на друштвеним мрежама.

3.3.Оцена законитости доказа - видео записа објављених на друштвеним мрежама

Предмет посебне анализе суда у конкретном случају у наведеној правноснажној пресуди Основног суда у Нишу К 1042/2021 од 24.01.2023. године, је била и дозвољеност (законитост) доказа видео снимака објављених на друштвеним мрежама од стране окривљеног А.А. и сведока В.В.

Кривично процесни значај снимака и фотографија које сачине трећа лица као доказ у кривичном поступку је питање које изазива дилеме у правној литератури и судској пракси.

Неспоран је доказни значај аудио-визуелних снимака и фотографија који суприбављени као резултат посебних доказних радњи у складу са Закоником о кривичном поступку (чл.161 - чл.187.) или које сачине овлашћена службена лица и стручна лица (судскивештаци) у предузимању процесних радњи, попут фото-документације или видео снимака приложених уз записник о увиђају или реконструкцији, обдукциони налаз, медицинско вештачење итд.

У судској пракси је посебно предмет разматрања доказивање кривичних дела путем аудио или видео снимака сачињених од стране приватног лица, окривљеног, оштећеног или трећег лица - сведока догађаја, и њихових објава на друштвеним мрежама а што је у вези и са питањем законитости ових доказа.

Разматрајући конкретан случај у образложењу наведене пресуде суд је у потпуности прихватио све видео записе репродуковане у доказном поступку. Суд је нашао да су изведени докази и то: видео запис са аудио снимком који је снимео телефоном сведок Г.Г., а који се налазио у телефону оштећеног (оштећени је преузео телефоном наведени снимак са друштвене мреже), из којег је изузет, као и видео записи са друштвене мреже „Тик ток“ профила налога сведока В.В., сами по себи и по начину прибављања, у свему у сагласности са Уставом, Закоником о кривичном поступку и општеприхваћеним међународним уговорима односно у складу са чл. 16. ст.1 Законика о кривичном поступку и да не постоје разлози због чега се судска одлука не би могла засновати на овим доказима.

Ово најпре из разлога што је суд у току поступка, прихватајући исказ сведока Г.Г. утврдио да је снимак сачињен на основу одобрења окривљеног, да је сведок Г.Г. држао телефон уперен према окривљеном и оштећеном наизменично при чему су били у истом кадру за све време трајања снимка (18 минута). Поред тога, из самог видео записа произилази да окривљени за време снимања комуницирао са сведоком Г.Г., гледао у њега, док тај исти сведок телефон којим сачињава видео запис држао транспарентно, јасно указујући да снима догађај и комуникацију између окривљеног и оштећеног, посебно јер и сам оптужени у једном тренутку сведоку Г.Г. предаје сопствени телефон, којим је само неколико минута пре тога сачинио посебан видео запис којим од оштећеног захтева да каже увредљиве и понижавајуће речи о себи и наређује му да се удара више пута по глави (који снимак је и сам окривљени објавио на друштвеној мрежи „Инстаграм“ и проследио сведоку В.В. која је објавила на свом профилу на друштвеној мрежи „Тик ток“), те суд закључује да снимање није обављено у тајности.

Суд закључује, да окривљени није предузео нити једну радњу на основу које би се могло закључити да се снимањем догађаја у којем и он учествује не саглашава, нити исказује било какав знак неодобравања или непристајања на то, те суд налази да наведени видео запис није сачињен тајно већ уз знање окривљеног и оштећеног.

Такође и у погледу видео записа за који се наводи да је био постављен на друштвеним мрежама „Инстаграм” и „Тик ток“, суд налази да не постоје разлози због којих би исти био изузет, посебно јер су странке сагласне да су наведена два видео записа са налога сведока В.В. на „Тик току“, била објављена на друштвеним мрежама, да је садржај истих могао да види неограичен број лица, а што у својој одбрани потврдио и окривљени и у својим исказима оштећени и сведок Г.Г., па како је предметни видео запис доступан јавности путем друштвених мрежа којима се приступа преко интернета, то суд налази да нема сметњи да се на њему заснује пресуда.

Поменули бисмо у вези са наведеним и став судске праксе Врховног суда¹²⁴.

У пресуди Кзз 751/2018 од 5.7.2018. године, Врховни касациони суд је разматрао законитост фотокопије фотографије јавних објава на *Facebook* страници - профилу окривљеног у које је суд извршио увид. Врховни касациони суд је нашао да су наведени докази прибављени у складу са Закоником о кривичном поступку. Наиме, како се ради о јавним објавама, које су доступне свим корисницима друштвене мреже *Facebook*, широм планете, којима се приступа путем Интернета, за њихово прикупљање као доказа није било неопходно вршити претресање мобилног телефона као уређаја за аутоматску обраду података и опреме са електронским записима по наредби суда на образложени захтев јавног тужиоца - у смислу чл. 155. ст. 1 у вези са чл. 152. ст. 3 Законика о кривичном поступку.¹²⁵

У пресуди Врховног касационог суда Кзз 726/2020 од 09.09.2020. године, оцењени су као неосновани наводи захтева за заштиту законитости браниоца окривљеног у делу у којем указује да су побијане правноснажне пресуде искључиво засноване на доказу на коме се по одредбама ЗКП не могу заснивати и то на „*screenshot*“ који се налазе у списима предмета са датумима 09.04.2014. године, 13.06.2014. године и 24.01.2015. године и садржини истих. По ставу браниоца „*screenshot*“ не могу бити коришћени као доказ у кривичном поступку. По налажењу Врховног касационог суда у наведеној пресуди Кзз 726/2020 одштампани текст порука упућених од стране окривљеног наведеним сведоцима

¹²⁴Врховни касациони суд је од 11. маја 2023. године, наставио са радом као Врховни суд, након конституисања Високог савета судства, у складу са Законом о уређењу судова, *Службени Гласник РС*, бр. 10/23. Цитиране пресуде су донете у време када је био ранији назив суда, те се на тај начин и наводе.

¹²⁵Видети: Врховни касациони суд, пресуда Кзз 546/2019 од 11.6.2019. године.

(*screenshot*) у конкретном случају, у ствари представља саставни део исказа ових сведока, који су својим исказима датим на главном претресу потврдили аутентичност наведених порука, због чега су супротни наводи захтева за заштиту законитости о незаконитости ових доказа, оцењени неоснованим“.

Можемо рећи да судска пракса прихвата као законите доказе, који су објављени на друштвеним мрежама на тај начин учињени доступним широј јавности и неограниченом броју лица, с обзиром да се ради о јавним објавама. Такође суд је прихватио као законите и оне доказе сачињене од стране приватних лица путем мобилних телефона и других средстава дигиталне технологије, који су у кривичном поступку изведени у процесној ситуацији, у којој је садржина снимљених телефонских разговора између окривљеног и сведока или оштећеног, саставни део њихових исказа на главном претресу.

3.4. Закључна разматрања студије случаја са аспекта коришћења информационих технологија

Коришћење информационих технологија представља нов начин извршења кривичног дела злостављање и мучење, који није био познат старијој судској пракси. Управо могућност да се неко лице злоставља и вређа, при чему се тај акт снима путем камере мобилног телефона а затим објави на друштвеним мрежама, повећава степен понижења, страха, уплашености и осећаја угрожености жртве.

Имајући у виду све наведне околности конкретног случаја који је био предмет анализе, произилази да кривично дело злостављање и мучење може бити извршено путем употребе дигиталних средстава, као и да управо овај начин извршења даје овом кривичном делу појачан степен и количину криминалне опасности.

Наиме, чињеница да се све радње злостављања и мучења, које могу обухватати вређање, понижавање, повређивање, присилу на смоповређивање, изазивање физичких и психичких патњи и др. предузимају према оштећеном лицу уз истовремено снимање и прављење видео записа путем мобилног телефона или на други начин, од стране једног или више лица, појачавају осећај страха, угрожености и понижења оштећеног лица за време док конкретне радње трају.

Међутим, понижавање и вређање се настављају и након што престане извршење конкретних радњи, њиховом објавом на друштвеним мрежама, јер након тога понижењу оштећеног не присуствују само извршиоци дела и лица која су била непосредни сведоци понижавања, већ догађају може да приступи неограничен број лица, што додатно увећава степен патње и чини да се радња злостављања продужава у периоду који се не може предвидети, као и последица дела. Поред тога, оштећени таквом објавом може постати предмет вређања и омаловажавања, коментарисања, од стране неограниченог броја лица и познате и непознате јавности.

Последице дела, се објавом на друштвеним мрежама могу проширити на породицу, пријатеље, школу, радно место, исту еничку групу, социјалну средину и изазвати осећај страха и угрожености.

Домаће кривично право не предвиђа теже кривичне санкције, за радње које су након извршења дела или за време самог извршења дела објављене на друштвеним мрежама.

Објаве на друштвеним мрежама као и путем средстава дигиталне технологије, у вези са извршеним кажњивим могу бити учињене од стране малолетних лица, млађих пунолетних лица, али и од стране свих осталих лица која користе интернет и савремене технологије.

VI. КРИВИЧНО ДЕЛО УВРЕДА ИЗВРШЕНО КОРИШЋЕЊЕМ ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА

Једно од основних људских права јесте право човека на достојанство и поштовање његове личности. С обзиром на значај части и угледа као добара, посебно имајући у виду њихов значај у животу сваког појединца, ова добра се сматрају важним објектом кривичноправне заштите, на који начин се пружа заштита праву човека на достојанство и на поштовање његове личности.¹²⁶

Кривично дело увреда коришћењем информационих технологија проширује и мења своје начине извршења. Због природе рачунарских мрежа, коришћењем мобилних телефона скраћује се простор и време за извршење овог дела.

Развој модерних технологија у великој мери је угрозио личну приватност у дигиталном простору. Сама чињеница да је личне податке могуће сакупљати, чувати, дистрибуирати, умножавати, објављивати и чинити доступним широком кругу људи створила је несигурност и осећај недовољне заштићености.¹²⁷

Извршиоци кривичног дела увреда путем дигиталних технологија и то пре свега коришћењем друштвених мрежа, причаоница, видео и СМС порука, могу бити сва лица која користе мобилни телефон, интернет, инсталирају апликације, користе друштвене мреже и др. Последица дела, подједнако погађа жртву, као када је дело учињено путем непосредног контакта, с тим, што упућивање увреда путем Интернета, рачунарских и мобилних мрежа, појачава неизвесност, када и колико се могу поновити поруке увредљиве садржине. Степен и количину криминалне опасности, у смислу појачавања последице дела у виду понижења или омаловажавања жртве, може да појача и чињеница, ако се увреде изврше путем друштвених мрежа и на тај начин постану доступне неограниченом броју људи и широј јавности.

¹²⁶ В. Раиђеловић, Ј.Спасић, Кривично дело увреде: законска регулатива и језичка анализа увреде у судским пресудама, *Communication and Media*, Вол. XVII, бр,1, 2022, стр. 69–96.

¹²⁷ В. Спасић, *Неки аспекти приватности у сајберспејсу*, Зборник Правног факултета у Нишу, бр.46, 2005, Правни факултет, Ниш, стр.209.

1. Основна обелжја кривичног дела увреда у домаћем кривичном праву

Увреда као кривично дело инкриминисано је у чл. 170. Кривичног законика и преставља основно кривично дело против части и угледа.

Радња основног облика кривичног дела увреда из чл. 170. ст.1 Кривичног законика се последично дефинише: „ Ко увреди другог“.

Увредом се сматрају изјаве или понашања којима се омаловажава или понижава друго лице.¹²⁸ Увреда је садржана најчешће у некој изјави, усменој или писменој, али се може учинити и помоћу симболичких знакова или радњи, када учинилац дела уместо речи користи цртеже, гестове, покрете, тонове и друго, да би на тај начин изложио порузи друго лице, односно повредио његово лично достојанство. Поред наведене вербалне и симболичне увреде, постоји и реална увреда, која се може састојати у лаком шамарању, вучењу за косу, поливању водом и др.

Увреда представља негативан суд о вредности неког лица.¹²⁹ За постојање кривичног дела није меродаван субјективни осећај пасивног субјекта (онога ко је увређен), већ се питање да ли одређено понашање има увредљив карактер, цени према објективним критеријумима. То би значило, да ли употребљена деловања имају увредљив карактер по схватањима средине у којој је дело учињено, и да ли су таква понашања у складу са опште-усвојеним друштвеним ставовима.

У досадашњој судској пракси као начин извршења овог кривичног дела, је по правилу било директно обраћање неког лица другом лицу и упућивање речи увредљиве садржине, или путем писама, остављањем писних порука и др.

Изјава или понашање неког лица су увредљиви само кад објективно значе омаловажавање и потцењивање другог лица. Према ставу теорије кривичног права, ову оцену даје суд, полазећи од друштвеног вредновања заштите части и угледа и схватања и обичаја средине, као и околности под којима се догађај десио, међусобног односа учиниоца и лица на која се увреда односи и др.¹³⁰ Постоји дакле повреда части другог лица кад се противправним делом изазива осећај увређености, повређености и умањује

¹²⁸ Љ. Лазаревић, *Коментар кривичног законика*, *op.cit.*, стр.487.

¹²⁹ Сентенца из пресуде Вишег суда у Ужицу К. 202/2010 23.12.2010. године.

¹³⁰ З. Стојановић, *Коментар кривичног законика*, *op.cit.*, стр.424.

његов углед у друштву, о чему суд цени према просечном схватању у датом времену и датој друштвеној средини.

Увреда се мора односити на одређено лице, које може бити изричито поменуто у изјави, али је довољно да се из садржине изјаве или начина понашања учиниоца може недвосмислено утврдити на кога се то односи.

Кривично дело увреда постоји кад је увредљива изјава упућена ономе на кога се односи или кад је таква изјава упућена трећем лицу на кога се увреда односи. Дакле, увреда мора да је сазната од неког, лица на које се увреда односи или неког трећег лица.

Дефиниција овог кривичног дела која почиње: „Ко...“, значи да извршилац овог кривичног дела може бити свако лице. За кривицу потребан је умишљај, односно да је учинилац свестан да његова изјава или понашање значе омаловажавање другог лица, да су увредљиве садржине.

Кривични законик прописује теже облике увреде први тежи облик кривичног дела увреда постоји ако је увреда учињена путем штампе, радија, телевизије или сличних средстава или на јавном скупу (чл.170.ст.2. Кривичног законика). Ради се о јавној увреди. Дело је дакле квалификовано посебним околностима, средством и местом извршења увреде, које околности морају бити обухваћене умишљајем учиниоца, да би постојао тежи облик дела.

Посебно може бити разматрано ако је дело учињено путем друштвених мрежа, чиме је увреда била доступна већем броју лица, да ли се и у том случају може радити о овом квалификованом облику дела. Према прихваћеној судској пракси ради се кривичном делу увреда из чл.170.ст.2. Кривичног законика уколико је дело учињено коришћењем друштвених мрежа.

Поменућемо и то да поред наведеног, Кривични законик прописује посебан основ за ослобођење од казне: Ако је увређени увреду узвратио, суд може обе или једну страну казнити или ослободити од казне (чл.170.ст.3. кривичног законика).

Такође је у чл.170. ст.4. кривичног законика прописан је и основ искључења противправности дела: „Неће се казнити за дело учинилац, ако је излагање дато у оквиру озбиљне критике у научном, књижевном или уметничком делу, у вршењу службене дужности, новинарског позива, политичке делатности, у одбрани неког права или заштити

оправданих интереса, ако се из начина изражавања или из других околности види да то није учинио у намери омаловажавања.“

Овим искључењем обухваћене су пре свега одређене делатности чији носиоци могу доћи у ситуацију да за другог изнесу нешто што може повредити његову част и достојанство. Фактичко је питање да ли се дело које садржи увредљиве изразе, сматра научним, уметничким или књижевним, те да ли су ови изрази употребљени при вршењу наведених дужности или делатности, што се процењује у сваком конкретном случају.

У случају постојања услова за искључење противправности, ово кривично дело не постоји и суд у том случају доноси одлуку којом се учинилац ослобађа од оптужбе. Треба посебно нагласити да се гоњење за ово кривично дело, сходно чл. 177. предузима по приватној тужби.

2. Студија случаја кривичног дела увреда коришћењем информационих технологија

Извршена је студија случаја у предмету Основног суда у Нишу К 526/2022¹³¹, извршиоца кривичног дела увреда из чл.170. ст.1 Кривичног законика, тако што је извршен увид у списе судског предмета и правноснажну пресуду, којом је окривљени оглашен кривим за извршење наведеног кривичног дела. У конкретном случају дело је извршено коришћењем мобилног телефона, којим су жртви путем друштвених мрежа и СМС порука слате поруке увредљиве садржине.

Кроз студију случаја окривљеног А.А. разматрана су општа обележја кривичног дела увреда, као и коришћење мобилног телефона као средства за извршење дела, затим начин извршења, последице дела, али је сагледана и личност учиниоца и положај жртве.

¹³¹ Предмет Основног суда у Нишу К 526/2022, је заведен је у Уписнику Основног суда у Нишу, кроз компјутерски програм, а извршен је непосредни увид у списе предмета, који су узети из Архиве Основног суда у Нишу.

2.1.Анализа случаја кривичног дела увреда учињеног коришћењем мобилног телефона

Правноснажном пресудом Основног суда у Нишу К 526/2022 од 14.03.2023. године, окривљени А.А. оглашен је кривим зато што је преко апликације „Viber“ са свог броја мобилног телефона увредио приватног тужиоца Б.Б. тако што је приватном тужиоцу послао више порука увредљиве садржине, јер су поруке садржале псовке и омаловажавање приватног тужиоца.

Истом пресудом је окривљени оглашен кривим и да је дана 28.01.2020. године, преко апликације „Viber“ увредио је приватну тужиљу В.В., тако што јој је са свог мобилног телефона на њен број телефона послао поруке увредљиве саржине, јер су садржале псовке, вређање, понижавање и омаловажавање приватне тужиље, а био је урачунљив, свестан свог дела и хтео његово извршење иако је био свесан да је његово дело забрањено.

Време извршења дела које је предмет размарања је 27.01.2020. године и 28.01.2020. године. Учиниоца дела је рођен новембра месеца 1977. године, ожењен отац једног детета, раније неосуђиван. Окривљени је пре критичног догађаја већ био у лошим односима са приватним тужиоцима, иако су раније били блиски пријатељи. Окривљени је факултетски образован, самостално ради на рачунару, инсталира апликације, користи мобилни телефон.

У образложењу пресуде суд је утврдио, да је окривљени потврдио да се ради о његовом броју мобилног телефона, али је навео да је дошло до злоупотребе његовог „Viber“ налога, јер су приступ његовом мобилном телефону имала и друга лица, укључујући и приватне тужиоце. Осим тога, окривљени је истицао да је био законски заступник предузећа чији је оснивач приватни тужилац Б.Б. а да је рачунар на којем је инсталиран његов „Viber“ налог преко његовог мобилног телефона у власништву фирме приватног тужиоца и да је био доступан приватном тужиоцу Б.Б. Лично је инсталирао свој „Viber“ налог на пословном рачунару у присуству приватног тужиоца Б.Б., то је учинио тако што је скенирао „код“, а потом је на мобилном телефону добио поруку да је одобрена инсталација апликације и на рачунару. Према наводима, одбране, када је исти „Viber“ налог инсталиран на два или три уређаја, поруке се примаоцу приказују на исти

начин - са ознаком истог броја мобилног телефона и не види се са ког уређаја је је порука послата. Између њега и приватног тужиоца је у току и парнични поступак.

Приватни тужилац Б.Б. је тврдио да је све поруке уврдљиве садржине добио од окривљеног преко „Viber“ налога. Са окривљеним је прекинуо пословни однос јер је окривљени издао фактуру на износ који је много већи од договореног и да је у вези са тим у току парнични поступак са окривљеним, није користио нити отварао рачунар окривљеног, након његовог одласка из фирме, и исти је у подруму.

Приватна тужилца В.В. је такође потврдила да је све поруке од окривљеног преко „Viber“ налога, као и да је у време када је поруке добила била у Грчкој, те није имала приступ мобилном телефону и рачунару окривљеног.

Суд је у образложењу пресуде између осталих доказа ценио и извештај ОКП Одсека за оперативну форензику, МУП, Полицијска управа у Нишу, те утврдио да исти поседује софтверски програм као и уређај за екстракцију (очитавање) тражених података, па је суд имајући у виду наведени доказ и објашњене карактеристика апликације „Viber“, као и начин на који се евидентирају послате и примљене поруке, преко ове апликације, коришћењем рачунара и мобилних телефона, а у склопу дате одбране и исказа приватних тужиоца, утврдио да је окривљени послао поруке наведне садржине приватним тужиоцима.

Такође је суд у образложењу наведене пресуде закључио да најпре објективно, садржај упућених порука представља увреду за приватне тужиоце, јер се њима омаловажавају и понижавају приватни тужиоца, при чему је окривљени је повредио лично достојанство приватних тужиоца и потценио њихову личност. Поред тога, полазећи од исказа приватних тужиоца датих на главном претресу, суд је утврдио да су инкриминисане речи и субјективно, за приватне тужиоце представљале омаловажавање и потцењивање, а додатно имајући у виду да су раније били у блиским и пријатељским односима.

Дакле, имајући у виду, дато образложење поменуте пресуде, произлази да су управо мобилни телефон и инсталиране апликације на телефону и рачунару коришћене за извршење кривичног дела увреда из чл.170.ст.1. Кривичног законика. Коришћење информационих технологија је омогућило да се кривично дело увреда изврши док су окривљени и приватни тужиоца били удаљени (приватна тужилца је била у иностранству) и

није било физичког контакта међу њима, а остварена су сва облежја наведеног кривичног дела.

2.2. Доказна радња увиђај над мобилним телефоном

Кривично процесно право одређује низ доказних правила, којима се уређују начин прибављања доказа и процесни услови за извођење доказних радњи, како би се на основу њихових резултата утврдиле чињенице на којима се заснива судска одлука о кривичној ствари.¹³² Већ смо напоменули, да се у судској пракси нарочито сматра сложеним питање употребе доказа који су прибављени од стране приватних лица, употребом мобилних телефона, рачунара и др.¹³³

Када је у питању законитост доказа и утврђивање чињеница у пресуди Основног суда у Нишу К 526/2022 од 14.03.2023. године, суд је у образложењу преусде навео да је извршио увид у Записник о увиђају од 14.11.2022. године, па је суд најпре утврдио да је извршен увиђај на телефонима марке „Redmi 9T“ са картицом наведеног броја, власништво приватне тужиље, као и мобилни марке „Samsung“ са наведеним бројем власништво приватног тужиоца тужиоца.

Увидом у форензичку документацију од 14.1.2022. године, суд је уврдио да је извршено форензичко фотографисање телефона власништво приватних тужилаца па је утврђено да су преко апликације „Viber“, са броја телефона окривљеног на бројеве телефона приватних тужилаца послате поруке увредљиве садржине. Такође је суд ценио фотокопије преписки преко апликације „Viber“, између окривљеног и приватних тужилаца.

Суд је све наведене доказе прихватио као законите, утврдивши да је у конкретном случају извршен увиђај над мобилним телефонима у складу са Закоником о кривичном поступку, те је и утврдио чињенично стање које је напред наведено.

У смислу чл.133. и чл.135. Законика о кривичном поступку, увиђај над мобилним телефоном се предузима у случају потребе да се утврди или разјасни нека чињеница од

¹³² Н. Живковић, Доказни значај фотографија, аудио и видео снимака који нису произашли из доказних радњи, *Crimen*, Вол. XI, 2/2020, стр. 180–193.

¹³³ М. Симовић, В. Симовић, Забрана употребе незаконитих доказа у кривичном поступку, *Право и правда – часопис за правну теорију и праксу*, бр. 1, (2013), стр.125.

значаја за кривични поступак непосредним опажањем, пре свега чулом вида, односно остваривањем увида у мобилни телефон. За предузимање увиђаја није потребна никаква формална одлука суда нити другог органа поступка.¹³⁴

Током увиђаја над мобилним телефоном свако, па и окривљени дужан је да органу поступка омогући приступ уређају и да пружи потребна обавештења (чл.135. ст.2 законика о кривичном поступку), нпр. да преда откључан телефон или открије лозинку за приступ. Пре одузимања мобилног телефона орган поступка га у присуству стручног лица може прегледати.¹³⁵

Наведено је у складу и са праксом Врховног суда, тако је у пресуди Врховног касационог суда Кзз 938/2014 од 15.10.2014. године заузет став да: „Уколико је потребно прегледати садржај мобилног телефона, односно остварити увид и читање садржине СМС порука међусобно упућених између оптужених и сведока, ради се о увиђају на покретној ствари, а не о доказу који је прибављен применом члана 166. Законика о кривичном поступку, то јест не ради се о тајном надзору комуникације.

¹³⁴ М. Писарић, Прикупљање електронских доказа из мобилног телефона у пракси Врховног касационог суда Републике Србије, *Криминалистичка теорија и пракса*, бр. 2/2020, стр. 37-54.

¹³⁵ Г. П. Илић *et al.*, *Коментар законика о кривичном поступку*, Десето измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд 2018, стр. 1064.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Развој интернета као глобалне мреже која омогућава слободан приступ неограниченом броју разноврсних информација допринео је да информационе технологије постану и неизоставни део живота скоро сваког појединца.

Електронске базе података сада су доступне путем рачунара тако да потрага за одређеним информацијама не захтева више од неколико минута. Вести из земље и света су доступне и електронском поштом се може ступити у контакт са жељеним циљем у врло кратком временском интервалу.

Са друге стране, свет информационих технологија је поред бројних предности, отворио врата и за многобројне неприхватљиве и криминалне радње које се сада могу обављати на потпуно нове начине који није био познат ранијем кривичном праву. Рачунарске системи и мреже пружају могућност за извршење неких традиционалних кривичних дела на сасвим нов начин. Поред материјалне штете за појединце и правна лица, која може настати злоупотребом информатичких технологија, опасности оваквих злоупотреба могу бити и много теже а последице далекосежније и погађати част, углед, породицу и информације личне природе могу бити доступне неограниченом броју људи.

Иако је данас немогућ живот и функционисање друштва у целини без употребе рачунара и савремене информатичке технологије, постало је јасно да се ова корисна и потребна средства могу користити за недопуштене, противправне циљеве, у првом реду за прибављање противправне имовинске користи за неко лице или за nanoшење штете другима, али исто тако и за извршење дела којима се вређа личност и част човека а у вези са тим долази и до повреде права на приватност и других заштићених људских права.

Усклађивање и употпуњавање националних материјалних, а нарочито процесних кривичних законских решења, представља неопходан корак не само у циљу брзе и ефикасне реакције на националном нивоу, већ и ради лакше међународне правне помоћи и омогућавања директне и тренутне сарадње између домаћих и иностраних органа и институција специјализованих за област високотехнолошког криминала.

Приликом разматрања ставова међународне заједнице о проблематици криминалних радњи извршених употребом дигиталних средстава, уочава се да постоји

веома велики број анализа и размишљања у контексту основе саме проблематике, што говори о томе да је сложеност и озбиљност ове појаве изузетно велика.

Заступљена су разна гледишта на међународном нивоу о овој савременој појави, али ни за једно се са сигурношћу не може рећи да у потпуности обухвата све њене особености. Међутим, управо стандарди установљени на међународном нивоу утичу да се много већи степен пажње посвети проблематици криминалних радњи које се предузимају употребом дигиталних средстава и да национална законодавства умногоме употпуне и хармонизују своје домаће кривично право у циљу заједничких настојања да се појавни облици овог феномена на што ефикаснији начин сузбијају.

Такође дати правни оквир домаћег законодавства у овој области, указује на закључак да су и домаћим законима предвиђене значајне мере у циљу заштите од злоупотребе дигиталних технологија и прихваћени међународни стандарди.

Извршене студије случаја, три кривична предмета у којима су вођени кривични поступци пред Вишим и Основним суду у Нишу, такође упућују на закључак да су се појавни облици коришћења дигиталних технологија ради вршења кажњивих радњи проширили на велики број кривичних дела прописаних Кривичним закоником. Кривична дела, која су се у ранијем периоду, по правилу вршила само непосредним контактом учиниоца и жртве (као у конкретном случају посматрана кривична дела злостављање и мучење и увреда) и без укључивања шире јавности у криминалне радње, добијају нове појавне облике, управо због коришћења информационих технологија (мобилних телефона, интернета, друштвених мрежа), као средства којима се иста врше а којима се критични догађај и жртва чине доступним неограниченом броју лица, путем објава на друштвеним мрежама.

Последица дела тиме појачава свој интензитет и трајање. Понижење и повређивање жртве постаје јавно и доступно на увид неограниченом броју људи. Поред тога, такви записи се веома тешко уклањају са интернета, и могу се против жртве користити у различитим врменским периодима и на начине којима се угрожава лична приватност и безбедност жртве, али и њене породице.

Такође, спроведене студије случаја иду у прилог тези да извршилац кривичног дела који користи дигитална средства за извршење дела може бити свако лице које има основна знања о коришћењу мобилног телефона, друштвених мрежа и рачуара. За свакодневно

коришћење информационих технологија, које су постале опште доступне, не захтева се посебно стручно образовање и оспособљеност, при чему извршиоци могу бити лица различите старосне доби и без утицаја је да ли су раније осуђивана и неосуђивана.

Иако су у раној фази развоја компјутери били неподобни за веће злоупотребе, јер је њихово коришћење подразумевало специјалну едукацију корисника и масовност коришћења, пораст производње и употребе компјутера и других информационо-комуникационих средстава и технологија, развој, ширење и приступ интернету, као и поједностављено коришћење великог броја компјутерских програма потврђују постојање потенцијалне опасности од ширења различитих облика криминалитета.

Сумирајући наведено, можемо рећи да употреба информационих технологија ради вршења кривичних дела, постаје у великој мери један од најраспрострањенијих савремених облика криминалног понашања који са собом носи специфичне безбедносне изазове и ризике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексић, Ж., Миловановић, З., *Криминалистика*, Београд, 1994, Партенон.
2. Алексић, Ж., Шкулић, М., *Криминалистика*, Београд, 2011, Правни факултет Универзитета у Београду.
3. Вилић, В., Прогањање путем интернета – ко су извршиоци и жртве?, *Годишњак Правног факултета*, бр. 2/2012, стр. 123–143.
4. Вилић, В., *Повреда права на приватност злоупотребом друштвених мрежа као облик компјутерског криминалитета*, Докторска дисертација, Универзитет у Нишу, Правни факултет, 2016, Ниш.
5. Брадић, М., *Феноменолошки и етиолошки аспект трговине људима*, Мастер рад, Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш, 2020.
6. Алексић, Ж., Шкулић, М., *Криминалистика*, Београд, 2007, Службени гласник.
7. Бабовић, М., Борба против компјутерског криминала, *Правни живот – часопис за правну теорију и праксу*, Удружење правника Србије, бр. 9/2003, Вол. LII, стр. 765-781.
8. Бошковић, М., *Криминологија и социјална патологија*, Нови Сад, 1995, Матица Српска.
9. Бјелајац, Ж., Матијашевић, Ј., Димитријевић, Д. Значај успостављања међународних стандарда у сузбијању високотехнолошког криминала, *Међународна политика*, бр. 1146, Институт за међународну политику и привреду, 2012, стр. 66-84.
10. Благојевић, А. *Ljudska prava u kontekstu terorizma i antiterorizma*, Правни fakultet Sveučilišta u Osijeku, Osijek, 2010.
11. Грујић, З., Компјутерски криминалитет: специфичности и савремени изазови, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 80, Вол. LVII, 2018, стр. 325-346.
12. Димовски, Д., Етиолошке карактеристике убиства - биолошке теорије, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, Универзитет у Нишу Правни факултет, Вол. LX, 2012, стр.1- 19.
13. Димовски, Д., Компјутерски криминалитет, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, Вол. LV, Ниш, Правни факултет, 2010, стр.195-213.

14. Димовски, Д., *Криминолошко одређење убиства*, Докторска дисертација, Ниш, 2012, Правни факултет, Универзитета у Нишу.
15. Даријевић В., Сајбер криминал као безбедносни ризик на интернету, *Мегатренд ревија*, бр. 2(18), 2021, стр. 257-266.
16. Денкић, А., *Трговина људима – међународни документи и кривично право Србије*, Мастер рад, Универзитет у Нишу, Правни факултет, Ниш, 2018.
17. Ђурђевић, В., Јовашевић, Д., *Кривично право – посебн део*, Београд, 2010, Номос.
18. Ђукић А., *Организовани високотехнолошки криминал – појам, развој и основне карактеристике*, *Војно дело*, Вол.3, 2018, стр. 128-156.
19. Ђорђевић, Ђ., *Кривично право – посебни део*, 2011, Београд, Криминалистичко-полицијска академија.
20. Ђокић, З., Живановић, С. *Компјутерски криминал као обележје прогресивног криминалитета*, у: *Зборник радова „Казнено законодавство - прогресивна или регресивна решења*, 2005, Београд, стр. 305-318.
21. Живковић, Н., *Доказни значај фотографија, аудио и видео снимака који нису произашли из доказних радњи*, *Crimen*, Вол. XI, 2/2020, стр. 180–193.
22. Игњатовић, Ђ., *Криминологија*“, Београд, 2015.
23. Игњатовић, Ђ., *Криминолошко наслеђе*, Београд, 2002, Полицијска академија.
24. Игњатовић, Ђ., Шкулић, М., *Организовани криминалитет*, Београд, 2010.
25. Јовашевић, Д., *Међународно кривично право*, Ниш, 2011.
26. Јовашевић, Д., *Кривично право*, Посебни део, Београд 2017.
27. Д. Јовашевић, *Кривично право општи део*, Досије студио, Београд, 2016.
28. Јовашевић, Д., *Обележја компјутерског криминалитета*, *Правни информатор*, Београд, 1998, бр. 3/1998. стр.50-68.
29. Д. Јовашевић, *Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром*, Београд, 2007.
30. Јанковић, И., *Забрана злостављања – приручник за полицију и затворско особље*, Београдски центар за људска права, Београд, 2010.
31. Јовановић, С., *Приватност и заштита података на интернету*, у: *Твининг пројекат ЕУ – зборник Везе сајбер криминала са ирегуларном миграцијом и трговином људима*, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, 2014.

32. Константиновић-Вилић, С. Николић-Ристановић, В., Костић, М *Криминологија*, Ниш, 2012, Центар за публикације Правног факултета у Нишу.
33. Костић, М, Димовски, Д., Криминалитет „белог оковратника“ (криминолошки осврт), *Социјална мисао*, Београд, 2010.
34. Костић, М. *Превенција као средство политике сузбијања криминалитета (појам, развој, основна начела, поделе)*, Право на приступ правосуђу – инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2010.
35. Китаровић, Н., Компјутерски криминалитет, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, Београд, 2-3/1998., стр. 52-56.
36. Комлен Николић, Л., Гвозденовић, Р., Радуловић, С., Милосављевић, А., Јерковић, Р., Живковић, В., Живановић, С., Рељановић, М., Алексић, И., *Сузбијање високотехнолошког криминала*, Београд, 2010, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије.
37. Лазаревић, Љ. *Коментар кривичног законика*, Савремена администрација, 2006.
38. Лукић, Т., Дигитални докази, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2012, стр.177–192.
39. Милутиновић, М., *Криминологија*, Београд, 1990, Савремена администрација.
40. Млађеновић, Р., *Криминологија*, Сарајево 1997, Правни факултет.
41. Matsueda, R., *The current state of differential association theory*, 1988, *Crime and delinquency*.
42. Матијашевић, Ј., Петковић, М., Кривична дела против безбедности рачунарских података – анализа позитивноправних решења и значај у контексту сузбијања високотехнолошког криминала, у: *Зборник радова са међународне научно-стручне конференције Криминалистичко-форензичка истраживања*, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, 2011, Вол. 4, бр.1., стр. 598–609.
43. Недељковић, С., Форца, Б., Европска стратегија безбедности и сајбер претње – значај за Србију, *Војно дело*, бр. 3, 2015, стр.135-155.
44. Прља, Д., Рељановић, М., Директива 24/2009 Европског парламента и Савета о правној заштити рачунарских програма, *Европско законодавство*, год VIII, бр. 29–30, 2009, стр. 97–103.

45. Petrović, B., Meško, G., *Kriminologija, sa kraćim komentarom Zakona o izvršenju krivičnih sankcija*, Sarajevo, 2004, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu,
46. Писарић, М., Прикупљање електронских доказа из мобилног телефона у пракси Врховног касационог суда Републике Србије, *Криминалистичка теорија и пракса*, бр. 2/2020, стр. 37-54.
47. Петровић, С., Компјутерски криминал, Београд 2004, Војноиздавачки завод.
48. Perović, M. 2018. Sajber kriminal kao globalna prijetnja u svijetu, *Vojno delo* , Vol. 3, str. 157-164.
49. Ранђеловић, В., Спасић, Ј., Кривично дело увреде: законска регулатива и језичка анализа увреде у судским пресудама, *Communication and Media*, Вол. XVII, бр,1, 2022, стр. 69–96.
50. Радуловић, Љ. *Криминална политика (политика сузбијања криминалитета)*, Београд, 1999, Центар за публикације Правног факултета.
51. Радоичић, А., *Иза екрана, Анализа злоупотреба жртвава трговине људима у дигиталном окружењу*, "Атина" – Удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика насиља над женама, Beograd, 2020.
52. Радоичић Недељковић, А., Глишић, М., *Испред екрана - Истраживање о родно заснованом насиљу у дигиталном простору*, Удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика насиља над женама – АТИНА, Београд, 2022.
53. Ромић, М., Грбић-Павловић Н., Међународноправни документи којима се уређује област високотехнолошког криминала, у: *Зборник радова, међународна научностручна конференција, Сузбијање криминала и европске интеграције с освртом на високотехнолошки криминал*, Лакташи, 2012.
54. Russell S., Crime Control in the Digital Age: An exploration of Human Rights Implications, *International Journal of Cyber Criminology*, Vol 1 (2), 2017, pp.167–179.
55. Радуловић, С, Претње високотехнолошког криминала и домаћа законодавна регулатива, *Ревизија за безбедност – стручни часопис о корупцији и организованом криминалу*, 2008, Центар за безбедносне студије, Београд, стр. 18-34.
56. Ристановић – Николић, В., *Криминологија*, Београд, 2018, Издавачко-графичко предузеће „Прометеј“.
57. Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2016, Службени гласник.

58. Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2019, Службени гласник.
59. Стојановић, *Коментар кривичног законика*, 2007, Службени гласник.
60. Стојановић, З, Кривичноправни експанзионизам и законодавство Србије, у: Игњатовић, Ђ. (ур.), *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, Библиотека Crimen, Београд, 2010.
61. Стојановић, З., Делић, Н., *Кривично право посебни део*, Београд, 2014.
62. Спасић, В., *Неки аспекти приватности у сајберспејсу*, Зборник Правног факултета у Нишу, бр. 46, 2005, Правни факултет, Ниш.
63. Шкулић, М., *Малолетници као учиниоци и као жртве кривичних дела*, Београд, 2002, Досије.
64. Шкулић, М, *Малолетничко кривично право*, Београд, 2022, Правни факултет Универзитета у Београду.
65. Шкулић, М. Посебне доказне радње у функцији сузбијања тероризма и основни правни аспекти противтерористичког деловања војних снага, *Војно дело*, бр. 6/2016, стр.275-292.
66. Шарбох, С., Десет година малог патента у нашем праву индустријске својине, *Правни живот: лист за правна питања и праксу*, вол. 54, бр. 11, 2005, стр. 1025-1032.
67. Шарбох, С., Заштита софтвера патентима у Сједињеним Америчким Државама и земљама Европске, *Правни живот: лист за правна питања и праксу*, вол. 53, бр. 11, 2004, стр. 845-851.

СТРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Ambos, K., „May a State Torture Suspects to Save the Life of Innocents?“, *Journal of International Criminal Justice* 6, Oxford University Press, 2008, pp.261-287.
2. Bada M., Nurse J., Developing cybersecurity education and awareness programmes for small- and medium-sized enterprises, *Information and Computer Security*, Vol. 27(3), 2019, pp. 393–410.

3. Branicki, L J., Sullivan-Taylor, B., Livschitz, S R., How entrepreneurial resilience generates resilient SMEs, *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, Vol. 24(7), 2018, pp. 1244–1263.
4. Bjelajac, Ž, Filipović, A., Specific characteristics of digital violence and digital crime, *Law theory and practice* (4), 2021, pp. 16 – 32.
5. Foley, S., Karlsen, J.R., Putniņš, T.J., Sex, Drugs, and Bitcoin: How Much Illegal Activity Is Financed through Cryptocurrencies?, *The Review of Financial Studies*, Vol. 32, 5, 2019, pp. 1798–1853
6. Gaeta, P. May Necessity Be Available as a Defence for Torture in the Interrogation of Suspected Terrorists?, *2 Journal of International Criminal Justice*, , 2004, pp 785-794.
7. Latonero, M., Wex, B., Dank, M., *Technology and Labor Trafficking in a Network Society, General Overview, Emerging Innovations, and Philippines Case Study*, The University of Southern California, 2015.
8. Matsueda, R., *The current state of differential association theory*, 1988, Crime and delinquency.
9. Newbury M, *Designated non-financial businesses and professions: the weak link in Australia's AML/CTF regime*, *J. Money Laund, Control*, 20(3), 247–61.
10. Russell S., Crime Control in the Digital Age: An exploration of Human Rights Implications, *International Journal of Cyber Criminology*, Vol 1 (2), 2017, pp.167–179.
11. Sutherland, E. H., *Principles of Criminology*, Philadelphia, 1939, J.B. Lippincott.
12. Wright, A. R. , Miller, M. J., *Encyclopedia of criminology*, Published in Great Britain by Routledge, 2005, An Imprint of the Taylor and Francis Group.
13. Wennerström E., EU-legislation and Cybercrime: A Decade of European Legal Developments, *Stockholm Institute for Scandianvian Law*, Vol. 47-21, 2010, pp. 452-472.
14. Woschke T, Haase H, Kratzer J., Resource scarcity in SMEs: effects on incremental and radical innovations, *Management Research Review*, Vol. 40(2), pp.195-217.

ПОПИС ОСТАЛЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ГРАЂЕ

Закони и ратификовани међународни документи Републике Србије

1. Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.
2. Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.
3. Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - одлука УС и 62/2021 - одлука УС- ЗКП.
4. Закон о електронским комуникацијама, *Службени гласник РС*, бр. 44/2010, 60/2013 - одлука УС, 62/2014, 95/2018 - др. закон и 35/2023 - др. закон.
5. Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала, *Службени гласник РС*, бр. 61/2005, 104/2009 10/2023 и 10/2023 - др. закон.
6. Закон о јавном информисању и медијима , *Службени гласник РС*, бр. 83/2014, 58/2015.
7. Законом о уређењу судова , *Службени .Гласник РС* , бр. 10/23.
8. Закон о потврђивању Додатног протокола уз Конвенцију о високотехнолошком криминалу који се односи на инкриминацију дела расистичке и ксенофобичне природе извршених преко рачунарских система *Службени гласник РС*, бр. 19/2009.
9. Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, *Сл. гласник РС - Међународни уговори*, бр. 1/2010.
10. Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала
11. и допунских протокола, *Службени лист СРЈ-Међународни уговори*, бр. 6/2001.
12. Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала (Палермо, 12-15. Децембар 2000.године), *Међународни уговори*, бр. 6/2000.

13. Међународни пакт о грађанским и политичким правима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 7/71 и *Службени лист СРЈ* бр. 4/2001.
14. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, „*Службени лист СЦГ*“ бр.5/05, у даљем тексту - Европска конвенција.
15. Конвенција Савета Европе о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих поступака и кажњавања, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 9/91 и 16/2005.

Међународни документи Организације Уједињених нација

1. Резолуција Уједињених Нација А/рес/56/121 о борби против злоупотребе информационих технологија.
2. Туниска агенда бр.WSIS-05/TUNIS/DOC/6 (Rev. 1) за информатичко друштво.
3. Resolution A/RES/65/230, General Assembly of the United Nations, 21 December 2010, преузето: 24.02.2024, <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRes%2F65%2F230&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>
4. Resolution A/RES/73/27, General Assembly of the United Nations, 5 December 2018, преузето: 24.02.2024. <https://disarmament.unoda.org/ict-security/>
5. Resolution A/PEC/75/240, General Assembly of the United Nations, 31 December 2020, преузето: 24.02.2024, <https://disarmament.unoda.org/ict-security/>
6. Resolution A/PEC/77/37, General Assembly of the United Nations, 7 December 2022, преузето: 25.02.2024. <https://disarmament.unoda.org/ict-security/>
7. Primary Goal, What's The Difference Between IT and Digital? преузето: 25.03.2024, <https://primarygoal.ac.uk/blog/whats-the-difference-between-it-and-digital/>

Међународни документи Савета Европе

1. Directive (EC) No 250/1991. EEC on the legal protection of computer programs, *Official Journal of the European Communities*, L 122, 17. 05. 1991.
2. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic

communications sector (Directive on privacy and electronic communications), преузето: 25.02.2024, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32002L0058>

3. Directive 2013/40/EU of the European Parliament and of the Council of 12 August 2013 on attacks against information systems and replacing Council Framework Decision 2005/222/JHA, преузето: 25.02.2024, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0040>

Предмети и одлуке домаћих судова

1. Предмет Вишег суда у Нишу К 272/2021
2. Предмет Вишег суда у Нишу К 101/2021.
3. Предмет Основног суда у Нишу К 1042/2021
4. Предмет Основног суда у Нишу К 526/2022
5. Одлука Уставног суда Уж.бр.4100/2011 од 04.10.2013 године.
6. Пресуда Врховног касационог суда Кзз 546/2019 од 11.6.2019. године.

Предмети Европског суда за људска права

1. Case 23692/09, *M.C. v. Poland*, Judgment of 03 March 2015 .
2. Case 26088/06, *Stanimirovic v. Serbia*, Judgment of 18 October 2011.
3. Case 6383/17, *Al-Hawsawi v. Lithuania*, Judgment of 30 January 2019.
4. Case 54810/00, *Jalloh v Germany*, Judgment of 11 July 2006.
5. Case 26772/95, *Labita v. Italy*, Judgment of 6 April 2000.
6. Case 17549/90, *Hurtado v. Switzerland*, Judgment of 28 January 1994.
7. Case 2293/03, *Wieser v. Austria*, Judgment of 22 February 2007.

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Информационе технологије и криминалитет насиља

Све већа употреба интернета и друштвених мрежа, као и коришћење компјутерске технике у свакодневном животу, представљају огроман напредак са становишта друштвеног развоја. С друге стране, употребом компјутерске технике, посебно интернета и друштвених мрежа, велики број корисника изложен је свакодневној виктимизацији, уколико подаци пренети путем друштвених мрежа буду злоупотребљени.

У раду је предмет истраживања злоупотребе интернета и информационих технологија ради извршења различитих криминалних и кажњивих радњи. Приликом истраживања у раду се пошло од претпоставке да се дигитална средства у све већој мери користе за извршење свих врста кривичних дела а не само кривичних дела из групе кривичних дела против рачунарских података. Такође, се у раду полази од претпоставке да, у најширем смислу, извршилац кривичних дела коришћењем информационих технологија, може бити свако лице, које има основна знања за коришћење мобилних телефона и рачунара, те да то могу били и деца, млађа пунолетна лица, лица у зрелим годинма, неосуђивана и осуђивана лица, образована лица, као и лица која имају низак степен образовања.

Сходно дефинисаном предмету истраживања, *општи циљ истраживања* и обраде конкретне теме, је да укаже на проширени круг кривичних дела која могу бити извршена употребом информационих технологија, тј. на коришћење мобилних телефона, рачунара, друштвених мрежа, апликација, СМС порука и друго, за извршење разних врста кривичних дела, као и на појачани интезитет њихове криминалне опасности.

Као главни *истраживачки поступак* је коришћен преглед литературе, анализирање како теоријских, тако и емпиријских радова у поменутој области, а у вези а тим су испитани и најзначајнији резултати до сада спроведених истраживања у разматраној области и међународни документи који регулишу ову проблематику. Такође је истраживање спроведено и непосредним увидом у предмете Општинског суда у Нишу, Вишег суда у Нишу, као и судску праксу Апелационих судова и Врховног суда. У раду су

извршене три студије случаја извршиоца кривичног дела трговина људима, кривичног дела, злостављање и мучење и кривичног дела увреда у складу са предметом истраживања.

Систематизација рада поред уводног дела и закључка, обухвата шест целина. У раду је приказана међународна правна регулатива за борбу против компјутерског криминалитета и различитих криминалних активности коришћењем дигиталних технологија. Такође је извршен је осврт на одређена теоријска схватања и развој научне мисли о човеку и узроцима криминалног понашања и то са аспекта криминолошких теорија диференцијалне асоцијације и идентификације. Указано је на правни оквир кривичноправне заштите од злоупотребе дигиталних технологија у домаћем законодавству. У централном делу рада разматрано је питање коришћења дигиталних технологија за извршење кривичних дела трговина људима, злостављање и мучење и увреда. Дат је преглед основних обележја наведених кривичних дела и извршена студија случаја у три кривична предмета Основног и Вишег суда у Нишу.

Може се закључити да се дигитална средства се у све већој мери користе за извршење свих врста кривичних дела. Коришћење друштвених мрежа, мобилних телефона, апликација, које су инсталиране на мобилним телефонима и рачунарима, представља нови начин извршења кривичних дела и може бити начин извршења најширег спектра кривичних дела, као што су кривична дела злостављање и мучење, увреда, трговина људима, насиље у породици и других.

Кључне речи: информационе технологије, друштвене мреже, кривично дело, трговина људима, злостављање и мучење, увреда.

SUMMARY AND KEYWORDS

Information technology and criminality of violence

The increasing use of the Internet and social networks, as well as the use of computer technology in everyday life, represent a huge advance from the point of view of social development. On the other hand, through the use of computer technology, especially the Internet and social networks, a large number of users are exposed to daily victimization, if the data transmitted via social networks is misused.

In the paper, the *subject of research* is the abuse of the Internet and digital technologies in order to commit various criminal and punishable acts. During the research, the paper was based on the assumption that digital means are increasingly used to commit all types of crimes, not only crimes from the group of crimes against computer data. Also, the paper is based on the assumption that, in the broadest sense, the perpetrator of criminal acts using digital technologies can be any person who has basic knowledge of using mobile phones and computers, and that they can also be children, younger adults, and people in mature years, unconvicted and convicted persons, educated persons, as well as persons with a low level of education.

According to the defined research subject, the *general goal of research* and treatment of a specific topic is to indicate a wide range of criminal acts that can be committed using digital technologies, i.e. using mobile phones, computers, social networks, applications, SMS messages, etc., for the execution of various types criminal acts, as well as the increased intensity of their criminal danger.

As the main *research procedure*, a review of the literature was used, analyzing both theoretical and empirical papers from the mentioned field, and in this connection the most significant results of research conducted so far in the considered field and international documents that regulate this issue were examined. The research was also conducted by direct inspection of the cases of the Basic Court in Nis, the High Court in Nis, as well as the practices of the Court of Appeal and the Supreme Court. In the paper, three case studies of perpetrators of the criminal offense of human trafficking, the criminal offense of abuse and torture, and the criminal offense of insult were conducted in accordance with the subject of the research.

The systematization of the paper, in addition to the introductory part and the conclusion, includes six units. The paper presents international legal regulations for the fight against computer crime and various criminal activities using digital technologies. There is also a review of certain theoretical understandings and the development of scientific thought about man and the causes of criminal behavior from the aspect of criminological theories of differential association and identification. The legal framework of criminal law protection against misuse of digital technologies in domestic legislation was pointed out. In the central part of the paper, the issue of using digital technologies to commit criminal acts of human trafficking, abuse and torture and insults was discussed. An overview of the basic features of the above-mentioned criminal acts was given and a case study was made in three criminal cases of the Basic and High Courts in Nis.

It can be concluded that digital means are increasingly being used to commit all kinds of criminal acts. The use of social networks, mobile phones, applications, which are installed on mobile phones and computers, represents a new way of committing criminal acts and can be a way of committing the widest range of criminal acts, such as criminal acts of abuse and torture, insult, human trafficking, domestic violence etc.

Keywords: digital technologies, social networks, criminal acts, human trafficking, abuse and torture, insult

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Милутин Ђирић је рођен 12.09.1998. године у Нишу. Основну школу „Вожд Карађорђе“ у Нишу завршио је 2013. године са одличним успехом. Гимназију „Светозар Марковић“ у Нишу, природно-математички смер завршио је 2017. године са одличним успехом. Дипломирао је на Правном факултету, Универзитета у Нишу дана 29.08.2022. године, са просечном оценом 8,73 и тиме стекао звање дипломирани правник. У току студија, стручну праксу обавио је у Основном суду у Нишу и учествовао на семинару „Будућност медијације у Србији“. Мастер студије на Правном факултету, Универзитета у Нишу, смер „Право и информационе технологије“, уписао је школске 2022/2023. године. Испите на мастер студијама положио је са просечномоценом 9,67. Новембра месеца 2022. године, започео је са радом као волонтер-приправник у Основном суду Нишу. Био је учесник на III Такмичењу у симулацији кривичног поступка одржаном на Правном факултету у Нишу 07-09. априла 2023. године. Након одржаног Јавног конкурса за попуњавање радних места судијских приправника, који је расписан од стране Министарства правде Републике Србије, 12. маја 2023. године, започео је радни однос на одрђено време у Вишем суду у Нишу. Течно говори енглески језик.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: Милутин Ђирић

Наслов мастер рада: Информационе технологије и криминалитет насиља

Ментор: Проф. др Миомира Костић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, 03.06.2024. године

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом _____

Информационе технологије и криминалитет насиља
пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Милутин Ћирић

У Нишу, 03.06.2024. године

Потпис аутора
